

Yüksek Lisans Tezi

**OSMANLI EDEBİYATINDA DÖNÜŞÜMÜN ŞİİRİ:
SULHİYYELER**

BAYRAM RAHİMGULİYEV

TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ

Bilkent Üniversitesi, Ankara

Temmuz 2007

Ekonomi ve Sosyal Bilimler Enstitüsü

OSMANLI EDEBİYATINDA DÖNÜŞÜMÜN ŞİİRİ:
SULHİYYELER

BAYRAM RAHİMGULİYEV

Türk Edebiyatı Disiplininde Yüksek Lisans Derecesi Kazanma
Yükümlülüklerinin Parçasıdır

TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ
Bilkent Üniversitesi, Ankara

Haziran 2007

Bütün hakları saklıdır.

Kaynak göstermek koşuluyla alıntı ve gönderme yapılabilir.

© Bayram Rahimguliyev

ÖZET

Osmanlı İmparatorluğu bir çok tarihçinin iddia ettiği üzere, 17. yüzyılda artık bir “çözülme” dönemine girmiştir. 1683 Viyana bozgunu ile çökmeye başlayan ve 1699 Karlofça Antlaşması ile birlikte yenilgiye de imza atan Osmanlı, büyük toprak kaybına uğramıştır. Bu antlaşma, Osmanlı tarihinde adeta bir dönüm noktasıdır. Toprakla birlikte otoritesini de kaybeden Devlet-i Aliyye, kendinden üstün konuma geçen Avrupa karşısında, onları taklit ederek bir defa daha yenilgisini ispatlamıştır. Kültür, otorite ve denge politikasında görülen değişimin yanı sıra, edebiyat alanında da bir “dönüşüm” gözlenmektedir. Sosyal olaylar ve uzun yıllar devam eden savaş ve ardından oluşan yorgunluk; askeri bakımdan zayıflama ve değişen dünya düzeni, o dönemdeki eserlere yansımaya başlamıştır.

Tezde incelediğimiz Sulhiyeler de, bu “dönüşüm”ün ürünüdür. Nâbî ve Sabit’in Karlofça Antlaşması (1699) üzerine kaleme aldıkları Sulhiyeler, hem türünün ilk örnekleri olmaları, hem de dönüşümü yansıtmaları açısından önemlidir. Seyyid Vehbi ise, Pasarofça (1718) ve bunu takip eden İstanbul (İran) Antlaşması (1724) üzerine eserlerini ortaya koymuştur. Tezde, bu Sulhiye örnekleri hem bir tür olarak, hem de 17. yüzyılda başlayıp 18. yüzyılda da devam eden “dönüşüm”ün bir parçası olarak incelenmiştir. Kullanılan imaj dünyası, üslup ve şekildeki farklılıklar, bizi bu dönemin şiir anlayışındaki değişimi görmeye götürmektedir.

anahtar sözcükler: Sulhiye, Karlofça, dönüşüm, Osmanlı.

ABSTRACT

Ottoman Empire, as many historians have argued, entered a period of “disintegration” in the 17th century. Ottoman Empire, which began to collapse starting with the defeat in Vienna in 1683, and had to accept its defeat by signing the treaty of Karlowitz, lost a considerable amount of land. Apart from a change in the culture, authority and policy of balance, a “transformation” is observed in terms of literature. Social events, the long-lasting war, and exhaustion that followed afterwards; weakening in military terms, and changing world-order began to reverberate on the works of that time.

The Sulhiyyes which I analyzed in this thesis are also products of that “transformation”. The Sulhiyyes that Nâbi and Sabit wrote on the treaty of Karlowitz (1699) are important both because they are the first examples of that genre and because they reflect the “transformation”. Besides them, Seyyid Vehbi wrote his works on the treaties of Pasarowitz (1718) and İstanbul (İran) (1724) that followed after it. In the thesis, these examples of Sulhiyye were analyzed both as a genre and as a part of the “transition” which started in the 17th century and continued in the 18th century. The difference in the world of images, style and manner leads us to the change in the understanding of poetry of that time.

keywords: Sulhiyye, Karlowitz, transformation, Ottomans.

TEŞEKKÜR

Tezi aşamasında baştan sona fikirleri ve destekleriyle; özellikle kaynaklara ulaşmakta bana yardımcı olan Nuran Tezcan hocama minnettarım. İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütürphane'sinde olan ve daha önce incelenmemiş bir yazmayı, kendilerinin sayesinde elde ettim ve inceledim. Tezimin fikir öncülüğünü yapan ve yardımını hiç esirgemeyen Ali Fuat Bilkan hocama; hem dersinden edindiğim bilgileri hem de yardımlarını unutamayacağım Özer Ergenç hocama şükran borçluyum. Bölüme geldiğimden beri her an yardımını ve güler yüzünü esirgemeyen Talat hocamın kalbimde ayrı bir yeri vardır; kendilerine şükranlarımı sunarım.

Uzakta olsalar da desteklerini her zaman yanımda hissettiğim aileme ve Maral'a teşekkür ediyorum. Tezime kattığı önemli katkılardan dolayı ve fikirleriyle beni aydınlattığı için Hasan Çolak'a ve Sevim Kebeli'ye teşekkürlerimi bildiriyorum.

İÇİNDEKİLER

	sayfa
Özet	iii
Abstract	iv
Teşekkür	v
İçindekiler	vi
Giriş	1
I. Tarih-Edebiyat İlişkisi ve Sulhiyeler	6
A. Tarihin Edebiyattaki İzdüşümleri	6
B. Dönüşümün Antlaşması: Karlofça	10
1. Devletteki Değişim	10
2. Edebiyattaki Değişim	14
C. Sulhiyeler ve Şairleri Hakkında	20
II. Tarih Okumaları	30
A. Tarih Kaynaklarında Antlaşmalar	30
1. Karlofça Antlaşması	31
2. Pasarofça Antlaşması	34
3. İstanbul (İran) Antlaşması	35
B. Amcazâde Hüseyin Paşa	37
III. İmaj Dünyası ve Metinlerin Edebi Değeri	40
A. Sulhiyelerin Edebî Değeri: Nâbî'nin ve Sâbit'in Sulhiyeleri	40

1. Sulhiyelerin Başlangıç Şekli	40
2. Yeni İmaj Dũnyası ve Bakış Açışı.	49
3. Umutsuzluk	61
C. Methiye Kısmı	66
1. Savaş Portresi	67
2. İnan Mitolojisi	69
IV. Seyyid Vehbi'nin Sulhiyeleri	73
A. Pasarofça Antlaşması Üzerine	73
B. İstanbul (İnan) Antlaşması Üzerine	80
Sonuç	87
Ekler	91
EK A	91
EK B	98
EK C	104
Seçilmiş Bibliyografiya	109
Özgeçmiş	112

GİRİŞ

Divan Edebiyatının hayal mahsülü sevgililer yığını ya da anlaşılması güç bir şiir tarzı olarak günümüz okurunun korkulu rüyası olduğu varsayımları halihazırda da sürüp gitmektedir. Oysa beş yüzyıl boyunca bir gelenek halinde devam eden Osmanlı şiir kültürü gerek içerik, gerekse tür bakımından oldukça zengindir. Zaman içinde metinlerin doğru yorumlan(a)mayışı, ya da bu edebî geleneğe getirilen önyargılı eleştiriler, günümüzde bu metinlerin değişik bakış açılarıyla yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

Divân Edebiyatında sevgili hakkında yazılmış, tumturaklı ifadeler bulunduran veya anlaşılması güç Arapça ve Farsça tamlamalarla süslenmiş birçok şiir olabilir. Bu, Divan Edebiyatında ana temanın aşk olması ve aşkın da belli bir klişeden anlatılması, şiiri sevgili ve aşk ilişkisinde yoğunlaştırmıştır. Böyle olmakla birlikte bu durum, bu geleneğin şairlerinin, başka konulara değinmedikleri anlamına gelmez.

Bu tezde ele almaya ve irdelemeye çalışacağımız konu, bir kaside türü olan Sulhiyelerdir. Bunlar, Osmanlı devletinin bir başka devletle yaptığı antlaşmalar üzerine yazılan eserlerdir. Bu kasideler doğrudan tarihi bir gerçek üzerine kaleme alınmıştır ve o dönemi anlatmaktadır. Sulhiyeler üzerine ilk olarak nitelikli bir çalışmayı Prof. Dr. Ali Fuat Bilkan yapmıştır. Ancak bu konuda başka bir inceleme ve araştırma yapılmaması bizi bu konuyu daha geniş ele almaya iten sebeplerin başında gelir. Mine Mengi *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî* adlı kitabında, Abdulkadir Karahan ise *Nâbî* adlı kitapta ve Mahmut Kaplan “Bir Şairin

Barışa Teşekkürü Nâbî'nin Sulhiyye Kasidesi" başlıklı çalışmasında, Nâbî'nin sulhiyesinden söz etmişlerdir. Ziya Paşa da "Harabat'ın Önsözü"nde Nâbî'nin Sulhiyyesi olduğunu ve kendisinin bu eseri beğendiğini belirtir.

Ama Bosnalı Alaeddin Sâbit ve Seyyid Vehbî'nin Sulhiyye kasideleri üzerine çalışma yapılmamıştır. Sadece, Abdulkadir Karahan *İslâm Ansiklopedisi*'nde Seyyid Vehbî'nin bir "Sulhiya"sının olduğuna; Ali Cânib Yöntem ise 1926 yılında *Hayat Mecmuası* dergisinde yayınladığı bir makalede Vehbî'nin Sulhiyyesinin nasıl bittiğine değinir. Bu alanda bir diğer çalışmayı "Seyyid Vehbî ve Divanının Karşılaştırmalı Metni" doktora tezi ile, Hamit Dikmen yapmıştır. Dikmen, Ali Cânib'den alıntılar yaparak, sadece böyle bir Sulhiyyenin olduğuna değinir.

Ali Fuat Bilkan, *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar* adlı kitabındaki makalesinde, bu çalışmamıza fikir öncülüğü edecek kısa ve öz bir çalışma yapmıştır. Makalede iki Sulhiyye metni üzerinde durulmaktadır: Nabî'nin Karlofça Antlaşması üzerine yazdığı ve Sâbit'in Pasarofça Antlaşması üzerine yazdığı Sulhiyyedir. Bilkan'ın yazısında, Sâbit'in Sulhiyyesinin Pasarofça üzerine olduğunu bildirmesine rağmen, biz, verilen tarihlere bakarak, Sâbit'in sulhiyyesinin de Karlofça üzerine kaleme alındığına karar verdik. Zira, Sâbit 1712'de Nâbî ile aynı ayda vefat eder ve yazdığı eser Pasarofça (1718) üzerine olamaz. Bunun yanında Amcazâde Hüseyin Paşa'nın sâdâret makamında bulunduğu yıllar 1697-1702 yılları arasındadır. Eğer Pasarofça üzerine yazmış olsaydı, Sulhiyye'yi Hüseyin Paşa övgüsünde kaleme almazdı, onun yerine Pasarofça için III. Ahmet tarafından görevlendirilen Nevşehirli İbrahim Paşa için yazması gerekirdi. Amcazâde için kaleme aldığı ve Nâbî okulunun önde gelen isimlerinden sayıldığı için; ayrıca Amcazâde övgüsünde yazdığını da hesaba katarak, Sâbit'in Sulhiyyesi'nin de Karlofça üzerine olduğunu söyleyebiliriz.

Biz bu çalışmamızda, bu iki Sulhiyye'ye Seyyit Vehbî'nin Pasarofça ve İran antlaşması üzerine yazdığı Sulhiyyeleri de ekleyerek, şu ana kadar elde ettiğimiz dört metin üzerinde durmaya karar verdik. Vehbî'nin Sulhiyyesi 1718'de yapılan Pasarofça ve 1724'te yapılan ve bazı kaynaklarda İstanbul, bazılarında ise İran Antlaşması şeklinde geçen antlaşma içindir.

Nâbî'nin Amcazâde Hüseyin Paşa için kaleme aldığı Sulhiyye örneği, 121 beyit; Bosnalı Alaeddin Sâbit'in yazdığı eser 90 beyitten ibarettir. Seyyid Vehbî'nin sulhiyyesi ise, onar beyitlik 7 gazelden oluşur ve yapı bakımından Nâbî'nin ve Sâbit'in eserlerinden farklılık gösterir. Pasarofça için kaleme aldığı Sulhiyye'si, manzum ve mensur karışık bir risaledir.

Çalışmanın ilk bölümünde, inceleyeceğimiz metnin edebî bir tür, işlenen konunun ise tarihi bir vaka olduğu için tarihin edebiyattaki izdüşümlerine değinilecektir. Ayrıca tarihin edebiyata yansıma biçimi “dönüşüm” bağlamında irdelenecek bir başka nokta olacaktır. İnceleyeceğimiz dört Sulhiyye örneğinden ikisi Karlofça (1699), biri Pasarofça (1718) ve diğeri İstanbul (1724) antlaşması üzerinedir. Daha sonra, Sulhiyyeleri kaleme alan şairlerin hayatı ve onların eserleri hakkında söylenenler kısaca özetlenecektir. Bu konuya sadece değinilip geçilmesi ve Sulhiyyelerin daha önce ayrı bir kaside türü olarak işlenmemesi dolayısıyla, literatürde var olan görüşlere de değinmeye karar verdik. Daha önceki çalışmalardan farklı olarak biz bu çalışmamızda, ilk kez Sulhiyyeleri toplu olarak ve tarihsel dönüşümün paralelindeki, edebî dönüşüm ürünü şeklinde irdelemeyi öngördük.

İkinci bölümde tarih kaynaklarından yararlanarak, o dönemin kısa özeti anlatılacaktır. Böylece, edebî metinde anlatılan barış süreci ile tarih kaynaklarının bize bildirdiği malumatları karşılaştırma imkanı doğar. Antlaşmalarda gördüğümüz

toprak kaybı ya da sınır kaygısı ve kavgası, XVII-XVIII. yüzyıldaki yorgun

Osmanlının bulunduğu konumu çözümlenmemiz açısından oldukça önemlidir.

Tezin üçüncü bölümünde ise, bu kaside türünün içeriği ve özellikleri geniş bir şekilde irdelenecektir. Anlaşmanın tarihteki yeri ve özellikle İslâm'da "Antlaşma"nın ne anlama geldiğine değinmenin yerinde olacağını düşünerek, Münir Muhammed Gadban'ın *İslam'da Siyasî Antlaşma* çalışmasından faydalandık.

İmaj dünyasındaki yenilikler, kullanılan benzetmeler ve savaş karşıtı söylem; Sulhiyyeleri diğer kasidelerden ayıran özelliklerdir. Savaş ve ardından gelen barış sürecini anlattığı sahnelerde, savaş aletlerine bolca yer verilmesi, benzetmelerdeki olağanüstü hayal dünyası, savaş karşıtı söylemi ustalıkla ve güzel bir üslupla işlemesi bakımından, Sulhiyyeler özgün metinlerdir. Özellikle dikkatimizi çeken nokta ise Sulhiyyelerin başlangıç şekli olmuştur. Klasik kaside başlangıcından farklılıkta bu şiirler, doğrudan konuya girer; konuya giriş şekli ise çok daha ilginç ve üzerinde durulması gerekir; farklı şekillerde yoruma açık olması bakımından dikkat çekicidir.

Barışın sevgiliye benzetilerek, mutfak eşyalarıyla ve savaşta kullanılan aletlerle anlatılmaya çalışılması, kullanılan yeni terimlerden yararlanarak açıklanacaktır. Çünkü bu bölümde, savaş aletlerinin aslî görevlerini kaybederek (ya da kaybettirilerek), başka bir şekle büründüğünü görürüz. Genellikle bu dönüşümün eğlence ve yemek olması; savaşın verdiği yoğunluğu yemekle ve eğlence ile örtmek istenmesi, şairi yeni bir imaj dünyasına götürmüştür.

Sulhiyyelerin sadece barış sonrası değil, savaş anının portresini de çok iyi bir şekilde çizmesi, bu şiirleri dikkat çekici kılar. Zira, her ne kadar barışa teşekkürü ya da barışa özlemi anlatan şiirler gibi görünse de, sevinç öncesi durumu görmek mümkündür. Gerek halkın, gerekse devletin içinde bulunduğu durum bu bölümde incelenecektir. Çünkü beyitlerin arasına sıkıştırılan umutsuzluk ve sabırın doruk

noktasına ulaştığı gösteren ifadeler, savaşın ne derecede içinden çıkılmaz bir durum olduğunu ve insanların genel tavrını tespit etmek; bir bakıma sosyolojik bir okuma yapma imkanını doğurur.

Sulhiyelerin sunulduğu kişilerin övüldüğü bölüm olan medhiye kısmında sadece övgü değil, aynı zamanda devletin barış öncesi durumunu anlatan beyitlerin olduğu gözlemlenmiştir. Şairin devleti sürekli İslâm'la bağdaştırması ve tehlikeyi İslâm'a karşı olan bir durum şeklinde sunması, farklı bakış açıları getirmemize yol açmıştır. Bir diğer nokta ise, sıkça kullanılan Şehnâme kahramanlarının, bu metinlere ayrı bir görsellik katmakla birlikte, değişik boyutlarda inceleme yapmamıza da yardımcı olmasıdır. Zira üst makamlarda bulunan devlet adamlarına sunulan bu kasidelerde, onlar sık sık İran, özellikle Şehnâme kahramanları ile kıyaslanırken, başarılarına, onlara nazaren değer atfedildiğini görürüz.

BİRİNCİ BÖLÜM

TARİH-EDEBİYAT İLİŞKİSİ VE SULHİYYELER

Divân edebiyatı eserlerinin, metin şerhi, metin analizi ya da ses ve yapı özellikleri bakımından incelemeye tabi tutulması; daha basite indirgenerek bir aruz kalıbı bulmada deneme yapılan veri olarak kullanıldığını görmüşüzdür. Osmanlı edebiyatında özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllardan itibaren günlük olaylara da yer verildiği, sosyal hayattan karelerin de sunulmaya başladığını söyleyebiliriz. Bu bağlamda bir edebî türü, gerek sosyoloji ve tarih, gerekse diğer bilim dallarıyla birlikte değerlendirmek, disiplinlerarası çalışmalara yol açacağı gibi, kısır döngüden kurtararak, metinlere yeni bakış açıları ve metodlarla yaklaşmamıza da yardımcı olacaktır.

A. Tarihin Edebiyattaki İzdüşümleri

Sözkonusu Sulhiyyeler de, bu tür çalışmalara öncülük edecek metinlerdir. Zira, tarihi bir vakayı, daha doğrusu bir süreci konu edinmesi bakımından, tarihle doğrudan bağlantılıdır. Durum böyle olunca, edebî eserlerden nasıl yararlanılacağı ya da tarih araştırmalarında her hangi bir türün yardımcı unsur olarak, nasıl kullanılacağı irdelenmelidir. Bir eseri incelerken tarihi arka planı, dönemi ve kişileri gözardı etmek bizi yanlış yönlere götürebilir. Bu hataya yol vermemek, hatta tarih ve

edebiyatı bir birini destekleyen bilim dalı olarak ele alarak, farklı yorumlar getirmek yerinde olur.

Bu konuda, Cornell H. Fleischer'in *Tarihçi Mustafa Âli* adlı kitabındaki görüşleri yol gösterici mahiyettedir:

Osmanlı imparatorluğu üzerine modern araştırmacılıkta, anlatı kökenli, özellikle de edebi nitelikteki kanıtlara güvenmeme, arşiv belgelerine dayalı, kişisellikten arındırılmış 'katı' verileri ya da 'olgusal' anlatıları yeğleme eğilimi vardır. Böyle bir güvensizlik ya da bu kaynakların içerdiği öznellikten korku duymak yalnızca yersiz değil, aynı zamanda ciddi biçimde kısıtlayıcıdır. 'Yumuşak' kanıtlar, tıpkı yumuşak dokular gibi, katı yapılara can ve anlam kazandırır.

(Fleischer 3)

Cornell Fleischer, edebi metnin tarih araştırmalarında ne denli önemli olduğunu bu şekilde özetler. Çalışmamızda inceleyeceğimiz Sulhiyyeler bağlamında da bu görüşün çok önemli yeri olduğu kanâatindeyiz. Karlofça, Pasarofça ve İstanbul (İran) antlaşmaları hakkında tarih kaynaklarında ve ansiklopedi maddelerinde yeteri kadar bilgi bulunabilir. Öte yandan, bu antlaşma sürecine bir de edebî metinler bağlamında bakmanın ne denli geniş bir yelpaze sunacağı düşünülebilir. Bu bağlamda Sulhiyyelerin ayrı bir yeri olacaktır: Beyitlerin arasına sıkıştırılan ya da üzeri kapalı bir şekilde söylenen tarih anlatımı yerine, bu kaside türü doğrudan ve açık bir şekilde tarihi bir dönemi, "dönüşümü" anlatmaktadır. O zaman Sulhiyye türü 'yumuşak' kanıt olmakla birlikte, 'katı' yapıları doğrudan destekleyen, onlarla paralel çizgide ilerleyen ve tamamlayıcı özellik taşıyan veriler olabilir. Fleischer'in deyişiyse, "Vakayiname, yaşamöyküsü, hatta edebiyat türü kaynaklar ise arşiv defterlerini dolduran kuru, kısa ve kopuk kayıtlara, doğaları ve amaçları gereği

düşünsel tutarlılık katabilir” (3). Tarihin “katı” kayıtlarının insan, dolayısıyla toplum üzerindeki etkisi yumuşak bir doku olarak onun “hayatî” değerini somutlaştırır.

Bu konuda Ali Fuat Bilkan’ın *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar* adlı kitabındaki, “Tarih Araştırmalarında Edebî Metnin Değeri” başlıklı makalede dile getirdiği görüşlerine de değinmek yerinde olacaktır. Edebiyat ve tarih alanındaki araştırmalarda edebî türlerin önemine değinen Bilkan, “bu türlerin başında, doğrudan doğruya tarih alanına giren edebî eserler vardır ki bunlar edebiyat tarihi niteliği taşıyan hem edebiyatçı hem de tarihçi açısından değer arz eden eserlerdir” (Bilkan 98) der. Her iki alanın da bir değerine yardımcı unsur olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurgulayan Bilkan, kaside türü için ise “mutlak anlamda bir maksat üzerine yazıldıkları için, çoğunlukla tarihî muhtevâ taşıyan eserlerin başında gelmektedir” (99) diyerek esaslandırır.

Edebiyat ürünlerinin tarih ve diğer araştırmalardaki yeri hakkındaki görüşlerimizi destekleyen ve disiplinlerarası çalışmaya yeni bir boyut kazandıracak daha önceden yapılan çalışmalar yolumuza ışık tutacaktır. Sabri F. Ülgener’in *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası* adlı kitabındaki görüşleri ve izlediği metod, bu konuda takdire şayandır. Çözülme devrinin iktisat ahlâkı ve zihniyetini araştıran Ülgener, bu tarz çalışmalarda edebiyatın rolünün büyük olduğunu, “geçmiş zihniyet tablosu ile yeni baştan ‘inşa’ etmenin yolu ve yöntemi, anlaşılıyor ki, zihniyet araştırmaları ile sanat ve edebiyat tarihini bir çatı altında yan yana getiriyor” (Ülgener 11) sözleriyle açıklar. Zihniyet araştırmalarında tarihin öneminin yanında, edebiyatın “bir bakıma, sosyo – kültürel kişiliğimizin söz ve yazı halinde kendini dışa vurması demek” (11) olduğunu vurgulayarak, “kâh ‘kendisi toplumu belirleyen’ kâh ‘toplumla biçimlenen’, fakat hangi suretle olursa olsun sosyal varlığımızı olduğu gibi aksettiren ifade ve sembollerin toplamı olarak önümüze seriliyor” (11) der.

Üzerinde durulan ve özellikle vurgulanan “toplumu belirleyen” ve “toplumla belirlenen” tanımları, edebi türün gerçekten o denli uzak olmadığını, hatta bir nevi sosyal hayatın akislerini görmemize yarayan alanlar olarak algılamamıza da yol açar. Tarihi yeniden yaşayamayacağımıza göre, Ülgener’in ifadesiyle “yeniden inşa” etmek, ve o dönem hakkında yorum yapmak için, Sulhiyeleri incelemenin ne denli önemli olduğunu söyleyebiliriz.

Ülgener, çalışmalarında Divan edebiyatına özel bir yer vererek, “Biz, ne var ki, tek ve somut vak’alarla değil, çağın ve çevrenin umûmî havası ile ilgileneceğimiz için baş vuracağımız kaynaklar halk ve destan edebiyatından çok klasik edebiyata – özellikle divan edebiyatına- ait eserler olacaktır” (Ülgener 12) der. Halk ve destan edebiyatından çok divan edebiyatından faydalanmanın, zihniyet araştırmasındaki yerini ise şu şekilde ifade eder:

Uzun zaman, toplumun gündelik yaşayışı üstünde, basma kalıp sofiyâne rumuz ve ibareleri veya İran edebiyatının alışılmış imajlarını gözü kapalı tekrarlamaktan öteye gidemediği ısrarla ileri sürülen divan edebiyatını araştırmalarımız boyu apayrı bir çehre ile yanımızda bulacağız: Gerçek ve baha biçilmez bir belge ve hazine kaynağı olarak! (12)

Ülgener’in dediği gibi, bir belge ve kaynak özelliğini taşıyan eserler, tarihi süreci iyi anlamada bize yardımcı olacaktır. Barış süreci ya da antlaşmaların yapıldığı döneme bu açıdan bakmak da, bir zihniyet araştırması olabilir. Zira, yapılan antlaşmalar ve en önemlisi de bunların üzerine yazılan şiirler, Sabri Ülgener’in de dediği gibi “çözülme devri”ne denk gelmektedir. Sulhiye mesnevi türünün de ilk örneğini 1699 yılında yapılan Karlofça antlaşması üzerine yazılırken görürüz. Bu

üzerinde düşünülmesi ve durulması gereken bir konudur: “çözülme”ye başlayan Osmanlı ve Osmanlı’nın zafer türküsünün son mısraları olan antlaşmalar.

B. Dönüşümün Antlaşması: Karlofça

1. Devletteki Değişim

Halil İnalçık, “Devlet-Toplum-Ekonomi” adlı makalesinde, Karlofça’nın Osmanlı devleti için neler ifade ettiğini ve onu nerelere sürüklediğine değinir. “Louis, Osmanlıya karşı Avusturya’nın ellerini serbest bırakarak Fransa’nın rakibinin her zamandan daha güçlü hale gelmesine izin vermiştir” (İnalçık 130). Bunun sonucunda ise, “Avusturya, müttefikleriyle birlikte dört cephede Osmanlıyı on altı yıl korkunç bir saldırı karşısında bırakmış ve Fransa’nın eski müttefiki Osmanlı artık belini doğrultamayacak bir duruma düşmüştür” (130). Bu durumda “Louis, Ren’e doğru genişleme politikasında bazı kazançlar elde etmiş” olsa da, “Osmanlıya karşı muzaffer Habsburg hükümdarı Avrupa denge politikasında şimdi üstün bir noktaya erişmiştir” (130). Görüldüğü gibi barışın sadece toprak kazanma ya da değer kaybetme tarafı değil, denge politikasında söz sahibi olmak için çabalayan ülkeler için de geliri çoktur. Daha sonra “Louis’nin ilerlemelerinden derin bir kaygıya düşen Batılı komşular, İngiltere ve Hollanda, Karlofça’da barışı gerçekleştirmek için Avusturya üzerinde kuvvetli baskı yapmışlar, Bâb-ı Âli’nin yeni dostları durumuna gelmişlerdir” (131). Böylece barışın sağlanması için bütün şartlar hazır hale gelmiştir ve Osmanlı “yeni dostlar” kazanmıştır.

Denge politikası, devlet yönetimi ve otorite kaygısı için önemli bir etkidir. Karlofça antlaşmasının değişime yol açtığı bir diğer nokta da, devlet yönetimidir.

“Klasik dönemde vezirlerin çoğu, beylerbeylikten gelen askerlerdir”, ama “Osmanlı Devleti Karlofça Barışı (1699) ile devletin bekasını Avrupa devletler dengesi ve diplomaside görmeye başladıktan sonra, veziriazamlar dışişlerine bakan bürokratlardan seçilmeye başlamış[tır]” (İnalcık 152). Yani Osmanlı bundan sonra dış işlerini de diğer ülkelerin politikalarına göre düzenlemek zorunda kalmıştır ki, bu da ne derece dışarıya bağlı ve onların etkisinde kalmış bir devletin portresini görmek için yeterlidir. “Karlofça Antlaşması müzakerelerini yürütmüş olan reisü'l-küttab Rami Mehmed Paşa'nın veziriazamlığından sonra bu makama çoğu zaman divân kâtipleri sınıfından yetişenler gelmiştir” (152). Bundan sonra diplomasi işleri için bizzat divanda yetişenler bu makama gelecekler ve onlar yönetecektir.

Karlofça sadece devlet işlerinin değişimi ve sarayın dışarıya bağlı kalmasını simgeleyen ve başlangıcı olan bir antlaşma değildir. Bu süreçten sonra, toplumun kültür bakımından da değiştiğini görürüz. Bu sürece iten sebep ise yine aynıdır: Osmanlı'nın dünya üzerinde geldiği konum ve diğer ülkelere bağımlılığı. Halil İnalcık, “Siyaset, Ticaret, Kültür Etkileşimi” adlı çalışmasında, “Kültür değişimi, (*acculturation*) ile kültür elemanlarının aktarılması (*cultural borrowings*) ayrı süreçlerdir. Bir anlayışa göre, *acculturation*, kültürleşme, bir kültürü belirleyen temel-değerler sisteminde değişiklik demektir” (İnalcık 1049) diyerek, kavramları açıklar. Ardından da, gelenekçi toplumlarda, temel değerler sistemini dinin belirlediğini vurgular. Bu temel koyucu kavramın başkaları tarafından nasıl yorumlandığını ise, “Bazı sosyologların ve tarihçilerin, Avrupa kültürünün hümanizm ile Hristiyan dininin bir sentezi olduğunu ileri sürerler. Bir bölüm tarihçi ise, Avrupa medeniyetinin akılcı ve hümanist karakteriyle insanlığın ortak mirası olduğu, onun için her laik toplumun esas kültürü olabileceği noktasında birleşirler” (1049) diye özetler. ‘Kültürü bir değer-sistemi olarak benimseyenlerin, bu sonuncu

yorumu kabul etmelerine imkân' olmadığına değinerek, "kültür değişimi sorusu[nun], kültürü nasıl anladığımız ve yorumladığımız noktasına geli[p], düğümlen[diğini]" vurgular. Asıl üzerinde durulması gereken nokta ise, Karlofça'nın kültür alışverişi üzerindeki etkisini gösteren fikridir:

Klasik dönemde Müslümanlar, Hristiyan dünyasından ("kafiristan" dedikleri Avrupa'dan) gelen şeylere mekruh gözüyle bakıyor, tutucu çevreler "Frenkleri" taklid etmeyi küfür sayıyorlardı. Avrupa medeniyetine karşı davranışta ilk değişme, Avrupa karşısında bozgununu belgeleyen 1699 Karlofça antlaşmasından sonra gerçekleşti. (1049)

Öyle anlaşılıyor ki, Karlofça antlaşmasından sonra, Devlet-i Aliyye düşman ülkeleri karşısındaki konumunu belirlemiş ve dış etkenlerden ne kadar etkilenir hale geldiğini de belgelemiştir. Zira "Kafiristan"dan gelen şeylere mekruh¹ gözüyle bakarken, artık medeniyet bağlamında da onlar örnek alınmaya başlanmıştır. Frenklerin taklid edilmesi ise küfür sayılır ki, bu kafirle denk tutulmak anlamına gelir. Bu kadar kesin çizgilerle düşmandan kendini soyutlamış Osmanlı'nın, 1699 Karlofça sonrası karşı tarafı ne kadar benimsediğini, onların "üstünlüğünü" kabul ettiğini, bu antlaşma sonucunda topraklarının yanında nelerin kaybedildiğini de simgeler.

Nitekim, "Bir kültür unsuru, kendi-iç (*intrinsic*) değeri dolayısıyla yayılmaz, onu taşıyan fert veya toplumun prestiji önemlidir" (1050). Devlet-i Aliyye ise, "Batı yaşam tarzı ve değer sistemiyle ilgili şeyleri 1699 Karlofça antlaşmasından sonra alır". İnalçık'ın ifadesiyle, "Yirmisekiz Mehmed Çelebi'den önce, Batı kültür ve medeniyetine hayranlığı, hiçbir Osmanlı onun gibi duymamış ve ifade etmemiştir.

¹ Mekruh: Lügat itibarıyla "hoşa gitmeyen şey" manasını taşır. Yapılması istenmeyen ve terki iyi görülen şeylerdir. *İslâm İlmihali*. A. Fikri Yavuz. Çile Yayınları.

Başka deyimle, Batı, 18. yüzyılda beğenilen, taklid edilen bir *prestige-culture* haline gelmiştir” (1050). Yani, Batı devletleri rüşünü ve gücünü ispat ettikten ve üstün olduğunu kabul ettirdikten sonra, adeta kültür merkezi haline gelmiştir. 1699 Karlofça antlaşmasından sonra en üst kültür diyebileceğimiz bir güce sahip olan Batı, artık Osmanlı için de beslenme kaynağı olacaktır. Tabi ki bu durumun belirleyici kriteri ise yine aynı: Elden çıkan topraklarla birlikte, kaybolan devlet değeridir.

Halil İnalcık, Karlofça ile değişim zincirine bir diğerini daha ekler. “1683-99 felâket ve bozgun yıllarında Osmanlılarda zihniyette bir devrim meydana gelmiştir. O zamana kadar Avrupa’nın herşeyini küçümseyen Osmanlılar, o dönemde Batı’nın üstünlüğünü kabul etmiş, böylece Batılılaşma için ilk psikolojik koşul, zihniyet ve davranışta devrim gerçekleşmişti[r]” (1086). Zihniyet ve davranışta değişimin başlaması, artık devletin ne duruma düştüğünü ispatlar bir vaziyet olsa gerek. Bir devlete karşı yenilgiyi kabul etmek, o devletin artık üstün güç olarak algılanmasına yol açmayabilir. Oysa “Osmanlı toplumunda Batı’yı ve hümanizmi yakından tanıyan Dimitri Kantemir’in yakın dostu Reisülküttab Rami Mehmed Efendi Karlofça’da baş murahhas sıfatıyla barışı sağladıktan sonra, sadrazam olmuş ve kalkınma için ilk kez kapsamlı bir Batılılaşma politikasını benimsemişti[r]” (1086). Devleti kalkındırmak için izlenen politikanın, karşısında yenilgisini ispatlamış bir devletten alma girişimi oldukça dikkat çekicidir. Artık kendi zihniyet dünyasında ilerleyemeyeceğini ve o geniş birikimi diğer devletlere yayamayacağını anlayan Osmanlı, ister istemez zihniyet ve davranışta devrim yapmak zorunda kalmıştır. Ne yazık ki, “Şeyhülislâm Feyzullah Efendi’nin tüm devlet işlerine müdahaleleri sonucu, 1703 ayaklanması ve saltanat değişikliği Rami Paşa’ya fırsat verme[miştir]” ve “ülkeyi kalkındırmak için bilim ve eğitimde atılım ve Batı’nın bilim ve teknolojisini alma zarureti anlayan yenilikçi bürokrasi, 1718’de Sadrazam Damad İbrahim Paşa ile birlikte yeniden işbaşına

gel[miştir]” (1086). Ki, bu da Pasarofça Antlaşmasına denk gelir. Batı'nın ikinci kez Osmanlı karşısında üstünlüğünü ispatlaması ve onlara olan özentinin devamı niteliğindedir. Hatta “1721’de Yirmisekiz Mehmed Efendi’nin Fransa’ya elçilikle gönderilmesi bu eğilimle doğrudan doğruya ilişkilidir” (1086). Burada, zihniyet ve davranıştan da ileri gidilerek, bilim ve teknolojiye kadar uzanan bir özenme zincirini görürüz. Aslında “Batılılaşma” eğiliminin işte o zaman; 1699 Karlofça Antlaşması ile başladığını söyleyebiliriz. Batı her bakımdan güçlü bir konuma geldiği için, “Batılı”laşmak da zorunlu olmuştur!

Buraya kadar özetle anlatmaya çalıştığımız değişimleri göz önünde bulundurursak, Karlofça antlaşmasının Osmanlı devletinin kaderinde ne kadar etkin bir dönüşüm rolü oynadığını rahatça görebiliriz. Sadece yenilgi ve toprakların elden gitmesi şeklinde değil, bundan başka da nelere yol açtığını öğrenmek bizim için önemlidir. Zira kültür, davranış ve zihniyet gibi devletin “beyni” sayılabilecek temel kavramların değişmesi; daha doğrusu İnalçık’ın deyimiyle “devrim” göz ardı edilemez. Değişimin ötesinde bir mana içeren “devrim”, eskiyi yıkarak yeni bir şeyler kurma anlamına gelir ki, kültürden bilime kadar uzanan bu silsileyi yeniden inşa etmek, Batı’yı taklit etmek sayesinde gerçekleşmiştir. Bütün bunlara bakarak, bu değişimlerin dönemin edebiyatı üzerindeki etkisi de düşünülebilir.

2. Edebiyattaki Değişim

Hasibe Mazıoğlu, *Türkler Ansiklopedisi*’ne yazdığı “Eski Türk Edebiyatı” makalesinde, edebiyattaki değişim için önemli konulara değinir:

XVII. yüzyılda batıda Avrupa devletleri ile doğuda İran’la bütün bir yüzyıl savaşılmış, içte isyanlar, idarî ve ekonomik bozukluklar, devletin gücünü sarsacak dereceye ulaşmıştır. Bununla birlikte

imparatorluğun dış görünüşteki ihtişamı sürmektedir. Ancak yüzyılın sonunda 1699 Karlofça antlaşması ile bu ihtişam sarsılmış, imparatorluğun Avrupa'daki toprakları ilk defa paylaşılmıştır. Böylece yüzyılın sonunda Avrupa'da artık Türk gücü imajı bütünüyle silinmiştir. Bundan sonraki yüzyıllarda imparatorluk sürekli olarak gerilemiş, Avrupa'daki topraklar birer birer elden çıkmıştır. (Mazıoğlu 124).

Mazıoğlu, Devlet-i Aliyye'nin iç durumuna ve kayıplarına bu şekilde değindikten sonra, edebiyattaki değişimi anlatır. "XVII. yüzyılda imparatorluğun içinde bulunduğu bu durum edebiyata birden yansımamıştır. Özellikle XVII. yüzyılın 1. yarısında edebiyat XVI. yüzyıldaki üstün seviyesini korumuştur". Edebiyattaki değişim, kültür ve zihniyetteki değişim kadar hızlı olmamıştır. Gelişimi doğrudan etkilememesi, ya da devlet işlerinde edebiyatın yaptırımlar içeren rolünün olmaması buna kanıt olarak gösterilebilir. Ama "yüzyılın 2. yarısında edebiyatta bir durgunluk başlar" ve "bu devirde yetişen şairlerin geleneği başarı ile sürdürmüş olmalarına ve gerçekten güzel eserler ortaya koymalarına rağmen içlerinde yalnızca Nâbî zirveye ulaşabilmiştir. Artık edebî türlerde eskileri aşan üstün eserlerle karşılaşılmamaktadır" (124). Osmanlı'nın içinde bulunduğu durum ve dış ülkelere karşı olan konumu yavaş yavaş da olsa, dönemin edebiyatını etkileyecektir ve değişim görülecektir. Nitekim, Mazıoğlu'nun ifadesiyle, "Nâbî'den önce pek çok şair hâkimane gazeller ve beyitler söylemişse de, Nâbî, bir yandan sanatçı yaradılışının sevki ile bir yandan da sosyal çevrenin ve imparatorluğun gittikçe bozulan idaresinin onun üzerinde yaptığı etki ile hâkimane şiire yönelmiştir" (127). Yani sosyal çevre ve Osmanlı'daki değişim, Nâbî'nin farklı tarzda şiirler kaleme almasına yol açmıştır. İşte,

Sulhiyeler'in de bu zamanda ve izleyen dönemde bir "tür" olarak ortaya çıkmasının, bu sebeplere dayandığını da söyleyebiliriz.

Mustafa İsen, "Başlangıçtan 18. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı" başlıklı makalesinde bu yüzyılın değişimlerinden söz eder. "[B]ozgunla sonuçlanan Viyana kuşatması ve ardından imzalanan Karlofça Antlaşması (1699), Osmanlı toplumunu artık duraklama döneminden gerilemeye itti. Siyasi alandaki başarısızlıklar yüzyılın sonunda artık geniş kitlelere de sirayet etti ve toplum kendi değerlerinden kuşku duymaya başla[mıştır]" (562). 17. yüzyılı bir önceki asırla karşılaştırarak nelerin değiştiğine dikkat çeken İsen, bunları birkaç madde altında toplar. "XVI. yüzyılda Kanunî'nin padişah, Sokullu'nun vezir, Sinan'ın mimar, Bâkî'nin şair, Ebussûd Efendi'nin bilgin olarak tamamladığı muhteşem uyumlu tablo'nun artık olmadığını, yerine ise "kolay etki altında kalan zayıf karakterli padişahlar, yozlaşmış ilmi anlayış, para karşılığı alınıp satılan görevler, sık sık karşılaşılan aziller ve bütün bunların sonucunda ortaya çıkan istikrarsızlı[ğın] topluma hakim ol[duğunu]" söyler (562).

Kayahan Özgül, "Şark Ekspresi İle Garba Sefer" makalesinde değişimin önemine, İsen'in düşüncelerini destekler nitelikte, şu şekilde değinir:

Devletin değişim kararı alışına kesin bir tarih aransa da bulunmayabilir; fakat, sembolik olarak Karlofça Antlaşması'nın (1699) bir dönüm noktası, bir kavşak sayılması mümkündür. Nitekim, antlaşmanın ardından gelen Lale Devri'nde sanatların hemen hepsinde görülen-bilinçli veya bilinçsiz-değişim kımıldanışlarını, bu yeni yola sanâtkârların da sapmaya başladıklarının güçlü bir işareti saymak mümkündür. İlginç olan, klasik şiirde nihaî devre olan baroğun başlaması ile devlet eliyle değişim kararının aşağı yukarı aynı

zamanlara denk gelmesi ve bundan dolayı, edebî değişim ile yenilenmenin, edebî yenilenme ile ‘yenileşme’nin, edebî yenileşme ile Batılılaşmanın birbirine geçişidir. (Özgül 602)

Görüldüğü gibi ülkenin durumu ile birlikte, diğer alandaki değişiklikler ve yenilikler de kaçınılmaz olmuştur. “Bununla beraber yüzyılın sonuna doğru sosyal hayattaki çalkantılar edebiyatı da etkilemeye başlamış[tır]” (İsen 562). İsen, bu değişimi bir tür “yenilik arayışı” olarak değerlendirir. İran edebiyatının taklidi olarak devam eden Divan edebiyatı geleneği, değişimin eşiğine gelmiştir:

Büyük şair geleneği tekrarla yetinmez. Divan şiiri estetiğinin gerektirdiği ayrıntılara dikkat ederek geleneğe bağlı standart örnekler ancak orta seviye bir şairi temin edebilir. İşte büyük şairi diğer meslektaşlarından ayıran temel fark, yeniliği, güzelliği ve orijinalliği aramaktır. XVII. yüzyılın bu niteiliklere uygun şairleri, devam eden geleneksel şiirden usanmışlar ve farklı bir sesin peşine düşmüşlerdir. Fakat yaşayış, düşünüş ve duyuşta bunu yapmalarına, statik Osmanlı toplum yapısı engeldir. O zaman şairler orijinaliteyi, yeni anlatımla bulmuş, nadir hayaller ortaya koyarak elde etmişlerdir. (563)

XVII. yüzyıla asıl damgasını vuran ve “şiirin dayandığı iki temel unsur olan söz ve manadan ikincisine ağırlık verilmesi sonucu” (564) ortaya çıkan, “üslupta mana derinliği yanında ince ve zarif olmak zorun[luluğu] olan” üslup ise, Sebki Hindi’dir.

Osman Horata, “Zihniyet Çözölüşünden Edebî Çözölüşe: Lâle Devri’nden Tanzimat’a Türk Edebiyatı” adlı çalışmasında, Viyana bozgunu ile başlayan insan gücü ve toprak kaybıyla birlikte, “batının askerî-teknik üstünlüğünü istemeye istemeye kabullenmeye mecbur kalan Osmanlılar” için (Horata 573) çıkar yolun “*kanun-i kâdimde değil, Batı’da aramaya başlayacakları bir süreç başlamış; başta*

savunma alanında olmak üzere bilim, kültür ve hayat tarzında yüzler Batıya yönelmiştir” (573) der.

Devam eden bozgunlar sonucu; Karlofça gibi bir “feci” antlaşmanın devamından Edirne Vak’ası (1703) gelir ki, bu durumun sonundaki huzurun yakalanması 1718’i bulur. “Savaş yanlısı güçlerin yıkılması üzerine sadrazâmlığa getirilen (1717) Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, toprak kayıplarına razı olup Pasarofça Antlaşması’yla (1718) Viyana’dan beri süregelen karşıklığa son vermeye çalışmış[tır]” (573). İstanbul ve etrafında değişik kültür ve eğlence yerleri kurulmaya başlanmıştır. “İsmi bizzat İbrahim Paşa tarafından konulan Sadabad, 27 Şevval 1134/31 Temmuz 1722’de III. Ahmed’in katıldığı muhteşem bir törenle açılmış[tır]” (574). Böylece Pasarofça ile birlikte Lâle Devri de başlamış olur. Eğlencenin ve kültürel faaliyetlerin ön planda tutulduğu bu devir, değişen Osmanlı’nın “yeni yüzünü” görebilmemiz açısından önemlidir. Ne Damad İbrahim Paşa ne de III. Ahmed savaş yanlısı değildir. Bunun yerine eğlenceye daha çok önem verilmesi hem devletin hem de halkın yorgun düştüğünü gösterir. 17.yüzyılda başlayan bu değişim sürecinden, 18. yüzyılın Osmanlı edebiyatı da payını almıştır:

Divan edebiyatı bu asırda son dönemini yaşar. Bu edebiyat, 18. asırda, önceki asırlarda oluşan zevk anlayışları doğrultusunda bir gelişme göstermekle birlikte, çok daha renkli, zengin, eklektik bir görünüm arz eder. Anlamdan ziyade sese önem veren, açık, tabî, zarif bir söyleyişe dayanan klâsik üslup; klâsik üslup içinde kalmakla birlikte ses yerine anlamı (fikri) ön plana çıkaran tebliğî (hikemî, didaktik) üslup; anlamın ön plana çıktığı, grifte ve yeni mazmunlarla yüklü muğlak, tasannulu söyleyişe dayanan bedîî üslup (Sebk-i Hindî) ve konuşma diline ait deyişleriyle yüklü, külfetsiz, açık bir söyleyişe

yaslanan mahallî/folklorik üslûp, bu dönemin belirgin çizgileri olur.

(Horata 576)

Bu değişiklikler, yerli konuların “gerek mesnevîlerde, gerekse kaside nesiblerinde başarıyla sahnelenmiş, yer yer modern hikâyeleri andıran örnekler ortaya konul[ması]”(578) ya da “yeni, orjinal benzetmeler, alışılmadık mazmunlar divanlardaki çizgi dışı söyleyişlerin sayısını[nın]” (578) artması; yükseliş döneminde sosyal aksaklıklara yüzünü çevirmeyen şairlerin, sosyal ve siyasî hayatta görülmeye başlayan çözümlenin insanlarda yol açtığı çöküntü psikolojisinin etkisiyle olsa gerek, bu asırda sosyal tenkit ve hicve daha fazla ağırlık vermesi” (579) şeklinde kendini göstermiştir. Horata, Nâbî'nin geliştirdiği hikemi tarzın rağbet görmesini de, sosyal ve siyasi alandaki aksaklıkların ve huzursuzlukların çok olmasına bağlar (581).

Çözülme devri ile başlayan Osmanlı ordusunun ve halkın savaştan yorulması, ezeli rakipleri karşısında itibarını ve gücünü kaybetmesini “simgeleyen” antlaşmalar, bize dönemin genel durumundan haber verir. Asıl önemli olan ise, Andrews'in deyişiyle “toplumun şarkısı olan şiirin sesi”nin, bu durumu nasıl aktardığı ve ele aldığıdır. O döneme kadar bu tür şiirlerin yazılmamış olması, Osmanlı devleti ile birlikte “çözülme”ye başlayan edebiyatı ve onun izdüşümlerini görmemiz açısından önemlidir. Ali Fuat Bilkan, “Tarih Araştırmalarında Edebî Metnin Değeri” makalesinde, çözülme devri ile başlayan bu tür eserler için, Hasibe Mazıoğlu'nun düşüncelerini destekler mahiyette, “Özellikle XVII. ve XVIII. yüzyıllarda sosyal ve kültürel hareketlenmenin yoğunlaşmasıyla birlikte, dönemin şair ve edipleri sosyal konulara daha fazla önem vermişlerdir” (Bilkan 103) der.

Sefirlerin ve değişik makamdaki devlet adamlarının girişimleri, karşılıklı konuşularak yapılan antlaşmalar da, birer sosyal ve kültürel hareketlenme olarak kabul edilebilir. Çünkü, sefirlerle birlikte giden hediyeler, arabulucular, ara sıra

alınan ve verilen rüşvetler, çözümlenme devrinin basamakları mahiyetindedir. Tunca Kortantamer'in "Nâbî'nin Osmanlı İmparatorluğunu Eleştirisi" adlı makalesinde değindiği gibi, "17. yüzyılın ikinci yarısında İmparatorluk artık duraklama yıllarından gerileme devrine geçmiştir" (Kortantamer 154). Ayrıca "hükümdarların zayıf kişilikleri bu yıllarda yönetimin iplerini birbiriyle çekişen saray kadınları, kapı kulları, yönetimde görevli çoğu devşirme bazı kişilerden oluşan çıkar gruplarının iyice eline geçmesine yol açmıştır" (153). Bu ifadelerden de anlaşılacağı gibi, Osmanlı'nın dışa bağlı olması ve onlardan özenerek devlet işlerini yürütmesi yanında, devletin içindeki problemler de göz ardı edilmeyecek kadar büyüktür. Bütün bunları birlikte düşünmemiz ve değişim sürecinin yankısı olarak karşımıza çıkan Sulhiyyeleri, bu "devrim"leri göz önünde bulundurarak değerlendirmemiz gerekir.

C. Sulhiyyeler ve Şairleri Hakkında

Sulhiyyeleri incelemeye geçmeden önce, şairler ve onların şiirleri üzerine olan değerlendirmelere değinmek yerinde olur. Zira, onların Sulhiyyeleri hakkında çok az inceleme yapılmıştır. Tarih kaynakları ya da tarihle birlikte okunması ise hiç sözkonusu değildir. Özellikle Nâbî'nin kasidesi üzerine bir çok görüş dile getirilmiş, Sâbit'in eseri için ise çok az yerde kısa olarak beyan edilmiş fikre rastlamamız; Seyyid Vehbî'nin eseri hakkında da çok az bilgiye ulaşmamız bizi oldukça şaşırtmıştır.

Nâbî'nin Sulhiyesi, bu alanda yazılmış en başarılı ve özgün kaside örneğidir. İskender Pala onu, "XVII. asır son çeyreği ile XVIII. asrın başlarında Türk

edebiyatının yegâne üstadıdır” (Pala 47) şeklinde nitelendirir. Devrinde, kendisine halk tarafından yakıştırılan isimlere gelince ise, Nâbî “ ‘Ekmel-i Şuarâ-yı Rûm’ [...] ‘Sultanu’ş-şuâra’ olarak anılmış ve uzun müddet ‘Nâbî-i Pîr’ vasfını almıştır” (47) der.

Mine Mengi, Nâbî’ nin Sulhiyyesi hakkında, *Divan Şiirinde Hikemî Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî* adlı kitabında şunları söyler:

İmparatorluğun içinde bulunduğu ümitsiz durumu ve barışın getirdiği coşkunluğu, sevinci uzun uzun anlatır. İmparatorluğun kötü günlerinin nasıl aydınlanacağı düşünülmez, bilinmezken, barışın güzel yüzlü kızı birden ortaya çıkıp, Osmanlı toplumunun yüzünü güldürmüştür.

Barışın ne şartlarla geldiği, İmparatorluğa neye mâl olduğu konusunda Nâbî şiirinde yer vermez. Onun için önemli olan barışın gelmiş olmasıdır. (Mengi 5)

Sadece barışın gelmesini önemli bir konu olarak görmesine değinen Mengi, aslında Sulhiyyenin sadece başlangıç kısmını değerlendirmiş gibidir. Oysa 121 beyitlik eserin tamamı barışın gelmesine ayrılmış değildir. Hatta şiirde, hangi kötü şartlar içerisinden, bu duruma gelindiğine dair ipuçları bulabilme imkanına da sahibiz. Barışın sevincinden, umutsuzluk bataklığından nasıl çıkıldığına, hangi şartlarda böyle bir antlaşmanın imzalandığına dair bir çok çıkarsamaları göstermek mümkündür.

Abdulkadir Karahan *Nâbî* adlı çalışmasında, şairin eserlerinde “Devrinin kargaşasını başka bakımlardan, özellikle güveninin sarsılması, halkın huzurunun bozulması, savaşların açtığı yaralar, fitne ve fesadın yayılması ve bunların sonunda sulh ve selâmetin tesisi hususunda yaşadığı dönemi değerlendiren dikkate değer mısralar da göze çarpmaktadır” diye anlatır (Karahan 74). Tabi ki örnek olarak da

Sulhiyyeyi ele alır ve “Sadrazam (Amca-zâde) Hüseyin Paşa’yı methetmek üzere kaleme alınan ‘Kasîde-i Sulhiye’ temas edebiliriz” (74) der.

Karahan’ın Nâbî hakkındaki görüşlerine; kendi devrinin portresini bir bakıma ustalıkla çizebilmesine, devrin yolsuzluklarını ve haksızlıklarını kendine has “hikemi” tarzıyla ifade edebilmesine katılmak mümkündür. Sulhiye kasidesini sadece Hüseyin Paşa’nın övgüsü için yazdığını söylemesi ise, tartışmalıdır. Eğer durum bu şekilde olsaydı, kaside Amcazâde’nin övgüsüyle başlardı ve ondan bahsedilirdi. Göreceğimiz gibi, şiir doğrudan barışı anlatmaya başlar ve daha sonra Hüseyin Paşa övgüsüne yer verilir. Gerçi, Abdulkadir Karahan, kitabının devamında kendi ifadesini düzeltir ve ilk başta kullandığı ifadeyle çelişir nitelikte, “Kasidenin bizi ilk planda ilgilendiren tarafı, burada Nâbî’nin çağı hakkındaki görüşüdür. Tarihçilerin ve ilgili eserlerin şهادetiyle sâbit olan kargaşa, huzursuzluk, bunalım döneminin – bilvesile de olsa – şiir diliyle de ifadesidir” (Karahan74) der. Şair elbette ki anlatacağı şeyleri, “bilvesile” anlatır; çünkü şiir onun kendini ifade ettiği aracıdır.

Abdulkadir Karahan, Nâbî’nin yaşadığı dönemin şair üzerindeki etkisi ve genel durumu hakkında görüş beyan ederken, şiir geleneğinin bozulmasından şikayet eder. Yani o devirde, “Eski şiir coşkunu yerini, daha çok, taklit ve tanzir gibi, birbirinden veya daha eskilerden bir şeyler alıp değiştirmek, yahut yapılmış olanlara benzeterek bir şeyler yazmakla yetinen nazımseverliğe bırakmış gibiydi” der. (Karahan 53). Şiir “ahlâkının” bu dereceye geldiği bir zamanda, şairin “bir üstünlüğü de böyle bir muhitte ‘ekmel-i şuâra-yi Rum’ sıfatını kazanabilmiş olmasındandır” (53). Şairin bu dereceye gelebilmiş olmasını takdir ederken, şairden daha üstün bir performans bekler gibidir ve buna da kendince bir sebep bulur:

Gerçi Kanunî Sultan Süleyman (1520-1566) devrinin Fuzulî, Hayalî ve Bâkî'sini, yahut IV. Sultan Murad (1623-1640) saltanat yıllarının Nef'î ve Şeyhü'l-İslâm Yahya'sını: Avcılıktan başka bir şey yapmaz gibi yaşayan IV. Mehmed (1648-1687) ile onun halefleri olan II. Süleyman , II. Ahmed, II. Mustafa gibi silik padişahların (her üçünün saltanatı toplam olarak ancak 16 yıl kadar tutar) birbirini izleyen kısa süreli padişahlık döneminde aramak boşuna zahmete girmek anlamına da gelebilir. (Karahan 53)

Karahan'a göre şairin daha güzel eserler verememesinin sebebi padişahlardır. Eğlence düşkün padişahlar, yönetim içinde ortaya çıkan kargaşa ve yolsuzluklar... bütün bunlar şairi etkilemektedir. Daha sonra gelecek III. Ahmed de aynı silsileyi devam ettirir. İsmail Hakkı Uzunçarşılı ondan bahsederken "Sultan III. Ahmed, kardeşi II. Mustafa gibi azim ve irade sahibi, celâdetli bir padişah olmayıp tenperver ve rahata düşkün ve gaileden müctenibdi" der.

Karahan'ın görüşünü destekler nitelikte, Ziya Paşa'nın "Harabat Mukkaddimesi"ni de göz önünde bulundurabiliriz. Nâbî'yi hem öven hem de onun eserlerini eleştiren Ziya Paşa (1829-1880), "Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rûm" bölümünde Nâbî'nin Sulhiyye ve Azliyyesini başarılı bulur ve şöyle ifade eder:

Nâbî dahi söylemiş kasâ'id

Ammâ ki makûle-i zevâ'id

(Nâbî de kasideler söylemiş, ama fazlalıklar çeşidi gibi olmuş ki.)

Uymaz ana pek kasîde nazmı

Tevhîdidir en güzîde nazmı

(Ona kaside nazmı pek uymaz, en güzel şiiri 'Tevhîd'idir.)

Sulhiyye'si Na't'ı dil-nişîndir

Azliyye'si bir güzel zemindir

(Sulhiyye'si ve Na't'ı hoş ve latiftir; Azliyye'si ise güzel bir temadır.)

Ancak görünür ki külfet etmiş

Gûyâ cebr-i tabi'at etmiş

(Ancak görünen o ki zahmet/zorluk etmiş, sanki tabiatını zorlamış gibi.)

Bir öyle hüner-ver-i suhen-zâ

Yazmak gerek idi andan a'lâ

(Öyle hünerli söz icâdeden birine daha iyisini yazmak yakışırdı.)

Nâbî'ye Münif iken mukallid

Andan eblağ demiş kasâ'id

(Nâbî'yi Münif taklit ettiği halde, ondan daha güzel kasideler söylemiş.)

Nâbî'ye yaraşır idi hakka

Ol iki kasîde-i dil-ârâ

(Nâbî'ye aslında o gönül alan iki kaside yakışırdı..)

Zirâ iki müntahab eserdir

Emsâli görülmemiş güherdir

(Zira iki seçilmiş eserdir, eşi görülmemiş cevherdir.)

Ziya Paşa, Nâbî'nin "Tevhîd"ini daha çok beğenmekle birlikte,

Sulhiyye'sinin sadece hoş ve latif olduğuna değinir. Ayrıca bunları yazarken kendini zorladığını, yeni manalar ve söz cevherleri icâd edebilen birinin daha güzel şeyler yazmasını beklediğini söyler. Tabiatını zorladığını öne sürmesi ve kaside yazmanın ona yakışmadığını söylemesi ise, aslında onun kasidelerini beğenmediğini imlemesi için yeterlidir. Anlaşılan Ziya Paşa onun şiirlerinde yeni bir tarz ve üslup aramış ve bulamadığını söylemiştir. Oysa tezin devamında görüleceği gibi Sulhiyye gerek yeni

imajları bakımından, gerekse söz ustalığı bakımından Nâbî'nin diğer eserlerinin arasında bile farklı bir yeri olan şiiiridir.

Tunca Kortantamer ise, Sulhiyyelerin değişik boyutlarına dikkat çeker. Nâbî'nin kendi devrini çok iyi şekilde eleştirebilen bir şair olarak nitelendirebileceğini öne sürer:

Viyana yenilgisinden sonra İmparatorluğu 16 yıl boyunca tüketen ve büyük kayıplara yol açan savaşlar 1699'da Karlofça andlaşması ile sona erer. Bu, aynı zamanda İmparatorluğun askeri üstünlüğünün son buluşunu ilân eden bir andlaşmadır. Bütün bunlara rağmen Nâbî andlaşmayı büyük bir sevinçle karşılar. [Sulhiyyedeki] beyitler özellikle bu yıllarda payitahtta esen havayı ve psikolojik çöküntüyü yansıtımları açısından ilgi çekicidirler. (Kortantamer 157)

Kortantamer Karlofça'nın Osmanlı için ne gibi bir kayıp olduğuna değindikten sonra, Nâbî'nin Sulhiyyesindeki beyitlerden yola çıkarak, bu vakanın sevinçle karşılandığını söyler. Ayrıca pâyitahtta esen havayı ve psikolojik çöküntüyü anlatması bakımından da bu kasidenin önemli olduğunu savunur. Şairin Sulhiyye'si incelendiğinde, hem maddi kaybın hem de halkta ve devlet erkanında meydana gelen psikolojik ruh halinin çözümlen(ebil)mesi açısından oldukça önemli bir eser olduğu görülecektir.

Bosnalı Alaeddin Sâbit'in (öl.1712) Sulhiyyesi hakkında Ali Fuat Bilkan'ın "İki Sulhiyye ve Osmanlı Toplumunda Barış Özlemi" adlı makalesinden başka yerde bahsedilmemesi ilginçtir. Şairin kendisi hakkında ise Bilkan, *Nâbî Hikmet Şair Tarih* adlı kitabında Nâbî'den etkilendiğini ve onun izinde yürüdüğünü şu beyiti örnek gösterek söyler:

Kim bulur Nâbî Efendi gibi hep tâze hayal

Feyz Sâbit yine pîrân-ı kühen-sâldedür

(Kim Nâbî gibi yeni hayal bulur, ey Sâbit ilim yine yaşlı kimselerdedir.)

“Sâbit, Nâbî’nin 1710 tarihinde Halep’ten İstanbul’a gelişini övgü dolu şu ifadelerle haber verir:

Yükledüp tâze kumaş-ı Haleb-i ma’nâyı

Geldi İstanbula şeh-bender-i taht-ı ‘irfan

(Mana dolu Haleb’in kumaşını yüklederek, irfan tahtının konsolosu İstanbul’a geldi)

Mûcid-i vadi-i nev muhteri’-i tarz-ı cedid

Mû-şikâf-ı kalemi nâdire üstad-ı cihân

(Yeni vadinin mucidi ve yeni tarzın başlatıcısı; kılı kırk yaran kalemi nadir bulunan dünya üstadı.)

Farzdur rûze gibi mükrem ü mer’i tutmak,

Geldi bir kadri büyük zâtı mübarek mihmân (Bilkan 50)

(İkram olunanı ve ikram olunanı tutmak oruç gibi farzdır, kıymeti büyük bir mübarek misafir geldi.)

Sâbit hakkında, Abdulkadir Karahan’ın *Nâbî* kitabında söyledikleri de Bilkan’ı destekler niteliktedir. “Vaktiyle kendisi hakkında:

Kumaş-ı nev-zuhûr-i ma’rifetde Sâbitâ şimdi

Bulunmazsa Halep tamgası İstanbul’da rağbet yok

(Marifetin yeni çıkan kumaşında, Ey Sâbit! Halep damgası bulunmazsa, İstanbul’da rağbet görmez.)

diye övgülerde bulunan ve onun yolunda yürüyen Sâbit (öl. 1712), bu sefer, Baltacı Mehmet Paşa’ya sunduğu bir Ramazaniyye’de de sevincini dile getirir.

Karahan, *İslâm Ansiklopedisi*’nde, Seyyid Vehbî’yi (1674?-1736)

değerlendirirken, “eserlerinin kemiyeti itibâriyle olduğu gibi, keyfiyeti bakımından

da, eski edebiyatımızın ikinci derecedeki şâir ve münşîlerimizden biri olarak kabûl etme[nin] yerinde olaca[ğın]” söyler (Karahan 545). Onun ikinci dereceden şair olduğunu ısrarla vurgularken, onun çağdaşları arasında “üzerinde en çok te’siri görülen ve kendisinin de örnek kabul ettiği şahsiyet[in] Urfalı Yusuf Nâbî (1642-1712)” olduğunu söyler. “Vehbî (1674?-1736), kendisini, edebî mekteplerimizden birinin sahibi olan Nâbî’nin en kudretli muakkibi saymıştır” (546).

Döneminin değişik şairlerine benzetilen ve onlardan ilham alan şair, “Seyyid Vehbî, ne Nâbî, ne Nedîm gibi bir edebî mektep kurabilmiş, ne de Türk edebiyatına dil, üslûp, ifade ve buluş bakımından esaslı bir yenilik getirebilmiştir” (547) der.

Seyyid Vehbî’nin Sulhiyyesi hakkında ise, Vehbî’nin divanının karşılaştırmalı incelemesini yapan Hamit Dikmen, görüşlerini divanın önsözünde ifade eder. Dikmen, Sulhiyye hakkındaki görüşlerini, Ali Canip Yöntem’den aktarır:

“H. 1130/M. 1718 tarihinde akdedilen Pasarofça Antlaşmas hakkında, Sadrazam İbrahim Paşa’nın emri ile kaleme alındığı anlaşılan bu küçük manzum risalede Varadin yenilgisi, sonra Belgrad’ın kaybedilişi anlatılmakta, ancak İbrahim Paşa’nın bu işi sulh ile sonuçlandığı dile getirilmektedir.

(Dikmen 10)

Ali Cânib’ten aktardığını ve kendisinin bir görüş bildirmemesini hesaba katarak, Vehbî’nin bu eserini Hamit Dikmen’in görmemiş olmasını düşünebiliriz. Çünkü, “Seyyid Vehbî Divanı’nın Şekil ve İfade Özellikleri Yönünden Analizi” adlı makalesinde, Vehbî’nin başka bir Sulhiyyesi’nin olduğunu, “Divanındaki birinci tercî-i bend onar beyitlik yedi bendden oluşan bir sulhiyyedir” (Dikmen 4) diyerek, divanın neresinde bulunduğunu da söyler. Abdulkadir Karahan’ın ve Ali Canib’in

bahsettiği sulhiyeler hakkında ise, sadece onların verdiği, nüshasının bulunduğu yere dair olan bilgiyi vermekle yetinir.

Ziya Paşa “Harabat Mukaddimesi”nde Seyyid Vehbî’den şöyle bahseder:

Vehbî-yi kadîm nüktedândır

Asrında re’is-i şâ’irandır

(Eski Vehbî ustalıklı, ince söz söylemeyi bilendir, asrında şairlerin reisidir.)

Var hayli kasîdesi mükellef

Var nice gazelleri müreddef

(Bir hayli mükemmel kasideleri vardır; birçok da redifli gazelleri vardır.)

Ammâ ki o asrın iktizâsı

Etmiş anı yâve mübtelâsı

(Ama o asrın gerektirdikleri, onu saçma /manasız söz söylemeye itmiş.)

Söz bulmak için mizâca evfâk

Söz bulmağa olmamış muvaffak

(Mizaca uygun söz bulmak istemiş ama başarılı olamamıştır.)

Dîvânı eğerçi var müretteb

Haşv ile zihâfdan mürekkeb

(Müretteb Divânı var; ama doldurma sözlerle ve zihâflarla dolu.)

Eş’ârı dökülse hep huzûra

Gelmez sekiz on gazel zuhûra (Göçgün 85)

(Şiirleri ortaya konulsa, kayda değer sekiz on gazel ortaya çıkmaz.)

Vehbî’nin tertib edilmiş Divânı olmasına rağmen şiirinin kalitesiz ve doldurma sözlerden dolu olduğuna değinen Ziya Paşa, onun ikinci sınıf şair olduğunu, elle tutulur sekiz on gazelinin olmamasına dayanarak söyler. Bu

çıkarsamalar, Karahan'ın ısrarla onu ikinci sınıf şairler olarak nitelendirmesini destekler mahiyettedir.

Ali Cânib Yöntem'in *Hayat Mecmuası* dergisindeki "Seyyid Vehbî" adlı makalesinde, "Seyyid Vehbî'nin Divanından başka Sulhiyye ve bilhassa Surnâme gibi bir iki eseri vardır ki, bunlardan birincisi 1130'da aktedilen Pasarofça müsalahasına aiddir. İbrahim Paşa'nın emri ile kalema alındığı anlaşılan bu küçük risalede Varadiyen mağlubiyeti, mütakiben Belgradın ziyâi "ilave-i humum ve ekdar olmakla halk-ı a'leme iydi-matem, şevvali muharrem etmeyin bu tame-i kübra tezelzül-ü memalik-i İslamiyye badi bir dahiyeye-yi dehâ" olmakla sulh etmekten başka çare kalmadığı ve Rikab-ı kaim-i makamı İbrahim Paşa'nın "bu emri hatıra bil istiklâl me'mur" olarak işi muvaffakiyet ile başardığı hikaye edilmektedir. Şair mecmuasını:

İlâhî 'ömrün efzûn eyle İbrâhîm Paşa'nun

Odur âsâyişine bâ'is ü bâdî bu dünyânun

(Allah'ım İbrahim Paşa'nın ömrünü uzun eyle, odur bu dünyanın asayişine sebep olan.)

Derûnîdür sözüüm 'ömrümi zammet' ömrine anun

Budur senden niyâzı dâ'imâ Vehbî-i şeydânun

(Sözüm can u gönülden gelir; benim ömrümü ona bağışla, senden dileği budur tutkun Vehbî'nin.)

kıt'asıyla bitirmiştir". (Cânib 307)

İKİNCİ BÖLÜM

TARİH OKUMALARI

Sulhiyelerde barış süreci veya savaş karşıtı söylemin nasıl dile getirildiğini incelemeden önce, bu antlaşmaların aslına değinmekte fayda vardır. Tarih kitaplarında bu sürecin nasıl geçtiği ve önemli tarihlerin yanı sıra, varılan sonucu öğrenmek için de buna ihtiyacımız vardır. Antlaşmaların edebi metne yansıma biçimi ve şiirde ele alınış tarzı, bizim için önemlidir.

A. Tarih Kaynaklarında Antlaşmalar

Yapılan antlaşmalar hakkında değişik kitaplarda, değişik bilgilerin yanında, her tarihçiye ait değişik yorumlar da bulabiliriz. O yüzden sadece tarihi bir vakanın nasıl ve nerede, kimlerin katılımıyla nasıl gerçekleştirildiğini aktarabileceğimiz kaynağın, sırf bu gaye güdülerek yazılan tarih kaynakları olacağı kanaatindeyiz. İsmail Hami Danişmend'in *Osmanlı Tarihi Kronolojisi* ve İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Büyük Osmanlı Tarihi* adlı kitabı olayları kronolojik bir sıra ile anlatan ve vakanüvislik edasıyla yazılan bir kaynaktır. Antlaşmaların aslı, bu ve benzeri kitaplara dayanılarak özetlenecektir.

1. Karlofça Antlaşması

Kaynaklarda gördüğümüz ve ilginizi çeken hususlardan biri, yapılacak antlaşmaların uzun süre zarfında yapılmasıdır. Nitekim, “Eski Osmanlı menbalarında Karloviçe tahavvülüne de uğra[yan]”ve “Calowitz/Carlowicz = Karlofça kasabasının ismi, Tuna’nın sağ sâhilinde bulun[ur]” (Danişmend 484). Antlaşma, “Müttefik düşmanlar arasındaki teşrifat ihtilaflarıyla 20 gün boş geçtikten sonra 1699 Cumâda-l-ûlâ günü müzâkere başlamış, 74 günde 36 celse akdedilmiş ve nihayet bu 75 inci günü Avusturya, Venedik ve Lehistan hükûmetleriyle akdedilen Karlofça muâhedeleri merasimle imzâlanmıştır”. (484)

Varılan sonuca bakıldığında ise, “20 maddelik Avusturya, 16 maddelik Venedik ve 11 maddelik Lehistan muâhedeleri mucibince Macaristan’la Erdel Avusturya’ya terk edilmiş, yalnız Timaşvar eyâletiyle Belgrad’ın karşısındaki Sirem kıtasının Tisa kavşağıyla Sava-Bossut kavşağı arasındaki kısmı[n] Türkiye’ye bırakılmış” (485) olduğunu görürüz. Daha sonra, “Son harb vaziyeti mucibince Mora ve Dalmaçya ile Aya-Mavri adası Venediklere bırakılmış” (485) olsa da, “yalnız Türk himâyesindeki Dubrovnik cumhuriyetiyle ittisâl için Dalmaçya’da bir toprak şeridiyle Yunanistan’daki İnebahtı ve Arnavutluk’daki Preveze kalelerinin Venedikler tarafından tahribi şartıyla Türkiye’ye bırakılması güçlûkle te’min edilebilmiştir” (485). Durumun böyle olmasına rağmen, “Lehistan’da Türk ve Tatar orduları mütemadiyen muzaffer oldukları halde, ‘Sulh esası’ Türkiye aleyhine ihlâl edilerek son harb vaziyetine rağmen Kamanıçe kalesiyle Ukrayna ve Podolya eyâletleri her nedense Lehistan’a verilmiş[tir]” (485).

Hammer’in bu konudaki görüşleri ise farklıdır. O, bu antlaşmayı daha çok Osmanlı ve Hristiyan dünyasının bundan sonraki durumlarını belirleyecek bir

antlaşma olarak görmektedir. “Köprülü, ilk defa olarak, İmparatorluğun bütün sathına yayılmış Hristiyanların kaderini düzeltmeyi düşünüyordu[r]” (Hammer 14). Karlofça antlaşmasından sonra, “usta diplomatlar tarafından desteklenen Avrupa hükümetlerinin politikası, Bâb-ı Âli’ye bu zorunluğu daha iyi duyur[mıştır] ve kendisini tehdid eden tehlikeler bakımından sürekli uyar[mıştır]” (14).

Bu antlaşmanın sadece Devlet-i Aliyye için bir önemi ve gereği düşünülemez. “Fransa kralını Avusturya imparatorluğuna karşı yalnız bırakmak üzere Osmanlı-Nemçe sulhünün bir an evvel akdine aynı hükümdarı temsil eden Felemenk ve İngiliz elçilerinin tavassut etmesi işte bundandır” (Danişmend 483). Yalnız bu emellerinde başarılı olamamaları, o devirde alışkanlık haline gelmeye başlayan rüşvettendir. “Fransız elçisinin muvaffak olamaması, para yedirmemiş veyahut yedirememiş olmasındandır: Bu vaziyette Osmanlı devletinin mukadderâtı bir takım devşirme vüzerânın elinde artık bir ticaret metâi haline gelmiş demektir”(483). Devletin ne hale geldiğini gösteren bu satırlar, aslında devlet idaresinde kimlerin ve nelerin rol oynadığını göstermesi açısından önemlidir. Zira rüşvet ile Osmanlı’nın gözünü bağlayarak, onları sulha razı ettikten sonra, kendi emellerini de gerçekleştirmiş olacaklardır. Bu konuda devleti temsil eden “devşirme vüzerâ”ya çok iş düşmesine rağmen, sergiledikleri tavır oldukça ilginçtir.

Aynı durumun daha önce de olduğuna değinen İsmail Hami Danişmend, sözlerini “Zenta harbinde olduğu gibi bu Karlofça sulhünde de ihânet cephesinin müthiş bir rol oynadığı muhakkaktır” (Danişmend 483) gerçeğiyle destekler. Çünkü “o muharebede ordunun bir kısmı sırf ihânet yüzünden mağlup olduğu halde, Lehistan ve Bosna cephelerinden muvaffakiyet haberleri gelmiş ve Çanakkale boğazı açıklarında Türk donanması Venedikleri üstüste iki defa mağlup etmiştir” (483).

Bu konuda yabancı elçilerin gerek kendi çıkarları, gerekse karşı tarafı kandırmak için oynadıkları oyunlar her zaman için önemli olmuştur. Barışı sağlamak için görevli elçilerin düşündükleri şey aynıdır:

Her ikisi de kral Guillaume d'Orange'i temsil eden İngiliz ve Flemenk elçilerinin o feci tasavvurları işte bütün bunlara rağmen kabul edilmiş ve asıl fâcia da bundan sonra olmuştur: Sulhe karar verildiği için padişahın artık ordu başından hareketine lüzum görülmeyip Edirne'de kalması takarrür etmiş ve Serdâr-ı Ekremlikle askerinin başına geçen Vezir-i-a'zam Amca-zâde Hüseyin Paşa 1698 senesi 30 Mayıs Cuma günü Edirne'den Belgrad'a doğru bir gösteriş seferine çık[mıştır]. (483)

Padişah artık ordunun başında değil ve Serdar-ı Ekremlige gelen Amcazade Hüseyin Paşa da sefere sadece gösteri amaçla çıkmaktadır. Bu durumda, artık Osmanlı'nın kaderi bir nevi "yabancıların" ya da "devşirmelerin" eline geçtiğini söyleyebiliriz. Artık herşey bir gösteriş halini almıştır. "Karlofça ile etrafına münhasır mevzî bir mütâreke ilân edilmiş olmakla beraber, diğer taraflarda harb hâlinin devamına karar verildiği halde yüz bin kişilik Türk ve otuz bin kişilik Tatar orduları Semendere ve Belgrad önlerinde aylarca hareketsiz bırakı[lır]" (Danışmend 484). Ardından "sulh muzâkerelerinde müsâid bir te'sir yapabilecek hiç bir teşebbüse girişmeyen Serdar-ı Ekrem nihâyet 'meksi mûcib hâlet olmadığı eelden' Edirne'ye" geri gelmiştir. Padişahın ordunun başında bulunmayıp Edirne'de kaldığını; Serdar-ı Ekrem'in görevini yap(a)mayışını göz önünde bulundurursak; ordunun asıl vazifesi olan savaşın artık kimi vüzerânın ve yabancı elçilerin çıkarları doğrultusunda gerçekleştiğini hesaba katarsak, çözülme devrinin nasıl başladığını ve ne kadar hızlı ilerlediğini görebiliriz.

2. Pasarofça Antlaşması

İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın *Osmanlı Devleti Tarihi* adlı kitabında, barış sürecinin Osmanlı devleti zoruyla yapıldığını görürüz. Bu da Osmanlı ordusunun ve bununla birlikte kuvvetinin ne derece zayıfladığını görmemize yardımcı olur. Yani, “Fransa elçisi ile Rakoçi Ference’in ve İspanya mûtemidinin sulhe mani olmak için sarfettikleri gayretlere rağmen padişah ile sadaret kaymakamı damad Nevşehirli İbrahim Paşa'nın şiddetli barış arzuları üzerine 1 Şubat 1718'de bir mütareke aktedil[ir]” (Uzunçarşılı 141). Barış öncesi “Vezir-i âzam Belgrad'ın terkinden bahsetmeyerek 19 Ekim 1718'de Öjen'e bir mektup yazarak mütareke ve sulh teklif e[der]; Öjen Belgrad'ın terki şartıyla müsaleha yapabileceğini ve bu hususta Viyana'dan talimat beklediği cevabını ver[ir]” (Uzunçarşılı 140). Daha sonra da “kendisine sulh talimatı geldi; bundan İmperator VI. Şarl Venedik cumhuriyetinin de sulhe idhalini bildirmişti[r]” (140)

Bundan sonra ikili görüşmeler ve “on iki toplantıdan ve çetin müzakerelerden sonra 21 Temmuz 1718'de Pasarofça muahedesi” imzalanır (144). Antlaşmanın sonucu ise daha vahimdir ki, yalnızca kaybedilen topraklardan bile, kaybedilen gücü ve değeri anlamamız mümkündür.

Hazin sonucun neticesini ise, Hami Danişmend'in *Kronolojik Osmanlı Tarihi* adlı kitabında “20 maddelik Avusturya muahedesi mucibince Belgrad ve Semendere havâlisinden mürekkep bir mikdar Sırbistan arâzisiyle Tımaşvar eyaleti ve Aluta nehrinin garp sahilinde Osmanlıların ‘Eflak-ı Çâsârî’ yahut ‘Eflâk-ı sagîr’ dedikleri ve son seferde Avusturyalıların işgal ettikleri arâzi Avusturyalılara terk edilmiştir” (Danişmend 12) şeklinde görmek mümkündür. Bunun yanında, “26 maddelik Venedik muâhedesi mucibince de Çuka adasıyla Dalmaçya, Hersek ve

Arnavutluk'da Venediklerin işgal ettikleri bâzı yerler onlara bırakılmışsa da, son seferde istirdât edilen Mora yarımadasıyla Aya-Mavri ve İstendil adaları ve Girit'de fethedilen Suda ve diğeri iki kale Türkiye'ye kalmıştır" (12).

3. İstanbul (İran)Antlaşması

1724'de imzalanan İstanbul Antlaşması, Karlofça ve Pasarofça'dan, toprak taksimi için yapılması bakımından ayrılır. Diğeri bir özelliği ise hiç bir savaş yapılmadan, sadece ortaya çıkan bazı "hileli" hareketler sonucu, her devletin kendine göre düşüncelerini öne sürmeye çalıştığı bir antlaşma olmasıdır. Devlet erkanının önde gelenleri arasında Nevşehirli İbrahim Paşa vardır. Münir Aktepe'nin *Osmanlı-İran Münâsebetleri* kitabında bahsedildiği gibi, İbrahim Paşa "Bir kaç senedir devam eden Osmanlı-Venedik ve Osmanlı-Avusturya savaşının sonunda, getirildiği devlet idaresinin başında, önceleri, her ne pahasına olursa olsun, kat'i şekilde sülha taraftar görünüyordu" (Aktepe 2). Sonradan meydana gelen bazı olaylar, onun fikrini değiştirmeye yeter ve "bilhassa İran'da meydana gelen iç karışıklık, Safavî ailesinin geçirdiği buhranlı günler tabi'î olarak, İbrahim Paşanın dikkatini buraya çek[er]" (2). Bir taraftan "Azak havâlisinde ve Özi nehri boylarında, bir takım emeller peşinde koşan ve fakat 1711 Prut seferi ile hüsrana uğrayan Rusya'nın, bir anda Hazar denizinin Kuzey batısından İran'a doğru inmesi ve doğuda Osmanlı devleti ile tekrar karşılaşması kuvvetle muhtemel görül[ürken]", başka bir taraftan da "Dağıstan'daki müslüman sünniler ile şifiler arasındaki mücadele de Osmanlı devletinin artık bu meseleye yakın bir alâka göstermesini icab ettiriyordu" (2).

Aslında, Osmanlıyı bu antlaşmaya zorlayan sebeplerin başında Rus çarı ve onun tutumları yatmaktadır. Nitekim, "III.Ahmed ve sadriâzamı İbrahim Paşa'nın, sınır vâli ve kumandanları arasında değişiklik yapmakla meşgûl olduğu bir devrede,

Rus Çarı Petro ise, batı komşuları ile olan siyasi münasebetlerini, anlaşmalarla sülha bağlamış ve bütün dikkatini İran meseleleri üzerinde toplamış bulunuyordu” (Aktepe 20). “Büyük Petro, Şah Hüseyin’in oğlu II. Tahmasb’ın, İran hükümdarlığını dahi tanımış[tır]”, ayrıca “Giylan, Mazandaran bölgeleri ile Asterabat havâlisi, Rusya’ya bırakıldığı takdirde, İran’dan, Mir Üveys oğullarının başında bulunduğu Afganlıları çıkaracağını temin etmek suretiyle, Petersburg’da Eylül 1723’de, II. Tahmasb’ın elçisi İsmail bey ile bir de anlaşma yapmaya muvaffak olmuştu[r]” (20).

Bu duruma el koymak isteyen; ortalığı sakinleştirmek ve arkasından çevirilen oyunlara son vermek için “15 Ocak 1724 tarihinde, Türk hey’eti, sadrîâzam Nevşehirli İbrahim Paşa’nın başkanlığında ve bi’l-umûm Divân üyelerile beraber toplan[ır]” ve ilginç bir şekilde “Fransız elçisi Marquis de Bonnac’ın aracılığı ile İran topraklarının, Rusya ile Osmanlı devleti arasında taksimi kararlaştırıl[ır] ve 24 Haziran 1724 de ‘İstanbul Muâhedesi’ veya ‘İran Mukâseme-nâmesi’ adını verdiğimiz anlaşma, İstanbul’da taraflar arasında imzalan[ır]” (Aktepe27).

Hami Danışmend’in *Osmanlı Tarih Kronolojisi* kitabında, “Fransa’nın bu tavassuttan maksadı, Avusturya’ya karşı bir Osmanlı-Rus-Fransız müselles ittifakına yol açmaktır” şeklinde açıklar (Danışmend 14). 6 maddelik antlaşma gereği, “Hazar boyları İkinci Tahmasb’ın terketmiş olduğu İran eyâletlerinin Rusya’ya aidiyyeti kabul edilmiş ve buna mukabil Rus çarı da Osmanlıların istediği Şirvan, Gence, Erivan, Mogan, Karabağ, Azarbaycan ve kısmen Irâk-ı-Acem’in Türkiye’ye ilhâkında yardım taahhüd etmiştir” (14). Böylece, “İran’ın mütebâki hısmı ikinci Tahmasb’a âid olacağı için, Türkiye ile Rusya Afganlılara karşı Safavîleri iltizâm etmişler demektir”. (Danışmend14)

B. Amcazâde Hüseyin Paşa

Nâbî'nin ve Sâbit'in Sulhiyyeleri Amcazâde Hüseyin Paşa övgüsünde yazılır. O Sadâret makamında olan ve sadece sulh için değil, devletin kalkınması için de çok şeyler yaptığı için önemli bir kişidir. Köprülü Mehmed Paşa'nın kardeşi Hasan Ağa'nın oğludur. Hüseyin Bey'e Fazıl Ahmed Paşa sadaretinde amcazade denildiği için bu lakabla şöhret bulmuştur. (Uzunçarşılı 444)

Viyana muhasarısında vezir-i âzamın maiyyetinde bulunan Hüseyin Bey, bu bozgunluk neticesi olarak Kara Mustafa Paşa'nın katlini müteakib Köprülü ailesine yakından ve uzaktan mensub olanların gözden düşmeleri üzerine amcazade'de tevfiik olunub serbest bırakıldıktan sonra iki tuğ ile Şehr-i zûr beylerbeyliği verilerek devlet merkezinden uzaklaştırılmıştır (445).

Daha sonra “Amcazade Hüseyin Paşa Sakız adasının Venediklilerden istirdadı için Yusuf Paşa'nın yerine kapdan-ı derya olur ve Sakız'ı geri aldıktan sonra oraya muhafız tayin edilir. 1695'de Adana eyaleti verilerek Avusturya seferine memur edil[ir]”. Nitekim Nâbî Sulhiyyesinin methiyye kısmında bu başarıdan söz edecektir:

Anlamışdı nazar ashabı Sakız Fethinden

Yine sensin idecek çâre-i mülke ikdâm (Nâbî 93)

(Ülke sorunlarına senin çare bulacağını ileri görüşlü olanlar Sakız fethinden anlamışlardı.)

Amcazade Hüseyin Paşa, Zenta mağlubiyetinden sonra, Temeşvar'a gelen orduya davet olunarak, Elmas Mehmed Paşa'nın yerine vezir-i âzam olarak geçer (1697). Sultan II. Mustafa kendisine “Hoş geldin seni kendüme vezir-i âzam ve vekil-i mutlak eyledim” (445) diye mührü vermek isteyince ve ısrar edince açıkça:

Amcam ve amcazadem, babanız Sultan Mehmed Han hazretlerine
yirmi sene vezir-i âzam olup arzını müsaade etmekle o da rahat oldu,
kendü de rahat oldu; siz de kimsenin sözünü dinlemeyip bana
sadarete istiklâl verirseniz ben inşallah onlardan ziyade hizmet
ederim. (Uzunçarşılı 446)

der. Bunun üzerine padişah “Heman sadakati elden koma istiklâl vermek benden”
diyerek kendi eliyle “mühr-i hümayunu” verdi ve Elmas Mehmed Paşa’nın katliyle
“mühr-i hümayun” zayi olduğundan kendisine yeniden kazdırılan mühür verildi. Bu
hadise Nâbî ve Sâbit’in şiirlerinde de görülür:

Cüst-cûdesini âvâre idi mühr-i şerîf

Nâ’il oldu hele maksûduna ey fahr-ı kirâm (Nâbî 89)

(Mübarek mühür kendisini arayanı beklemedeydi. Ey yüce şerefli! Böylece o da
maksadına erdi.)

Ehline şimdi olunmakla emânet teslîm

Eyledi sâye-i hak mühr-i şerîfe ikram (Nâbî 89)

(Şimdi emanet ehline teslim edilerek doğruluk gölgesi kutsal mühre saygı gösterdi.)

Âsâf-ı mühr-be-kef dürre-i iclâl-sadef

Kurretü’l-‘ayn-i şeref gurre-i baht-ı eyyâm (Sâbit 287)

(O, şerefin göznurudur ki, bahtlı günlerin başlangıcı, parlak sadefin incisi gibi,
avucun üzerindedir.)

Aslında bu satırlar ve padişahın makamında kabul etmesi, Hüseyin Paşa’nın
büyüklüğünü göstermek için yeterli bir sebeptir. Bizzat padişah tarafından
çağrılarak, kendi elleriyle mühürü teslim etmesi, ona olan güvenin göstergesidir.
Ama daha sonra “Sultan Mustafa, kendisini Karlofça sulhuna zorladığı için, Amca-

zâde'yi mimlediği gibi, Şeyhülislâm da bu otoriter Köprülü-zâde'yi sadâret makamında istem[eyecektir]" (Öztuna 423).

“Sadrazam Amca-zâde Hüseyin Paşa, bu savaşa son verip devletin yaralarını sarmak ister ve bu yüzden barışın elzem olduğunu düşünür. Asker olmayan, fakat iyi bir yönetici olan Amca-zâde ise, padişahın yeni bir sefere çıkmasından ürküyor, bir vakit önce sulha gitmek ister”. (416) Bu durumu da padişah, kendisini barışa zorladı şeklinde algılar ve ona göre davranır.

Amcazâde dört devletle Karlofça muahedesini akdetmiş, sonra harpler dolayısıyla pek fena duruma düşmüş olan memleketin kalkınması için çalışmış, askerî ve idarî tensikat ve ıslahat yapmış ve beş sene süren sadaretinde bir hayli iş görmüştür; denizciliği yeni kanunla iyi bir hale sokmuştur. Dış siyaseti idarede, zamanının en kabiliyetli ve mâhir diplomatu olan Karlofçadaki Türk başmurahhası reis'l-küttab Rami Mehmed Efendi büyük bir anlayışlılık göstermiştir. Amcazâde, son zamanlarında işlerine fazla müdahale eden pâdişah hocası şeyhülislâm Seyyid Feyzullah Efendi'nin halinden usanmıştır ve bundan başka kendisine mensup çavuşbaşı Mustafa Ağa'nın kendisinin izni olmadan görevden alınır. Büyük imrahur Kiblelizade Ali Bey'in şehzadelerinden birine gizlice girmesi sonucu katledilmesi şekliyle sadaret nüfuzunun kırılmasından etkilenerek hastalanmış ve üzüntüsünü belli etmeden birkaç defa vazifeden çekilmek istemişse de kabul edilmemiştir. (Uzunçarşılı 446)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İMAJ DÜNYASI VE METİNLERİN EDEBİ DEĞERİ

A. Sulhiyelerin Edebî Değeri: Nâbî'nin ve Sâbit'in Sulhiyeleri

Hem Nâbî'nin hem de Sâbit'in aynı antlaşma üzerine; Karlofça Antlaşması üzerine şiir kaleme almaları, bu geleneğin hızlı yayıldığını ve antlaşmanın önemini gösterir. Daha doğrusu, Karlofça'nın daha önce görülmemiş tarzdan bir antlaşma olması ve toplumun aydın kesiminden olan şairlerin bu gerçek karşısındaki duruşlarının göstergesidir.

1. Sulhiyelerin Başlangıç Sekli

Sulhiyeler bir kaside örneği olmakla birlikte, geleneksel kaside örneklerinin dışında bir yapıya sahiptir. Kasidenin amacı genellikle aynıdır; kasideler bir kişiyi övmek ve genellikle bunun karşısında yardım istemek amaçlı yazılan şiirlerdir :

Tam ve mükemmel bir kasîde üç esas kısmı ihtivâ etmelidir. İlk önce nasip, yani aşktan bahseden bir giriş; [...] Bunu – öğmek istediği şahsın yanına gitmek için yaptığı seyâhatin hikâyesi takip eder. [...] Nihâyet şiirin en belli-başlı kısmı gelir ki, bu da kasedilen şahıs veya kabîle için medhiyye veya hicviyeyi ihtivâ eder. [...] Bir kasîde şahıs ve vak'alar hakkında verdiği mâlûmat bakımından, aynı zamanda tarihî bir kaynaktır. (Krenkow 388)

Görüldüğü gibi kaside nazım şeklinin kendine özgü bir yapısı vardır. Oysa Nâbî'nin ve Sâbit'in yazdığı Sulhiye örnekleri farklı şekilde başlar. Yani, kasidenin giriş kısmı ve bunu takip eden ana konu olmamakla birlikte, doğrudan konuya girmesi bakımından dikkat çeker.

Li'llâhi'lhamd olup ma'reke-i ceng tamâm

Buldu 'âlem yeniden sulh u salah ile nizâm (Nâbî 85)

(Allah'a şükür ki savaş meydanı sona erdi. Dünya yeniden barış ve huzurla düzen buldu.)

[...]

Şükr-i Bârî be fetvâ-yı imâm-ı İslâm

Şerbet-i sulh helâl oldu mey-i ceng harâm (Sâbit. 284)

(Allah'a şükür ki İslâm imâmının fetvasıyla savaş şarabı haram olup ve barış şerbeti helal oldu.) Yani şarap savaşla özdeşleşir ve şehadet şerbeti barış şerbetine dönüşür.

Sulhiyelerin doğrudan konuya başlamasının yanında, konuya nasıl başladığı da çok önemlidir. Zira her iki Sulhiye örneği de "hamd ve şükür" ile başlar. Bu unsur, yukarıdaki soruları cevaplamamıza ve değerlendirmelerimize yön kazandırma adına önemli bir ayrıntıdır. Nâbî'nin ve Sâbit'in kasidelerinin Amcazâde Hüseyin Paşa için kaleme alınmış olması, bu şekilde başlaması için bir neden olmasa gerek. Daha sonra da göreceğimiz gibi, her iki sulhiyenin de önemli bir kısmı Hüseyin Paşa'nın övgüsüne ayrılmıştır ve kendisi o dönemde küçümsenmeyecek kadar değeri ve icraâtları bulunun, saygın bir devlet adamıdır. O halde Sulhiyelerin bu şekilde başlamasının başka şekilde de yorumlamak yerinde olur.

Karlofça antlaşmasının kimler arasında ve ne zaman olduğunu daha önce belirtmiştik. Asıl önemli olan ise, bu antlaşmaların sonucudur. Hiç şüphesiz denebilir ki – tarih kaynakları da bunu gösteriyor – Osmanlı devleti için yararı olmamanın

yanında, Osmanlı'nın büyük bir zararla ayrıldığı antlaşmalardır. Bu “acı gerçek” herkes tarafından bilinmekle birlikte, Sulhiyye'nin Allah'a hamd ile başlaması oldukça dikkat çekicidir. Barış yapıldığı için şükreden ve şiir yazan şairi ve şiirini, hiç şüphesiz Walter G. Andrew'sin ifadesiyle “toplumun şarkısı” olarak görmek zorundayız. Çünkü bu “hamd” ifadesini iki şekilde değerlendirmek durumundayız; hem barış sağlandığı için Allah'a karşı duyulan minnet, hem de düşmana verilen ve antlaşmalar sonucu kaybedilen topraklar için yapılan “hamd”. Çünkü, Donalt Quataert'in ifadesiyle söylersek, başta Karlofça olmak üzere, “bir Osmanlı hükümdarı ilk kez yenildiğini ve ataları tarafından fethedilmiş toprakları (geçici olarak geri çekilme değil), ebediyen kaybettiğini resmen kabul et[miştir]” (Quataert 75). Dolayısıyla sadece devlet adamları tarafından değil, toplumun sesi olarak ya da doğrudan halkı temsil etmesi açısından şairin de bu kayıpları kabullenmesi söz konusudur. Hal böyle iken, bunu sadece huzurun sağlandığı için duyulan minnet olarak değil de, padişahın kaybetse de övgüye layık olması, bütün bunlara göz yummanın ve o kadar kayıp da olsa yapılan bir “şükür” olarak algılamak yanlış olmasa gerek.

Birinci çeşit minnet şekli, her meşakkatli şeyin ardından, Allah'a karşı duyulabilen bir teşekkür ifadesidir. Bizi asıl ilgilendiren ve alışlagelen minnet duygusunun sınırlarını zorlayan ve değiştiren ikinci şeklidir; kaybedilen topraklar karşısında duyulan minnet. Halk açısından barışın sağlanması birkaç açıdan sevinilecek bir vakadır. Zira halk artık yıllar süren savaş ve bununla birlikte gelen zorluklar karşısında yorgun düşmüş, adetâ “savaş sarhoşu” olmuştur. Bu durumdan “ayılmak”, kendine gelmek ve daha ferah bir ortamda yaşamak için barış antlaşması onlar için can simididir. Öte yandan, orduyu oluşturan askerin dinlenmesi ve savaşız

günler yaşaması açısından da önemlidir. Amcazâdeye övgü yöneltilmesi ise teselli mükafatı olarak okunabilir.

Tarih kaynaklarına baktığımız zaman ise, durumun hiç de böyle olmadığını, tarihi olayların edebî eserlere tam manasıyla yansımadağını görürüz. Karlofça antlaşması için değerlendirmelere bakacak olursak, bunun ne kadar doğru olduğunu görebiliriz.

Yılmaz Öztuna, hazırladığı *Osmanlı Devleti Tarihi* adlı çalışmasında, antlaşmaya 3. Alman murahhası kimliğiyle katılan Kont Marsigli'nin, Türklerin barışa yaklaşımını anlatan ifadelerini "Türkler'le, kendilerine bir felâket ve bedbahtlık getirecek veyâ bir şehri terk ettirecek her hangi bir sulh muâhede akdetmek kadar müşkil bir iş tasavvur edilemez" (Öztuna 418) şeklinde aktarıyor. Kont Marsigli'nin Karlofça antlaşmasını değerlendiren sözleri ise, "... Karlofça'da imzalanan muâhede ise, Türkler'in şimdiye kadar imzaladıkları muâhedelerin en aleyhlerinde olanıydı" (418) şeklindedir. Görüldüğü gibi sadece Osmanlı yönetiminde veya üst makamlarda olanlar değil, bu antlaşmadan kazançlı çıkan ve yıllardır korkulu rüya olarak Osmanlı ordusundan başka bir şey görmeyen düşman konumundaki yetkililer de, ortada Osmanlı için bir kaybın ve yenilginin olduğunu açıkça belirtir. Belki de, Kont Marsigli bu durum karşısındaki şaşkınlığını ifade eder. Çünkü, diğer taraftan, daha önce de Türklerle değişik zaman diliminde ve değişik antlaşmalar için bir araya gelmiş olmalı ki, Osmanlı yöneticilerinin Karlofça öncesindeki tutumlarını da çok iyi bilir ve şu şekilde anlatır:

Türkler için savaşmak, sulh yapmaktan daha kolay ve hafif bir iştir. Sulh masasına oturdukları zaman, sonsuz münakaşalara dalmakta ve karşı tarafa her güçlüğü çıkarmaktadırlar. Bir sınır kesilmesi, bir şehrin teslimi, bir kalenin tahrîbi veyâ inşâsı, muâhede metninde

beğenmedikleri bir kelime, sulh masasında bahis mevzu edilince, akla gelen ve gelmeyen bütün kurnazlık ve hileleri yaparlar. Âdetâ, sulhu kabûl etmemek ve yeniden savaş çıkarmak için bahâne ararlar. (418)

Burada anlatılanlara baktığımız zaman Karlofça antlaşmasının büyük bir kırılma noktası olduğunu görürüz. Sadece ordu olarak gözden düşme değil, devletler muvazenesindeki rolü bakımından da büyük bir sarsıntı geçiren Osmanlı devleti ile karşı karşıyayız. Belki de Karlofça antlaşması, tarihçilerin “çözülme devri” diye ifade ettikleri dönemin başlangıcıdır. Burada Hami Danışmend’e katılmak daha doğru olur, çünkü o bu durumu bir “fâcia” olarak değerlendirir ve “Asıl fâcia, bunların Sofya’dan hareketlerinden evvel bu senenin 22 Temmuz günü ‘Sulh esası=base de la paix’ olmak üzere en son harb vaziyetini kabul ettiklerine ait bir beyannâme imzâ etmiş olmalarıdır” (Danışmend 483) der. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere, barış için hiç bir şekilde taviz vermeyen, muahede masasına oturmamak için her türlü “bahane”yi deneyen Osmanlı bürokratlarının ve devlet erkanının durumu pek iç açıcı değildir. Zira, antlaşma için daha bir araya gelinmeden, herşeye razı olduklarını gösteren bu beyannâme de, onların durumunu gözler önüne sermek için yeterlidir. Danışmend’in dediği gibi “Bu vaziyete göre, Osmanlı murahhasları için müzâkere esnâsında yapılacak mühim bir iş kalmamıştır” (483), çünkü imzaladıkları beyannâme gereği “Osmanlı devleti daha müzakereye girişmeden evvel Avusturya işgalindeki Macaristan ve Erdel ülkeleriyle Venedik işgalindeki Dalmaçya ve Mora kıtalarından bir kalemde vazgeçmiş demektir!” (483). Bu durum, barışın aslında ne kadar istendiğini gösteren bir vakadır. Daha müzakereye girişmeden ve görüşmeler yapılmadan “toprak” gibi bir değer kaybına göz yumulması, üstelik fazladan bir çaba harcamadan en kolay yolla bunun gerçekleştirilmesi, üzerinde durulması gereken bir konudur.

Karlofça, sadece toprak kaybı ile ifade edilecek bir antlaşma değildir.

Toprakla birlikte, sahip olduğu toprakların azametince değerini ve gücünü yitirmesi de söz konusudur. Dünyanın değişen ölçüleri karşısında sadece ordunun gücü ve kuvvetiyle durulamazdı. Zira, Hami Danişmend de bu antlaşmayı değerlendirirken, “İşte bütün bunlardan dolayı, kat’i bir mecburiyet olmadan akdedilen bu uğursuz sulh, Osmanlı imparatorluğunun parçalanmaya başlaması ve Avrupa Hristiyanlığına karşı Türk azamet ve heybetinin artık tavsaması demektir” (Danişmend 485) ifadesini kullanır. Çünkü antlaşmadan kazançlı çıkan diğer devletler, Osmanlı’nın bu kaybı karşısında hemen harekete geçerler ve durumdan daha da iyi yararlanmanın yollarını aramaya başlarlar. Nitekim, İsmail Hakkı Uzunçarşılı’nın anlattığı gibi:

Rus Çarı Kazakların kendisine iltihakı ve Karlofça muahedesiyle Azak Kalesini ele geçirmesi neticesinde hududunu Kırım hanlığı ve Osmanlı hudutlarına dayadıktan sonra Ruslarla aynı Mezhepte (Ortodoks) olan Osmanlı memleketlerindeki Boğdan, Eflâk, Sırbistan ve daha sonra Karadağ Hristiyanlarını metbuları aleyhine isyana hazırlamakta idi” (Uzunçarşılı 70).

Amacı ise, “Osmanlı devleti ile harp ettiği sırada Türkleri içeride meşgul ederek bu sayede vaziyetten geniş mikyasta istifade etmekte[r]” (70). Buradan yola çıkarak, Osmanlı’nın sadece toprak ve “otorite” kaybının ötesinde, daha da vahim bir sonuç aldığını çıkarsayabiliriz: yani, Osmanlı devleti artık devlet ilişkileri bağlamında diğer devletlere bağlı olacaktır ve ihtiyatlı olmak zorundadır. Hammer’in *Osmanlı Devleti Tarihi* kitabında belirttiği gibi, “Demek ki, Karlofça antlaşmasından itibaren Osmanlı politikası, Hristiyan devletlerinkine çok sıkı bir şekilde bağlanmış[tır]” (Hammer 14).

Aynı durum Pasarofça Antlaşması için de geçerlidir. Burada da toprak kaybı ile birlikte, Osmanlının ne derece değer kaybettiğini gözlemleyebiliriz. Aradan geçen 19 yıl zarfında, durumun hangi yönde değiştiğini izlemek mümkündür. Bunu çok açık bir şekilde İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın, "Fransa elçisi ile Rakoçi Ference'in ve İspanya mûtemidinin sulhe mani olmak için sarfettikleri gayretlere rağmen padişah ile sadaret kaymakamı damad Nevşehirli İbrahim Paşa'nın şiddetli barış arzuları üzerine 1 Şubat 1718'de bir mütareke aktedildi" (Uzunçarşılı 141) sözlerinden anlamak mümkündür. Damat İbrahim Paşa da, "kayınpederi pâdişah gibi sulh tarafdârı idi. Böyle bir ordu ile savaşılamayacağı kanaatini paylaşıyorlardı. Orduyu yeni teknik sınıflarla geliştirmek gerekiyordu. Bunun için devletin uzun bir sulh dönemine ihtiyaç " (Öztuna 432) olduğunun bilincinde olduğu için, barışı sağlamakta ısrarlarını sürdürür. Sonuç olarak "İbrahim Paşa'nın sadaretinden 2 ay 12 gün sonra, Almanya ve Venedik'le Pasarofça Muâhedeşi imzalan[ır]" (432). Antlaşmanın tanımı ise, Öztuna'nın ifade ettiği gibi, "Karlofça'dan sonra Osmanlı'nın imzâ koyduğu fecî bir anlaşmadır" (432).

Dolayısıyla, yine aynı tablo ile karşı karşıyayız, muahedenin bir harfini beğenmeyip masadan kalkan Osmanlı'nın yerine, müttefiklerinin barışa mani olmak istemelerine rağmen antlaşma için direnen bir "yenilmez" devlet. Hammer bu durumu anlatırken, "Bu barış anlaşması, Avusturya'nın Osmanlı İmparatorluğu ile yapmış olduğu anlaşmaların itirazsız en fazla üstünlük ve çıkar sağlayanı idi: Belgrad'ı, Cerigo limanını, Semendra, Prevesa ve Dalmaçya hisârlarını, Eflak ve Sırbistan'ın bir kısmını, Vinoza'yı aldı, Mora'nın kaybı ise bunları telafi edemezdi" (Hammer 223) şeklinde yorumlar. Osmanlının "yenilmez" sıfatının yanında, "barış için adeta can atan" kimliğiyle karşımıza çıkması, çözümlenin hızla devam ettiğinin göstergesidir. Çünkü, Danişmend'in deyişiyle, "Osmanlı ordusu harbedemeyecek

kadar bozulmuş olduğu için, böyle bir sulhün akdi mühim bir zaruret ve hatta siyasi bir muvaffakiyet sayılabilir” (Danışmend 12).

Antlaşmanın sonucunu ve aslını siyasi bir başarı olarak değerlendirmek, yenilgiyi kabullenmekle birlikte, toprak kaybedilse de, en azından siyasi de olsa bir “başarının karşısında sevinen bir Osmanlı kimliğini görürüz”. Tarih kaynaklarında Osmanlı Devletinin karşısında olan müttefiklerin durumu ve kazandıkları başarılarıdır. Duruma bu cepheden de bakmamız gerekir, çünkü onların gözündeki Osmanlı portresi ve imajı bizim için önemlidir. Hammer, müttefikler açısından durum tespitini şu şekilde yapar:

Sardunya’yı istilâ etmiş olan İspanyollara karşı harekete geçmek üzere Türklere muhâsamâta acele son vermek zorunda olan İmparator, belirtmek gerekir ki, Pasarofça anlaşmasını, müttefikinden çok kendi çıkarlarını gözönünde tutarak imzaladı. Ne olursa olsun, bu parlak savaş ve onu takip eden saygıdeğer barış, tarihin zenginliklerine, Prens Eugene’in şahsında birleştirmeye bildiği savaş adamı ve devlet adamı şerefine dikilmiş çifte bir anıt olarak dikildi. (Hammer 223)

Bütün bunları göz önünde tutarak, Nâbî ve Sâbit’in sulhiyelerine geri dönersek, kasidenin bu şekilde başlanmasını daha iyi yorumlayabiliriz. Zira Nâbî:

Li’llâhi’lhamd olup ma’reke-i ceng tamâm

Buldu ‘âlem yeniden sulh u salah ile nizâm (Nâbî 85)

(Allah’a şükür ki savaş meydanı sona erdi. Dünya yeniden barış ve huzurla düzen buldu.)

derken, halkın rahata kavuşması yanında, buraya kadar tarih kitaplarındaki her iki antlaşmanın tüm olumsuzluklarına rağmen, Allah’a minnet duymaktadır. Nâbî’nin devletin kaybettiği değeri ve toprakları bilmiyor olmasını düşünemeyiz. Zira, sarayla

ve çevresiyle oldukça yakın bir ilişkisi bulunan bir şairdir ve bütün olup bitenlerden, gelişmelerden haberdardır. O halde, hem halktan hem de saray çevresinden biri olarak şairin kasideye “hamd” ile başlaması, Osmanlı otoritesinin değerini gösterir. Burada önemli bir tespit karşımıza çıkar, tarih kaynaklarının pişmanlık duygusu için de anlattığı, “facia” diye nitelendirdiği bu antlaşmalar, edebi metinlerde karşımıza farklı bir şekilde çıkar. Ali Fuat Bilkan’ın *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar* adlı çalışmasında dediği gibi, “kayıplarla neticelenen bir anlaşmanın ve barışın ‘şükürle karşılanması’ bile bir anlamda yeni bir anlayış ve yeni bir dünya görüşünü temsil etmektedir” (Bilkan 80). Bunu Nâbî’nin Sulhiyyesinin başlangıç beytinin ikinci mısrasında da görmek mümkündür. “Buldu ‘âlem yeniden sulh u salah ile nizâm”; alem bu barış ve huzurla düzene kavuşur. En azından aleyhte olan düşüş karşısında, bir anlık olsa da bir duraksama, derin nefes alma zamanı doğduğu için duyulan bir sevinci görmek mümkündür. Ya da Sâbit’in sulhiyyesinin ilk beyitindeki “Şükri Bârî be fetvâ-yı imâm-ı İslâm” değerlendirmesi de, aynı bağlamda düşünülebilir. Fetvâ ki, bu konuda yetkin olan kişi tarafından verilebilecek en yetkili izindir. İslam imamının izin verdiği şey barış şerbetidir ve savaş şarabını da yasaklar. Antlaşmalar sonucu ya da daha antlaşma masasına oturmadan bir imza ile elden ve gözden çıkarılan topraklar, bunun yanında savaşlarıyla ve üstün otoritesiyle dünyaya velvele salan Osmanlı’nın düşman karşısında geldiği son durum düşünülürse, barışın şerbeti o kadar da “tatlı” olmasa gerek!

2. Yeni İmaj Dünyası ve Bakış Açısı

Sulhiyeler, tarihi gerçeklere destekleyen “yumuşak kanıt” olmasının yanında, edebi değeri açısından da yeni bir çığır açmış olan bir kaside türüdür. Klasik kasidenin başlangıç şekliyle, Sulhiyelerin konuya giriş kısmının aynı olmadığını belirttikten, yani biçimsel kırılmadan söz ettikten sonra, metinlerde kullanılan yeni “imaj dünyasına” bakmakta yarar vardır. Çünkü Sulhiyelerdeki hayal dünyası oldukça geniş olmakla birlikte, değişik üslubu ve farklı benzetmeleriyle de dikkat çeker.

Barış sürecini ya da barış sonrası dönemi ele alması bakımından, savaş aletlerine bolca yer verilmesi doğaldır. Ama bu imgelerin şiirdeki kullanımı ve sunulma şekli farklıdır. Şiirde büyük bir anlam dönüşümü söz konusudur. İşte bu nokta, Sulhiyeleri, yalnız konusu bakımından değil, bakış açısındaki dönüşümü bakımından da önemli kılmaktadır. Bu nedenle bunun ayrıntılı şekilde incelenmesi gerekmektedir. 1683'ten beri devam etmekte olan savaşın sona ermesi elbette ki sevinilecek, Allah'a karşı minnet duyulacak bir durumdur. Zira, Osmanlı ordusu teknik yetersizlikten oldukça yorgun düşmüş ve artık savaşacak durumda değildir. Yıllar süren savaş sadece ordu veya devlet yönetimindeki büyükleri değil, arkada kalan halkı da yormuştur. Mine Mengi, Osmanlı devletinin o zamanki durumunu ve Nâbî'nin üzerindeki etkisini anlatırken, iç karışıklığın ve savaşların onun edebî kişiliği üzerindeki etkisine değinir. “Devlet idaresindeki beceriksizliklerin, iç bunalımların, ekonomik sıkıntıların yanı sıra Osmanlı İmparatorluğunun dış düşmanlara karşı koyma gücü de kalmamıştır. Bu kötü şartlar içerisinde Osmanlılar, 1683 tarihinde Viyana'yı ikinci kez kuşatırlar” ve başarısız olurlar. (Mengi 4). Karlofça Antlaşmasını bir dönüm noktası olarak değerlendiren Mengi, olumsuz sonucu şu şekilde ifade eder:

Bu andlaşmayla Osmanlı devlet adamları, Avrupa'nın üstünlüğü karşısında kendi güçsüzlüklerini kabul etmek zorunda kalırlar. Bundan böyle, İmparatorluğun yaşaması ancak barış politikası gütmesiyle mümkün olacaktır. Karlofça Antlaşması, Osmanlı tarihinde bir dönüm noktasıdır. Üç yüzyıl Hristiyan âlemini titreten Osmanlı İmparatorluğunun saldırgan güç olması artık söz konusu değildir. Bundan böyle o sadece Avrupa'nın ezici gücüne karşı savunmak için savaşıacaktır. (Mengi 4)

Aslında Nâbî bu durumun farkındadır. İslamın sancaktarlığını yapan Osmanlı devleti için, bu çifte yenilgi hiç de olumlanacak bir vaka değildir. Çünkü devlet bunun gibi bir kayıpla, ilk kez karşılaşır. Nâbî'nin:

Çekmemişdi dahı bu dağdağayı devlet ü dîn

Görmemişdi bu perişanlığı mülk-i İslâm

(Din ve devlet bu kargaşayı hiç çekmemişti. İslâm mülkü bu perişanlığı görmemişti) beyiti açıktan bunu göstermektedir. Mine Mengi'nin ifadesiyle, "İmparatorluğun zenginlik kaynaklarını kurutan on altı yıllık feci savaşın ve Osmanlıların Avrupa üzerindeki askerî üstünlüklerinin bitimini bildiren Karlofça Andlaşması'nın yankıları" (4) bunlar olsa gerek. Nâbî, eğer sadece barış gelmesi için yazıyor olsaydı ve o anı anlatıyor olsaydı, perişanlığın farkında olmazdı, ya da olsa da görmezlikten gelir ve sözünü etmezdi.

Şairin savaş aletlerini şiirde bir imge olarak kullanımındaki en belirgin ve göze çarpan özelliği, onların üstünün örtülmeye çalışılmasıdır. Şair adeta savaş yorgunluğunu ve kayıplarını yok etmek istercesine, bütün savaş aletlerini bir nevi fonksiyonsuz hale getirir. Her bir alet, aslını yitirir ve yeni bir şekil kazanır. Böylece savaşa ait izlerin silinmesi ya da unutturulması ön görülmüş gibidir. Osmanlı

ordusunun vazgeçilmez unsuru olan sancak, artık ordunun önünde dalgalanmaktan vazgeçmiştir ve yorgun düşmüştür. Şair hüsn-ü talil sanatını kullanarak, beyaz tuğu kişileştirir:

Pây-ı gavgâ çekilip geldi dem-i âsâyiş

Hâb için şukkaların çâr-şeb etdi a'lâm (Nâbî 88)

(Kavga ayağını çekip gitti ve yerine huzur geldi. Sancaklar uyku için kumaşlarını çarşaf yaptılar)

Gezmeden saçı sakalı ağarıp tûğların

Etdi pîrâne-ser âsâyiş için meyl-i menâm (Nâbî 88)

(Tuğların gezmekten saçı sakalı ağardı. Yaşlılıktan dinlenmek için bir kenara çekilerek uykuya daldılar)

Oldu efsûn-ı musâfât ile hıyât-ı süyûf

Ser-fürû-bürde-i sûrâh-ı siyeh-fâm-ı niyâm (Nâbî 88)

(Dostluk büyüğü ve cazibesıyla kılıç, siyah ağızlı gediğine başını eğip geri döndü.)
Düşmana aman vermeyen kılıç artık dostluk büyüğü ile saklanmıştır. Yani, kınına giren kılıç artık savaş olmadığı ve dostluğun simgesidir.

Sipere oldu bedel dâ'ire-i bezm-i sürûr

Nîzeler nâyılara eyledi teslîm-i makâm (Nâbî 88)

(Neş'e meclisinin sınırı ve çevresi, koruyucu engele; ya da saklanacak yere eşit oldu. Mızraklar da yerini neylere bıraktı.)

Tabl-bâz etdi elin sînesini dögmekden

Eyledi dest-i kader kûfte tabl-ı ârâm (Nâbî 88)

(Kaderin eli istirahat davulunu ezip, onun yerine eliyle sinesini döve döve davula çevirdi.)

Daha önce mızrak tutan eller artık ney tutacak ve eğlence için bir sebep olacaktır. Kader eli de aynı görevi üstlenecektir. Sevinçten dinlenme davulunu ezerek, onun yerine göğsüne vuracaktır. Kader, kendi gerçeklerini, yani toprak ve itibar kaybını kabullenmiştir. Savaşın yorgunluğu eğlence ve dinlenmeye örtülmeye çalışılmıştır ve ancak barış sonrasında ordunun eğlenmeye fırsatı olmuştur.

Çileden çıkdı kemân etdi du'â-yı te'sir

Âşinâ-yı hedef-i hüsn-i kabûl oldu sihâm (Nâbî 88)

(Yay çileden çıkarak dokunaklı bir dua etti. Oklar da dostluk, yakınlık gösterenlerin hedefine dost oldu)

Bu beyit savaş sonrasında barış ile gelen huzurun ötesinde, Osmanlı ordusunun “düşmanı” artık bir “dost” olarak gördüğüne işarettir. Okların üstünden düşman öfkesi kaybolmuştur. Birkaç yıl öncesine kadar amansız düşman olarak gördükleri devletlere karşı, dua ile gönderilen oklar oldukça düşündürücüdür. Halbuki bu zamana kadar oklar düşmanı öldürmesi temennisiyle gönderilirdi. Yakınlık gösteren taraf, başka bir ifade ile barış için elini uzatan taraf Osmanlı olduğuna göre, “hüsn-i kâbul” gösteren yine Devlet-i Aliyye'nin kendisidir. Oysa şair, sanki düşman tarafı bu barışa zorlamış gibi, çileden çıkan yayın duasının etkisindeki okları düşmana göndermesinden bahseder. Aslında dostluk gösterisinde bulunması, daha da ötesi, düşmana dua ile mukabele etmesi hangi tarafın barış için öncülük ettiğini gösterir gibidir. Zira İslam sancaktarı Osmanlı'nın düşmanı için dua etmesi o zamana değin görülmüş bir vaka değildir.

Söyünüp nâr-ı vegâ döndü tüfek sukbesine

Haymezâr içre tüfek hîme yıkılmış hamâm (Nâbî 88)

(Savaş ateşi sönüp tüfekler deliğine döndü. İçine tüfek yığılmış çadır, âdetâ önüne odun yıkılmış hamama döndü)

Döşenip bezme bisât-ı tarab-endûz-ı neşât

Etdi ahmâl-i vegâ rıhlet için şedd-i hırâm (Nâbî 88)

(Sevinç coşkusunun minderi meclise döşendi. Savaşın yükü göç etme niyetiyle buraya yerleşti.)

Cânib-i sûk-ı silâha dökülüp gerd-i kesâd

Sâha-i küçe-i ‘ayş u taraba düşdi zihâm (Nâbî 88)

(Silah çarşısı tarafına kıtlık ve yokluk sardı. Kalabalık yeme içme, eğlence yerlerine akın etti.)

Çadırlar artık orduyu ağırlamayacak, aksine tüfeğin durduğu ya da durdurulan savaşın dinlendiği yer olacaktır. Hal böyle olunca, silah satanların silahları elinde kalacak ve daha önce silah seçmek için pazara koşanlar, artık eğlence ve yeme içme yerlerine gideceklerdir. Bunlar, Ordunun ne kadar da yeme-içmeye, ya da eğlenceye “susadığını” görmemiz açısından anlamlı beyitlerdir. Diğer bir ifadeyle, Lale Devri’nin hazırlıkları diyebiliriz. Sanki bütün ordudakiler bu anı bekler gibidirler; durum aniden tersine döner ve savaş unutulur.

Çıkdı üsrüb aradan top u tüfeng etdi sükût

Oldu âmed-şûde âmâde sefir u peygâm (Nâbî 88)

(Kurşun aradan çıktı ve toplar tüfekler sükût etti. Elçi ve sefirler gelip gitmeye başladı.)

Yetişir hasma nişângâh-ı tüfekten bakdın

Dûrbîn al ele gör kanda eder dost hırâm (Nâbî 88)

(Düşmana tüfeğin nişangâhından baktığın yetti. Artık eline dürbün alıp dostun nereden geldiğini seyret!)

Elçi ve sefirlerin gelip gitmesi, top ve tüfeklerin sükût etmesi, bitkin düşmüş ordu açısından önemlidir. Dinlenmek ve eğlenmek için uygun bir zamandır. Çünkü

bu zamana kadar tüfeğin nişangâhından düşmanın nerede olduğu gözlenirken, artık dostun hangi taraftan geldiğini izleyecektir. Tüfek ve nişangahı aynı; gelen kişi veya kişiler de aynı, ama gelen kişinin vasfı barışla birlikte değişmiştir. Aynı kişi düşman sıfatıyla gelmişken, artık dost kimliğiyle karşılanmaktadır. Kaybedilen değer ve elden çıkarılan yerler karşısında daha çok düşmanlık beslenmesi yerine, herşeye göz yumarak “dost” diye tabir edilmesi dikkate şayandır.

Asdılar çenber-i kandîline humbâraları

Câmi’i sulh ü musâfâta verip zînet-i tâm (Sâbit. 285)

(Hepsi birden dostluk ve barışı, kandilin etrafına bombaları asarak süslediler.)

Buk’a-ı ‘ahde tûfeng nâmlısını lûle edip

Eyledi kayyimi itfâ-ı kanâdîl-i hısâm (Sâbit 285)

(Söz, ahit binasına tüfek namlusunu lûle yaparak hademesi vasıtasıyla düşmanlık kandillerini söndürdü.)

“Düşmanlık” kandilleri tüfek namlusu ezilerek söndürülür. Düşmanın kandilini söndürmek için kullanılan bombalar, artık dostluk ve barışı simgeleyen ve kandilin etrafında süs olarak kullanılan bir savaş aletidir.

Toplardan döşenip mihr ü vefâ râhına küng

Geldi tâ kasr-ı dile âb-ı safâ-bahş-ı merâm (Sâbit 285)

(Toplardan sevgi ve vefa yoluna su borusu döşenip arzunun safa bahşeden suyu tâ gönül köşküne kadar ulaştı.)

Hân çekip âş-pez-i matbâh-ı tevfiğ yine

Kûs kazganlarını eyledi kazgan-ı ta’âm (Sâbit 285)

(Allah’ın yardım mutfağının açıcısı, sofraya serip kösleri [büyük davulları] birer yemek kazanı yaptı.)

Nîzenin sîh-i kebâba dönecek hâleti var

Miğfer-i rezm olup encümen-i bezmde câm (Sâbit 285)

(Mızrağın kebab şişi olabilecek hali var. Savaş miğferi de eğlence meclisine kadeh oldu)

Tabak-ı şehd-i musaffâ mı değil sûret-i zîl

Zarf-ı helvâ mı değil hey'et-i tabl-ı ârâm (Sâbit 285)

(Zil, dostluk balının tabağı mı, değil mi? İstirahat davulu helva kabına ne kadar da benziyor!)

Leb-i âlûdesini şerbet-i kırmızıla yudu

Nâvek-i ceng-nigeh menkabet-i hûn-âşâm (Sâbit 285)

(Kan içici bir üne sahip olan savaş bakışlı ok, kana bulaşmış dudağını kırmızı şerbetle yudu)

Davul bir yemek kazanı, mızrak bir kebab şişi, savaş miğferi bir kadeh, zil bir dostluk balının tabağı, istirahat davulu bir helva kabı olmuştur. Savaşta kullanılan malzemelerin her biri, yemek yapmak için kullanılan birer mutfak eşyası haline gelmiştir. Beyitlerde kullanılan ve barışın sağlanmasıyla başka bir imgeye dönüşen savaş aletlerini tablo halinde göstermek istersek:

Savaş Anında

Bomba

Tüfek namlusu

Top

Kös (büyük davul)

Mızrak

Miğfer

Zil

Davul

Barıştan Sonra

Süs (kandil)

Lûle

Su borusu

Yemek kazanı

Kebab şişi

Kadeh

Bal tabağı

Helva kabı

Savaşın getirdiği yorgunluğun, ordunun savaştan bıkmışlığının ve “çözülme”ye başlayan Osmanlının ruh haletini gösteren bu benzetmeler ve dönüşümler barış öncesi mevcut tablonun görülmesine yardımcı olur. Aynı zamanda, şairin kendi üslubunu, bu tür benzetmeler ve imaj dünyasıyla süslemesine sebep olur. Savaş aletlerini görmek istemeyen şair, her birine değişik görevler yükleyerek, hem onları görünmez kılar, hem de şiirini süsler; böylece söz sanatına yeni bir soluk katar. Savaş anındaki haliyle, barış sonrası aldığı “yeni işlev” ters orantılı olarak, dönüştüğü nesne açısından olumluluk içerir. Bitkinliği unutturacak ve savaş anında rahatça yapılması pek mümkün olmayan şeylerin başında eğlenmek ve yeme-içme gelir. Bu açıdan şairin benzetmeleri ve dönüştürmeleri oldukça başarılıdır ve yorgunluğu unutturacak cinstendir.

Âlet-i harb eser etmemek için min ba'd

Bağladı gerden-i ecsâma hamâ'il samsam (Sâbit 285)

(Bundan sonra kılıcın bir harp aleti olduğunu hatırlatmamak için boyunlarına bir hamâil bağlandı.)

Zîver-i haclegeh-i vuslat için sâlihdi

Habl-i esvâb-ı cihâz olmağa atnâb-ı hiyâm (Sâbit 285)

(Çadır iplerinin, çehiz elbisesinin gelin odasının süsü olması yeridir.)

Kavs-i ebrû vü hadeng-i nigeş olsun der-kâr

Yayını yasdı kemân okını atdı sehhâm (Sâbit 285)

(Keman yayını kırdı ve okçu da okunu attı. Artık kaşın yayı ve yan bakışın oku açığa çıksın.)

Etdiniz mûy miyândan diyü kat-ı peyvend

Gamzeler tîğlara şimdi keserler endâm (Sâbit 285)

(İnce bellilerle bağınızı kestiniz diyerek gamzeler kılıçlara boy gösterirler)

Sevgiliye duyulan özlemin görüldüğü bu beyitlerde, geride bırakılan nazeninlere duyulan özlemi iki taraflı olarak algılayabiliriz. Şairin çadır iplerinin çehizlik eşya olarak gelinin odasında görmek istemesi savaşı istememesini imlese de, çehiziyle birlikte gelini de ön plana çıkarır. “Artık kaşın yayı ve yan bakışın oku açığa çıksın” mısraı bunu destekler niteliktedir. Yayı ve oku kırmakla, yay gibi kaşlı ve ok gibi yan bakışları olan sevgiliye duyulan hasret sözkonusudur. “İnce bellilerle bağınızı kestiniz diyerek gamzeler kılıçlarla boy ölçüşmeye başlamıştır” beyiti de sevgiliye duyulan özlemin ne derece olduğunu gösterir. Gamzeler kılıca kendini göstererek, onları etkisiz hale getirir ve böylece gamze daha keskin hale gelir.

Böylece aşk-sevgili anlatımı doğar. Nâbî'nin:

Halka-i zırh-ı girân ile olundu tebdîl

Halka-i gîsû-yı hûbân-ı mülâyim-endâm (Nâbî 87)

(Ağır zırhın halkasının yerini uygun boylu sevgilinin kâküllerinin halkası aldı) beyiti ise son noktayı koyar ve dönüşümün zirvesini gösterir. Barış sadece düşmanla değil, aynı zamanda savaş yüzünden kendilerini ihmal ettikleri sevgili ile dir. Zira, ağır zırhın halkasının yerine, sevgilinin kâküllerinin halkası daha çok yakışır.

Aslında, Sâbit'in Sulhiyyesinde bir gazel söylemesi de oldukça ilginçtir. Duygu yoğunluğunu göstermesi bakımından, kasidedeki duygu yükü gazelle ifade edilir.

Barışın gelişini coşkuyla karşılar ve ardından da:

Ben de bu neş'e-i feyz ile olurken gûyâ

Bir gazel geldi lisâna be-tarîk-i ilhâm

(Ben de bu bolluk bereket neşesiyle söylenirken birden ilhâm yoluyla dilime bir gazel geldi.)

Sâbit neşe ve mutluluk doludur; barışın gelmesiyle artık sevgiliyi yâd etmeye vakit bulan şair, gönlüne gelen gazeli Sulhiyye'nin arasına yerleştirir. Gazel her ne kadar sevgili hakkında olsa da, anlatım ve içerik bakımından savaş sonrası barışı anlatır.

Kâfir-i gamzen ile etmiş iken harbe kıyâm

Sulha çekdi dili zülf-i siyeh-i 'anber-fâm

(O kafir gamzen ile harbe kalkışmış iken, anber renkli o siyah zülfün gönlümü barışa doğru çekti.)

Gamze her zaman için aşığı yaralayan ve kendisine çeken bir unsurdur. Âşık o yanbakışa mazhar olabilmek için her şeyini feda etmeye hazırdır. Ayrıca sevgilinin gamzesini “kafir” olarak nitelendirir. Diğer taraftan da güzel kokulu siyah zülfü de onu barışa davet etmektedir. Bundan sonra âşık sevgilisiyle atışmaya geçer.

‘ÿddir sulh olalım tîğ-i nigâhınla dedim

Dedi ey dil-şude sağ olana her gün bayrâm

(Bayram günüdür, yan bakışının kılıcıyla barışalım dedim. Dedi ki ey âşık sağ olana her gün bayramdır.)

Bayram günü yan bakışın kılıcıyla barışmak istediğini söyler. Çünkü artık kılıçlar unutulmalı ve fonksiyonunu kaybetmelidir. Aşık kılıçtan bıktığı gibi, kılıç gibi keskin yan bakışı da artık görmek istemez. Onun yerine bayram havası ister; ancak sevgilinin verdiği cevap önemlidir. Sağ olana her gün bayram, yani savaş içinde ve her zaman ölüm tehdidi altında olmadıktan sonra, insan için her gün bayramdır, sadece barış sağlandığı gün değil.

Sulh edip ‘âşık ü ma’şûkı öpüştürmüşler

Bûselikdir çalınan meclis-i ülfetde makâm

(Âşık ile sevgiliyi barıştırarak ve öpüştürmüşler. Dostluk meclisinde çalınan makam da bûselik makamıdır.)

Burada tevriyeli kullanım sözkonusudur. Kavuşmayan sevgililerin mutlu sona erdiğini görürüz; bu da bizi temadaki değişikliğe götürür. Barış ile âşık mâşuğu öpüştürmüşler ve bir meclis vardır ki, dostlarla doludur. Bu, savaş illetiyle sevgilinin ne derece ihmal edildiğini göstermesi açısından kayda değer bir beyittir. Aslında aşıkla maşuk hep kavuşmadan bu dünyadan ayrılırlar, ama burada gördüğümüz gibi barış sonrası onlar da artık buluşmuşlar ve dost meclisinde de “buselik” makamından sazlar çalınmaktadır. Hem eğlence meclisi, hem de sevgililerin kavuşması, barışa duyulan özlemin ifadesidir. Ayrıca üsluptaki değişimi sergileme açısından da, sevgilinin kavuşması, bir yeniliktir. Bu gerçek de, barışın gelmesiyle sağlanmıştır.

Gel fireng-i hat-ı pür-şûr ile sulh ol der idim

Nevk-i gamzen gibi geçse dil-i mecrûha recâm

(Eğer gamzen sivriliği gibi benim de ricam yaralı gönüle geçseydi, gel o kavgacı Frenk hattınla barışalım derdim)

Gamze gibi sivri ve gönüle işleyen bir ricasının olmasını ister; eğer böyle bir imkanı olursa, bunu sevgiliyi elde etmek için değil, barışı sağlamak için kullanacaktır. Şairin kelime oyunu ile vermeye çalıştığı mesaj derin olduğu kadar ustacadır. Sevgiliyi incitmemek için onun gamzesinin keskin ve derinlere işleyen bir unsur olduğunu söyledikten sonra, onu barış için kullanacağını söyler. “Frenk hat” hem sevgilinin yüzündeki, olgunluk devresine ait ince tüyleri imlese de, Frenk olması dolayısıyla düşmanı da çağırıştırır. Şairler, sevgilinin yüzündeki tüyleri ince ve kıvrımlı olması hasebiyle, Kur’an hattına benzetirler ki, en güzel hatlar bunlardır. Oysa burada benzetilen “frenk”tir ve aynı zamanda düşman olan tarafa bir gönderme vardır.

Akl ü aşkı getirip bir yere ıslâh edemez

Ham-ı mergûle-i zülf etmesin endîşe-i hâm

(Zülfün kıvrılmış eğriliği boş düşüncelere kapılıp akıl ile aşkı bir yere getirmeye ve aralarını düzeltmeye kalkışmasın)

Şâne-i mâşita-ı şîve girip mâbeyne

Fitne-i zülf ü hatın hayr ile buldu encâm (Sâbit 286)

(Şivenin süsleyici tarağı araya girerek fitne uyandıran hattının ve zülfünün hayırla son bulmasını sağladı)

Tüylerin karışık olması aşğın gönlünü dağıtır. Tarak ile saçlar taranır ve aşğın gönlü de toplanır. Sevgilinin zülfü ile yüzündeki hatlar kavga halindedir. Akıl ile aşk bir arada bulunabilecek şeyler değildir. O yüzden zülf boş yere uğraşıyordur. Sevgilinin yüzündeki güzel hat ile zülf arasındaki barışı sağlayacak, ancak şivenin süsleyici tarağıdır. Gazelin ilk beyitinden de hatırlayacağımız gibi, sevgilinin anber kokulu zülfü barışa doğru çeker. Rakibi ise Frenk olan yüzdeki hatlardır.

Sâbit kasidenin içinde bir gazel söyleyerek eserine derinlik katmıştır.

Duygusal zenginlik barışın yalnız akılla değil, gönülle de paylaşıldığını gösterir. Gazel söylemekle sevgiliyi över, onun kafir gamzesi ve frenk hattından şikayetçidir. Burada “Kafir” ve “Frenk” kelimelerinin kullanılması bilinçli bir seçimdir. Her ikisi de aynı tarafta, yani düşman safındadır ve adeta siyah zülfe karşı savaş halindedirler. “Hristiyan dünyasından (“kafiristan” dedikleri Avrupa’dan) gelen şeylere mekruh gözüyle bak[an], tutucu çevreler “Frenkleri” taklid etmeyi küfür say[an]” (İnalçık 1049) Osmanlı, artık savaşı durdurmak için çare aramaktadır. Sevgilinin yüzündeki güzellikleri ve zerafeti simgeleyen gamze ve hattlar düşman gibi, onun saçı ise barışı sağlamak için uğraşan Osmanlı gibi okunabilir. Sevgilinin güzelliklerinin barışmaya niyeti olmadığı gibi, o yönde bir adım da atmazlar; ama “aşğın” elindeki bütün imkanları huzuru sağlamak için kullanmaya çalışması da oldukça ilginçtir.

3. Umutsuzluk

Sulhiyeler, Osmanlı devletinin sadece barış anı ve barıştan sonraki durumu değil, bu devletlerle antlaşmalar imzalanmadan önceki durumun algılanışı bakımından da önemli kaynak metinlerdir. Nâbî'nin ve Sâbit'in eserlerinde bunun izlerine rastlamak mümkündür. Eğer onlar sadece barışla gelen rahatlık ve huzuru tasvir edecek olsalardı, kasidede buna yer verilmezdi. Burada şairin mevcut durumu örtmesi ya da gizlemesi gibi bir durum söz konusu olabilir. Ama gerek Nâbî, gerekse Sâbit antlaşmalar imzalanırken İstanbul'da değildirlere. Ayrıca, Osmanlı devletinin düşmüş olduğu perişan hali görememezlikten de gelemezler; zira her ikisi de devlet ya da sarayla ilişkileri olan kişilerdir. Kasidenin başında kullanılan coşkulu anlatım barışın ne kadar güzel bir şey olduğunu ön plana çıkarıp, içinde bulunulan kötü durumu bir manada örtüyor gibi görünse de, daha sonraki beyitlerden anlaşıldığı üzere, Osmanlı'nın "halini" tahayyül etmek o kadar da zor değildir. Kaldı ki, Devlet-i Aliyye daha bütün gücünü kaybetmiş, ya da tamamen düşman işgali altına girmiş değildir.

Nâbî'nin hikemî tarzının en belirgin özelliklerinden biri de sosyal hayat hakkında görüşlerini esirgememesidir. O, "bağlı olduğu edebiyatın kuralları çerçevesinde ve onun hayat felsefesine aykırı gelmeyecek şekilde eserlerinde realiteyi de görüp ifadelendirmiş, edebî sanatlar ve bazan uzakça çağrışımlar gölgesinde günün olaylarını, çağının haksızlıklarını, huzursuzluklarını dile getirmiş[tir]" (Karahan 54). Sulhiyelerde, bunlar doğrudan tarihle ilgili metinler olduğu için, durumu anlatmak için edebi sanatlardan yararlanmak ya da uzak çağrışımlardan çok, dolaylı yoldan anlatım tercih edilmiştir. Hatta klişenin dışına çıkan teşbihler de ustalıkla kullanılmıştır. Nitekim Nâbî'nin barış öncesi durumu

anlattığı beyitlere bakıldığında bunu görmek mümkündür. Aslında Abdulkadir Karahan Nâbî'nin realiteyi kendince aktarmasını doğrular ve “ancak bunları ifade ederken isyankâr ve ümitsiz bir insan olarak görünmemiş, aksine mütevekkil, kanaatkâr, mala-mülke fazla bağlanmamış olmayı tercih eden bir sanatçı hüviyetiyle olgun ve dolgun bir kişiliğinin sembolü olmuştur” (Karahan 54) der.

Bunun böyle olmadığını, yani isyankâr ve ümitsiz bir insan olmadığını, Sulhiyedeki anlatıma ve üsluba bakarak söyleyebiliriz:

Şarktan garba dolup ‘arbede-i ceng ü cidâl

Kimse bilmezdi ne yüzden bulacağın encâm

(Hiç kimse doğudan batıya kadar dolan savaş ve kavga gürültüsünün ne zaman son bulacağını bilmezdi.)

İnhirâf üzere idi nâz-ı mizâc-ı devlet

Olup âzûrde-i hummâ-yı gûmûm ü âlâm (Sâbit 288)

(Devlet mizacının nazı doğru yoldan çıkmak üzere idi, dertler ve elemeler hummasından eziyet çekmiş, incinmiş ve gücenmişti.)

Hâtıra gelmez idi bir dahi fikr-i sıhhat

Mübtelâ-yı maraz olmuşdu mizâc-ı eyyâm (Nâbî 85)

(Sıhhat bulma düşüncesi bir daha akla gelmezdi. Günlerin tabiatı hastalığa tutulmuştu.)

Gerçi âmade idi şerbet-i sıhhat ammâ

Derd bunda yoğ idi nabz-ı şinâs-ı eskâm (Sâbit 288)

(Sıhhat şerbeti emrine amade idi ama, ne yazık ki hastalığın nabzından anlayan yoktu.)

Nice imdâd u fûrû’u teba’ından gayrı

Çâr çâsâr-ı yesâr etmiş iken harbe kıyâm (Nâbî 85)

(Çar, nice yardımcı kuvveti ve teb'asından başka soldaki kuvvetlerle de harbe kalkışmış iken...)

Pîr-i ümmîd tahiyyâta ku'ûd etmiş iken

Sehv ile belki sücûd itmiş iken kıldı kıyam (Sâbit 288)

(Ümid ihtiyarı duaya oturmuşken, yanılma ile secde etmiş iken ayağa kalktı/doğruldu.)

Garka yaklaşmış iken keşf-i bî-lenger-i mülk

Bâd-ı tevfik erişip eyledi terfrîk-i gamâm (Nâbî 86)

(Demir atmamış mülk gemisi batmak üzereyken, Allah'ın yardım rüzgarı yetişip bulutları birbirinden ayırdı.)

Şair burada halkın arasından, onları gözetleyen ve bir bakıma da durumu özetleyen konumdan seslenmektedir. Hiç kimsenin bu savaşın ne zaman biteceği hakkında bir bilgisinin olmaması, bunun tahmin bile edilemez seviyede olduğunu gösterir. “Eyyamın, devrin mizacının hastalığa tutulması” ise, sadece o anı değil, bu savaşla birlikte yaralanan Osmanlı'yı da kapsar. Çünkü devletin dünya üzerindeki konumu sarsılmış ve değişmiştir. Artık ülke yenilgi karşısında bile sevinecek hale gelmiştir. Bu zamana kadar her tarafa ümid ve huzur saçan devlet, artık kendi yarasını sarmanın derdine düşmüştür. Şairin devlete olan güveninin ne derece olduğunu tahmin etmek zor olmasa gerek. “Demir atmamış mülk gemisi” ifadesi bunu çok iyi özetler; devlet bir boşluktadır adeta, hiç bir yere tutun(a)mamış, rüzgar hangi tarafa eserse o tarafa gitmeye meyilli bir gemidir. Geminin “kaptanı” konumundaki kişiler elbette ki, bu durumdan haberdar, ama düştükleri durum bunun düzelmesine el verecek kadar değildir. Şair her iki durumu da iyi gözlemleyerek, savaş anı ve barış sonrası gördüklerini çok iyi özetlemiştir:

Allah Allah ne bu şâdî bu meserret bu neşât

Bunu ru'yâda hayal edemez idi evhâm (Nâbî 88)

(Allah Allah bu mutluluk ve sevinç ve neş'e nedir böyle! Vehim, bunu rüyada bile hayal edemezdi.)

Hârikü'l-âde bu u'cûbe -i hayret-zâyı

Getirür miydi 'aceb fikr ü hayâle evhâm (Sâbit 289)

(Bu harikulâde hayret verici ucubeyi, acaba, vehim fikir ve hayaline getirir miydi?)

Kimse bu zelzele-i hâ'ilden ummaz idi

Ki bula bir dahı erkân-ı umûr istihkâm (Nâbî 88)

(Kimse bu trajik depremden kurtulup işlerin kuvvetle yoluna girebileceğini beklemiyordu.)

Böyle meydân-ı hatarda kim ümîd eyler idi

Eşheb-i mülk tekerlenmiş iken ede kıyâm (Nâbî 88)

(Böyle tedirginlik meydanında mülk atı yuvarlanmış iken bir daha nasıl ayağa kalkabilirdi?)

Habt-ı aşvâ-yı felekden mütezazelil idi mülk

Şîve-i üstür idüp saht-i baht-ı hod-kâm (Sâbit 288)

(Mülk, gece gözü görmeyen felek kocakarisının yanılmalarından titriyordu, bencilin bahtının katılığı deve inadına dönüştü.)

Kimin eylerdi güzer dâ'ire-i hâtırına

Ki cihân-ı maraz-âlûde bula sıhhat-ı tâm (Nâbî 89)

(Kimin aklına hastalığa yakalanmış bu dünyanın sıhhate kavuşabileceği gelirdi?)

Tayy-ı meydân-ı ümîd etmege az kalmış idi

Tevsen-i ye's o kadar etmiş idi bast-ı licâm (Nâbî 89)

(Yeis atı, o kadar gemi azıya almıştı ki, ümid meydanını terketmesine az kalmıştı.)

Abdulkadir Karahan'ın, Nâbî için söylediği “mütevvekkil” tanımına katılsak da, “ümitsiz bir insan olarak görünmemiştir” (Karahan 54) ifadesinin tam tersi ile karşı karşıyayız. Ümitsizliğin son noktası denebilecek bu ifadeler, onun hangi noktada dönüldüğünü gösterir mahiyettedir. Barışın ve ardından gelen huzurlu günlerin özlemi o kadar uzak görünmüş olmalı ki, vehim bunu rüyada bile hayal edemez. Bu ümitsizliğin de ötesinde, bir bakıma yorgunluğun, her ne şekilde olursa olsun savaşın bitmesinin kabulüdür. Ümidin meydanı terketmesine az kaldığını söylemesi ile çelişkili bir durum, zira ümidvâr olmakla barışı rüyada bile tahayyül edememek, karşıt söylemlerdir. İkinci defa bu durumu “hasta”lık olarak değerlendirmesi, “hasta”nın durumunun ne kadar vahim olduğunun ispatıdır. Nâbî bunları söylerken, hem Osmanlı'nın sağlıklı günlerine, hem de sonraki hastalıklı günlerine şahit olmuş birisi olarak konuşur. Daha sonra tarihçiler tarafından çözümlenmesi ve sonrası anlatılırken Osmanlı için söylenen “Hasta Adam” yakıştırmasını, Nâbî o zamanlar görmüş ve söylemiştir.

“Mülk gemisi” ve “mülk atı” kelimeleri, şair tarafından bilinçli olarak tercih edilmiştir; Demir atmamış mülk gemisinin batması ve tedirginlik meydanında yuvarlanmış mülk atı.. Lügatta “ev, dükkan, arâzî gibi gelir getiren mal” ya da “bir devletin ülkesi”² anlamına gelir. Gemiye demir atmamış, başı boş olarak; atı ise korkulu, tedirgin bir ortamda yuvarlanmış olarak tasvir etmiştir. Doğrudan devletin düştüğü durumu eleştirmenin yerine, sembollerle anlatması hem şairin şiir kabiliyetini gösterir, hem de ilk bakışta dikkat çekmemesi açısından önemlidir. Aslında bu ve bunu destekeleyen bu bölümde yer verdiğimiz beyitler devletin dolaylı olarak eleştirisidir. Savaşın getirdiği yorgunluk ve barışın huzuru elbette tartışılmaz, ama mülk'ün o anki hali de övünülecek kadar değildir. Zira, “demir atmamak” ne

² “Mülk”ün diğer anlamları için bkz: Ferit Devellioğlu. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*.

yapacağını bilememek, nereye tutunacağına karar verememeyi anlatsa da, “yuvarlanmış mülk atı” artık son durumu anlatır niteliktedir. Yani devletin bir daha ayağa kalkması imkansız görünmektedir.

Bu durumu, Sulhiyyenin ilk beyitleriyle karşılaştırsak, sulh için teşekkür edilmesine, ya da kaybedilen topraklar için göz yumulmasına pek şaşmamak lazımdır. Mülk atının yuvarlandığı, ya da devletin nereye tutunacağı belli olmayan bir dönemde imzalanan antlaşma elbette ki coşkuyla karşılanacak, ya da kaybedilen her hangi bir şey göze görünmeyecektir. “Bundan böyle, İmparatorluğun yaşaması ancak barış politikası gütmesiyle mümkün olacaktır” (Mengi 4).

C. Medhiyye Kısmı

Sulhiyyelerde barış öncesi ve barış sonrası durumun anlatılmasının yanında, eserin sunulduğu kişinin övgüsü de geniş bir şekilde yer alır. Kasidenin bir bölümünü oluşturan medhiyye, sadece memduhun övgüsünü değil, beyitlerin aralarını serpiştirilmiş bilgilerin bulunması açısından önemlidir.

Sadece övdüğü kişiden bir şeyler umması, Divan şiirini anlayan için olağan karşılanacağı gibi, tamamen övgüden oluştuğu da varsayılmaz. Çünkü övdüğü kişiyi nasıl yücelttiği ve bu esnada neleri araç olarak kullandığı, üzerinde durulması gereken bir durumdur. Sulhiyyelerde övülen kişi, genellikle İran kahramanlarına, özellikle Firdevsî'nin Şehnâme'sindeki kahramanlara benzetilerek övülmüştür. Yapılan antlaşmanın Batı yada Batı devletleri ile yapıldığını düşünürsek; Nâbî ve Sâbit'in yeni bir kaside türü geliştirerek, imaj dünyasındaki değişiklikten, yeni mazmunlara kadar olan süreci göz önünde bulundurmak lazımdır. Bunların hepsi, başta Sulhiyye kaside türü olmak üzere, Osmanlı şiirine yeni katkılardır. Öte taraftan

medhiyye kısmında ise tamamen geleneğin izlerini görürüz. Beyitlerin arasındaki övgünün bir parçası gibi gözükten unsurlar da, o dönemin portresini çizmemize yarayacak malzemeler oluşturur.

1. Savaş Portresi

Hem Nâbî hem de Sâbit kasidelerinde memduhu aşırı şekilde övmüşlerdir. “Muhtemelen şairin, sadrazamdan beklediği ihsana kavuşması arzusudur ki bu barışı o kadar debdebeli bir teşbih ve mübalağa sanatlarıyla anlatmasına ve Hüseyin Paşa’yı da göklere çıkarmasına sebep olmuştur” (Karahan 75). Sadece beklediği ihsan için barışı ve sadrazamı övdüğü düşünülemediği gibi, dönem analizi yapmamızı engelleyecek bir durumun da olmadığını söyleyebiliriz. Şairin Hüseyin Paşa’yı övmesi değil, nasıl övdüğü önemlidir. Zira onu barışı sağlamasıyla överken, barıştan önceki duruma göndermeler yaparak yüceltir. Bu da barış öncesi dönemin ve devletin durumu hakkında tespitlerde bulunmamıza yardımcı olur.

Eyledi meymenet-i makdem-i sad-encâmı

Bâğ-ı pür-müjde-i İslâmı nemâ-yâb-ı kıvâm (Nâbî 91)

(Yüz yıldız kademini uğurlu/bereketli eyledi. İslamın dağılmış/perişan bağının kıvamında artma görüldü. Yeniden toparlanama görüldü.)

Oldı hak-i kadem-i sürme-siriştinden bâz

Perde-i çeşm-i remed-dâde-i baht-ı İslâm (Nâbî 91)

(Sürme kademli yaradılışının toprağıyla, İslam’ın göz ağırlı bahtının gözünün perdesi açıldı.)

Burada şairin İslâm’dan kastı, elbette bu dinin sancaktarı olan Osmanlı’dır. Beyitlerden anlaşıldığı üzere, İslam bağı perişan ve aynı zamanda göz ağırlıdır. Hüseyin Paşa’nın yardımıyla perişan bağda bir düzelme, ağırlı gözde de bir iyileşme

emaresi vardır. Bu durumda barışın sağlanması sadece halkın rahata kavuşması ya da yorgun ordunun dinlenmesi açısından değil, İslam dininin yara almaması, sancaktarlığını yaptığı ve mensubu olduğu dinin korunması açısından da önemlidir.

Bu durumu farklı bir şekilde de değerlendirebiliriz. İlber Ortaylı *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim* adlı kitabında, “15-19. asırlar boyu İslâm câmiasının en güçlü temsilcisi[nin] Osmanlı Devleti” (Ortaylı 260) olduğunu söyler. Ardından ise bu görevi neden bir an önce üstlenmek istediklerini ya da üstlendikleri zaman neleri elde ettiklerini şu şekilde özetler:

Ama şunu ehemmiyetle belirtmelidir ki, Osmanlı hükümdârları İslâm dünyasındaki üstün durumlarını Hac yollarına hakim olmak, Şam-Hicaz koruyuculuğunu üstlenmekte görmüşlerdir. [...] Bu temsilî bir otoriter görev ve ünvanıdır ve İslâm âlemi karşısında sadece hilâfet ünvanından daha yücelticidir. (261)

O zaman Osmanlı'nın elindeki otoriter görev ve ünvanını kaybetmekten korktuğunu söyleyebiliriz. Zaten Batı karşısındaki konumu artık kesinleşmiştir; yani Batı üzerindeki otoritesi ciddi bir şekilde sarsılmıştır ve artık gücünü hissettirememektedir. “18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri” adlı makalesinde Ortaylı'nın dediği gibi, “Rusya, Karlofça antlaşmasına kadar İstanbul'la doğrudan ilişki kurabilen bir devlet değildi[r]” (Ortaylı 377). Ama Karlofça'dan sonra İstanbul'a gelen elçilerin sayısı artmaya başlar. Bu durumda Osmanlı, yüzyıllardır koruduğu İslâm alemindeki otoritesinin sarsılmasından da korkmaktadır. Şairin İslâm alemindeki perişanlıktan söz etmesi ve barışla perişan bağına düzen gelmesinden bahsetmesi bunu gösterir.

Oldı tedbîr-i cihân-gîrin ile âsûde

Kafiristân u müselmân u bilâd-ı A'cem (Nâbî 94)

(Kafiristan, Müslümanlar ve Acem memleketi dünyayı kuşatan tedbir ile asude oldu)

Yitmeyeydi sipeh-i meymenetün imdâda

Sâha-i memleketin olmuş idi hâli tamâm (Nâbî 94)

(Saadet ve bereket askeri imdada yetişmeseydi, memleket sahası [bu zamana kadar] bitmişti.)

Kafiristan, Müslüman ve Acem memleketinin Karlofça antlaşmasından sonra asude olmasını söylemesi ise oldukça ilginçtir. Herhalde şair burada mübalağanın doruk noktasına ulaşmıştır. Çünkü bu antlaşmadan en çok zarara uğramasına rağmen, en kârlı çıkan Müslüman memleketi olan Osmanlı'dır. Kafiristan ise kâr üstüne kârla masadan kalkmıştır. Yıllardır süren savaşın ardından hem güç bakımından, hem de itibar açısından Osmanlı'nın yenilgisine şahit olmaktadır. O yüzden, Kafiristan'ın asude olması, büyük bir toprak kazanımıyla gerçekleşmiştir. Asıl "buruk" bir asûdelik yaşaması gereken ise, antlaşmadan zararlı ayrılan Devlet-i Aliyye'dir. Şair bu durumun farkında olmalı ki, bir sonraki beyitte durumu özetler ve toprak kaybını görmezlikten gelmesinin sebebini açıklar. Bu antlaşma imzalanmamış olsaydı, elde olan toprakların da gözden çıkarılması söz konusu olabilirdi.

2. İran Mitolojisi

Medhiyye kısmında övülen kişinin değeri, benzetildiği kahramanların ululuğu ölçüsünde yücelir. Bunun en klasik örneği ise kahramanların İran mitolojisindeki ve Şehnâme'deki kahramanlara benzetilmesidir. Sulhiyye şairleri de bu geleneği sürdürmüşlerdir. Asıl önemli olan ise, batının herhangi bir kahraman ya da kralına değinmeksizin, Sulhiyyenin bu kısmında geleneği takip etmeleridir. Oysa, savaş aletlerinin ve yemek malzemelerinin değiştirilerek ve dönüştürülerek kullanılması, yeni mazmunlar açısından çok zengin olan Sulhiyyeler, özgündürler.

Divan şiiri araştırmacılarına baktığımız zaman da, bu konuda hemfikir olduklarını görürüz. Divan şiirinin mitolojisi, Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre, "doğrudan doğruya Şehnâme'den, büyük masallardan ve Arap kültüründen alınmıştır" (Tanpınar 4). Mustafa İsen, *Ötelerden Bir Ses* adlı çalışmasında, divan şiirinin kaynaklarından bahsederken, "Fars kültürünün yarı tarihî ve İslâmlaşmış mitolojisi ile uzaklaştıkça vuzûhunu kaybeden ve masallaşan bir coğrafya da bu edebiyatın kaynakları arasındadır" (İsen 490) der. Bu konuda Dursun Ali Tökel'in *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar* adlı oldukça çaplı ve yararlı çalışması gözardı edilemez. Divan şiirindeki mitolojik kahramanların nereden gelip çıktığını ve başka hangi coğrafyalarda bunların benzerine rastlandığını göstermesi açısından özgün bir eserdir. Şiirlerdeki kahramanların tarihteki yerine, hangi yönleriyle benzetildiğine de değinilir. Sulhiyelerdeki benzetmeler de bunu destekler niteliktedir.

Ra'de teşbih idüp velvele-i nevbetini

İtmesün evc-i felekde tob atanlık Behrâm (Sâbit 287)

(Gök gürlemesin benzetip nöbet top atışını, dünya makamında (müzik) topatanlık etmesin Behram)

Âteş-i dîv-güdâzı gazâbı hâlinde

Çıkmasın karşusuna yohsa çalar Rüstemi Sâm (Sâbit 287)

(Ateşini büyük yaktığı zaman karşısın azabı çıkmasın, yoksa Rüstemi Sam çalar)

Mevkeb-i pür-haşeminde n'ola olsa cerrâr

Pây-ı çûbin ile Behrâm idüp âheste hırâm (Sâbit 288)

(Yakınlarından oluşan kafiilde, Bahram bastonuyla yavaş yavaş yürüyen dilenci gibi olmuş olsa ne olur!)

Müşterî oldu harîdâr-ı metâ-ı Nâhîd

Oldu der-beste-i idbâr dükân-ı Behram (Nâbî 87)

(Zührenin mallarına Müşteri alıcı oldu. Behram'ın dükkanın talihsizlikle sona erdi.)

Degül ahlâkına tahrîre münâsib Cem ü Key

Degül ikdamına teşbîhe sezâ Rüstem ü Sâm (Nâbî 92)

(Ahlakını yazmaya Cem ve Key münasib değil. Gayretini benzetmeye Rüstem ve Sam seza değil.)

Katı hâyîdedür âsâr-ı Ferîdûn u Peşeng

Katı pejmürdedür ahvâl-i Kubâd ü Behrâm (Nâbî 92)

(Feridun ve Peşengin kabahatları ağızdan ağıza çok dolaşmıştır, bayattır. Kubat ve Behram'ın halleri çok pejmürdedir.)

Kim ola Hüsrev ü Kâvûs u Cem ü Keyûmers

Kim ola Gîv ü Ferâmerz ü Nerîmân u Ruhâm (Nâbî 92)

(Hüsrev, Kâvûs, Cem, Keyûmers, Gîv, Ferâmerz, Nerîmân ve Ruhâm kim ki!)

Görünen o ki, övülen kişi mitolojik kahramanlarla kıyaslanarak, yani onlardan üstün tutularak göklere çıkartılır. Oysa bu şahıslar halkın arasında dilden dile dolaşsa da, çoğu, kahramanlık destanı olan Şehnâme'nin kahramanlarıdır. Şairin Batı ile olan kavgasına “barışın güzel dilberıyla” son verdiği durumda, İran şiirine gönderme yapması düşünülmesi gereken konudur. Osmanlı şairleri, hep İran şiirinden üstün eser ortaya koyma gayreti içerisinde olmuşlardır. Onların mitolojik kahramanlarını memduhu yüceltmek için kullanırken yermesinin, onları aşağılamasının Acem'e karşı üstünlüğünü sergilemek için olduğunu da düşünebiliriz. Diğer taraftan, Türk şiirinin artık kendine güvenen, İran'la karşılaştırmaya gerek görmeyen döneminin de başlangıcı olması Sulhiyeleri bu yönden de anlamlı kılar. Ağâh Sırrı Levend, “Her edebiyat, kendi devrinin bir tefekkür, bir tehassüs ve tehayyül kâinatıdır. Kendi devrinin hususiyetlerini, zevklerini, san'at telâkkilerini, hurafelerini, itikatlarını, hakikî ve bâtıl bütün bilgilerini taşır” der. Kahramanlık

hikayelerine konu olan kişileri kullanması açısından Levend'e katılmak mümkündür. Çünkü "Divan edebiyatımız da, hayatla alâkası ne kadar az olursa olsun, cemiyet hayatının seyrini takip etmekle, onun akislerini taşımaktadır" (Levend 7). O devirde daha halk arasında İran yiğitlik hikayelerinin anlatılmaya devam ettiği de göz ardı edilmemelidir. Her ne kadar onlar medhiye bölümünde küçümsense de, - gerek gerçek olsun, gerekse efsane – halk arasında kahramanlıkları, cömertlikleri, adil olmaları, cesurlukları, padişahlık döneminde yaptıkları ile anılırlar³.

³ Kahramanların kimlikleri ile ilgili bilgilere, Dursun Ali Tökel'in *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar* adlı çalışmasında geniş olarak yer verilmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SEYYİD VEHBÎ'NİN SULHİYYELERİ

Seyyid Vehbî'nin biri Pasarofça (1718) ve diğeri İstanbul (İran) Antlaşması (1724) olmak üzere iki tane Sulhiyyesi vardır. Pasarofça üzerine kaleme aldığı eser, manzum ve mensur karışık risaledir. Osmanlıca elyazması İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler bölümünde bulunmaktadır. Ali Cânib Yöntem *Hayat Mecmuası*'ndaki yazısında, Hamit Dikmen ise Vehbî üzerine yazdığı makalede böyle bir eserin var olduğunu Yöntem'den alıntılararak söyler. Bu risale, el yazmasından çözümlenerek, bu çalışmada irdelenmiştir. Vehbî'nin diğeri ise on beyitlik yedi bölümden oluşan ve III. Ahmed övgüsü için yazılan bir kasidedir.

A. Pasarofça Antlaşması Üzerine

“Berâ-yı Sulhiyye-i Vehbî Efendi der-zamân-ı sadrâzâm İbrâhim Paşa”

Seyyid Vehbî'nin (1674?-1736) Pasarofça (1718) üzerine, Sadrazâm Damat İbrahim Paşa'nın isteği üzerine kaleme aldığı Sulhiyye risalesi, nazım ve nesir karışık bir metindir. Eserin başında III. Ahmed'e ve Damat İbrahim Paşa'ya övgü vardır. Daha sonra bir beyitle sadrazâmı şöyle över:

Hurşid gibi eyledi teshîr-i şâm u şark

Kıldı cihanı muhce-i ilâmı nûra gark (Vehbî 220 b)

(Güneş gibi her tarafı fethetti, Şam'ı da Doğu'yu da; dünyayı, ismi geçen yerlerin ruhunu, nura gark etti.)

Eserde, sulhtan önceki ve sonraki durum; bu antlaşmanın hangi şartlarda yapıldığı anlatılır. Ortalığı karanlık kaplamış, zülüm her tarafı sarmış durumdadır. Bu nedenle Osmanlı ve Avusturya tarafından karşılıklı mektuplar yazılmaya başlanır. Rahat ve huzur olmadığı; din ve devlet düşmanı çok olduğu için bu duruma son verilmesi gerekiyordur. Son zamanlarda şehit kanları çok dökülmüştür ve İslâm askerinin Avusturya ordusu ile savaşması gerekmiştir. Vehbî, İslâm askerine nizam vermek istediklerini ve düşmanlardan kurtulmak için savaştıklarını söyler. Ama diğer yandan da askeri düzeni tam sağlamadan ve eleme son vermeden düşmana saldırmanın doğru olmadığını herkes biliyordur. Vehbî'nin “İslam askeri”, “din ve devlet” gibi terimleri kullanmada seçicilik yaptığını düşünebiliriz. Bu, içinde buldukları durumu bir manada “meşrulaştırma” da sayılabilir. Çünkü İslâm askeri savaşa devam edecek durumda değildir. Bu yüzden bu askerleri düşünerek ve onların selâmeti için antlaşma yapılmasını öngördüklerini söyler. Aynı zamanda, askerî durum iyi olmasa da savaşmaktan başka çare yoktur. Düşman daha güçlü ve galib iken, Osmanlı ordusu yorgun olduğu için barışı koruma taraftarı olmuştur.

Belgrad, Allah'ın kazası sonucu kafirlerin eline düşer. Buradaki anlatım oldukça dikkat çekicidir. Bir yer, elden çıktığı zaman Allah'ın takdir ettiği için çıkmıştır. Burada devletin suçlanması sözkonusu değildir. Vehbî, bu yüzden, İslâm aleminin küçük düştüğünü ve köle haline geldiğini söyler. Söz konusu, saltanat namusudur; düşmana keskin bir dille cevap vererek susturacak güç ise yoktur. Bu yüzden Belgrad kafirlerin eline geçmiştir. (221b)

Nazm:

Nâgâh basup ceyş-i kerân-ı hayret

İtti bizi gâret-zed-i kân-ı hayret (Vehbî 221b)

(Ansızın çok sayıda asker üzerimizi basıp, yağma saldırısı yaptı, bizi ezme/dövme kaynağı yaptı. Hayret!)

Endişe ile ceng için oldu güyâ

Engüşt ü dâmen tîr ü kemân-ı hayret (Vehbî 221b)

(Endişeden dolayı, parmak ve etek savaş için, sanki ok ve keman oldular. Hayret!)

Bundan sonra, dokuz ay boyunca barışın yapılıp yapılmaması konusunda müzakereler ve istişareler devam eder. Tarafların isteği üzerine görüşmeler başlar. Fransa'nın başvekili gelir. Vehbî, tekrar İslâmın "zelil" duruma düştüğünü söyler. Bu durumdan kurtulmak ve Karlofça'da düştükleri duruma düşmemek için barışı sağlamak zorundadırlar. Burada Vehbî'nin Karlofça "yenilgisine" değinmesi, üzerinde durulması gereken bir noktadır. Karlofça Antlaşması sonrası Osmanlı'nın belini düzeltemediği bilinmektedir. Bu yüzden, aynı durumun tekrarlanmasından endişe ederler. Padişahın övdüğü ve güvendiği, herkesin sevdiği Damat İbrahim Paşa bu işi iyi yapabilecek durumdadır ve padişah kendisini görevlendirir. "Allah sadrâzama özel lütuflar vermiştir" (224b). İlk önce III. Ahmed (1703-1730) gibi bir padişaha kulluk etmek, ardından da sadrazâm olma şerefi verilmiştir kendisine. Bu yüzden herkes ona saygı duymakta ve onu alkışlamaktadır. Nevşehirli Damat İbrahim Paşa'nın ilk reformcu sadrazâm olduğunu da unutmamak gerekir. Osmanlının kanayan yarasını sarmak ve dünya düzenine ayak uydurmasını sağlamak için çok çaba sarfetmiştir.

Hasan Âli Yücel, "Tarihimizde Bir Fecr-i Kâzip ve Nedim" başlıklı makalesinde, bu hakikati şöyle özetler:

Millet, sonu gelmez, faydasızlığından başka yurttan huzur ve saadeti silip götüren savaşlardan bıkmış, usanmıştı. Yenilmeye bütün

tarhinde alışmamış olan Türk, düşmanlarına boyun eğmekle elemelerin en acısını duyuyordu. Artık, dinlenmek, biraz kendine gelmek istiyordu. Bu şikâyet ve bu isteği duyabilmek, herkesten önce Nevşehirli İbrahim Paşa'ya müyesser oldu. Ahmed III. irâdesi başkalarının elinde, zayıf ruhlu bir padişahtı. [...] Hakikatta padişah, sadrâzamlardı. Nitekim damadı İbrahim Paşa'nın sadâreti devrinde de böyle olmuştu. (Yücel 96)

Görüldüğü gibi, sadrâzam o dönemde, devletin "beyni" sayılabilecek konumdaydı.

Bir elde neşter-i hûnin, bir elde merhem-i şâfi

Bir elde kâse-i zehir u birinde şerbet-i sâfi (225a)

(Bir elde kanlı bıçak, bir elde şifa veren ilaç. Bir elde zehir dolu kâse, birinde saf şerbet.)

Bu beyitte Seyyid Vehbî, karşılıklı sefirlerin gönderilişinin resmini çizmiştir.

Karşılıklı gidip gelen devlet erkanı, barış sağlamak için gitse de, tedbiri elden bırakmazlar. Bir elinde bıçak ve zehir olan sefir, bir elinde de şifa veren ilaç ve şerbet bulundurmaya da ihmal etmez. Bu portre, Osmanlı'nın her iki duruma da, yani tekrar savaşmaya ya da barışı sağlamaya hazır olduğunun göstergesidir. Ama daha sonra, düşmana şerbet ve şifa veren ilacı vermekten yana olacaktır. Bir yandan resmi işlemlere de başlanmıştır; hatta tercümanlar bile hazır bulundurulmaktadır. Bu da, artık barışın sağlanmasına karar verildiğini gösterir. Bu işi yapacak da elbette ki İbrahim Paşa'dır.

Tek seni itsin hatâlardan emîn bâri Hudâ

Pâdişâhım yoluna olsun tenim cânım fedâ (Vehbî 225b)

(Senin yoluna canım ve tenim feda olsun! Yeter ki seni tehlikelerden emin kılsın Allah!)

Bariş olsa da olmasa da, iyi niyetli sulh olsa da olmasa da, Damat İbrahim Paşa'nın bu uğurda çalıştığını söyler Vehbî. Ama düşman bir taraftan köylü halkı öldürmekte ve halkı matem karanlığına boğmaya devam etmektedir. Bu yüzden istemeseler de, halkın huzuru için bu işi yapmak zorunda kalacaklardır! Her ne kadar istemiyor görünse de, Osmanlı devlet erkanının son kararı antlaşmayı imzalayarak, barışı sağlamaktır. Çünkü bu durumda; yani ordunun yorgun ve eksik haliyle savaşacak hali kalmamıştır artık.

Kafirin zulme devam ettiği görülür ve bu durum karşısında padişah hüznü boğulur. Vehbî, bu yüzden padişahın barış istediğini söyler. Burada bir tür meşrulaştırma söz konusudur. Padişahın hüznü boğulmasını önlemek ve “halka acıdığı” için yapılır barış! Oysa daha önceki tutumları, olsa da olmasa da olur şeklindedir. Ama artık şart olmuştur, yani antlaşma, bir nevi istenmeden imzalanacaktır. Oysa İsmail Hakkı Uzunçarşılı'nın deyişiyle, “Fransa elçisi ile Rakoçi Ference'in ve İspanya mütemedinin sulhe mani olmak için sarfettikleri gayretlere rağmen padişah ile sadaret kaymakamı damad Nevşehirli İbrahim Paşa'nın şiddetli barış arzuları üzerine 1 Şubat 1718'de bir mütareke aktedil[miştir]” (Uzunçarşılı 141)

Halkı zulümden kurtarmak için; askerinin azalması, kışın yaklaşması da hesaba katılarak sulha rağbet başlamıştır. “Nemrudane düşünce” ve “kafir kibrine” karşı saltanatın namusuna layık antlaşmayı bir an önce imzalarlar. Millet huzur bulsun, bu işlerin sonu hayır olsun diye, üzüntülerine ve ye'ise rağmen antlaşmaya razı olmuşlardır. Vehbî, elbette Devlet-i Aliyye'yi kötü gösteremezdi. Nitekim, düşman taraf “Nemrud düşünceli” ve “kibirli kafir” iken, sulh için can atan Osmanlı'nın derdi “saltanatın namusu”dur.

Halk-ı İstanbulun ol mertebe mesrûr oldu

Sûrunun dâiresi dâire-i sûr oldu (228b)

(İstanbul halkı o kadar sevindi ki. Surun etrafı sevinç dairesi gibi oldu.)

İbrahim Paşa barış sonrasında halkı ve orduyu dinlendirmek, acıları biraz daha unutturabilmek için Kağıthane kıyılarını, Boğaziçinin iki yanını; kendi memleketi olan Nevşehir ve başka Anadolu kasabalarını yeni binalarla donatır. “Felâketli demlerden sonra kavuşulan sükûn zamanları, tabîî bir aksine duyuşla insanları zevke ve sefahete çeker, sürükler. ‘Lâle Devri’ için de böyle oldu. Baştakiler ilk safta olmak üzere bütün memleketin emeğini harcayan devlet merkezi İstanbul, Çırağan safaları, Göksu gezintileri, Sâdabâd seyranları, hamam ve helva sohbetleri ile çılgınlaşmıştı[r]” (Yücel 96).

Seyyid Vehbî, Damat İbrahim Paşa’yı bu antlaşmayı imzaladığı için över:

İlâhi ömrün efsun eyle İbrâhim Pâşa’nın

Odur âsâyîşine bâis ü bâdî bu dünyanın (229a)

(Allah’ım İbrahim Paşa’nın ömrünü uzun eyle, dünyanın huzuruna sebep olan odur.)

Derûnîdir sözüm ömrümü zammet ömrüne anın

Budur senden niyâzı dâimâ Vehbî-i şeydânın (229a)

(Sözüm kalptendir/samimidir, onun ömrüne benim ömrümü kat. Senden isteği budur tutkun Vehbî’nin.)

Seyyid Vehbî, kendi canını sadrâzam için verebilecek kadar cesurdur. Çünkü İbrahim Paşa halkı huzura ve güzel günlere kavuşturmuştur. Antlaşma sonucu kazanılan bu huzurun nelere mal olduğuna ise değinilmez. Zira Pasarofça Antlaşması da en az Karlofça kadar kayıplarla dolu bir antlaşmadır. Saltanatın namusu ve İslâm askerinin iyiliği ve selâmeti için imzalandığı söylene de, diğer taraftan Devlet-i

Aliyye'nin ikinci kez Batı karşısında yenilgisi ve toprakla birlikte, otorite kaybı sözkonusudur.

Seyyid Vehbî, Risâlesi'nin sonunu dua ile bitirir.

Zıll-i Hudâ pâdişâh-ı Cem-gulam

Dâver-i dâdâr felek-ihtişâm (229a)

(Allah'ın gölgesi padişah Cem ve Gulam gibidir, muhteşem dünyanın adaletli olan hükümdarıdır.)

Yâni şâhenşâh-ı humâyun-ı zamânât

Şâh-ı felek-câh melâik-i semât (Vehbî 229a)

(Dünya makamının ve sema meleklerini şahı, kutlu zamanın şahlarının şahı.)

Hazret-i hân Ahmed-i Dârâdır ki

Ol şeh-i zîşân-ı bülend-ahter ki (Vehbî 229b)

(Hazreti Ahmed Han Dara gibidir, o şanlı şah büyük/bahtlı yıldızdır.)

Halık-i biçûn ide ömrün ziyâd

İki cihân içre kıla ber-murâd (Vehbî 229b)

(Ömrün ziyade olsun, iki dünyada da muradına erdiresin!)

Eyleye eyyâmını vakt-ı sürûr

Ola ser-efgendesi hasm-ı gurûr (Vehbî 229b)

(Zamanını sevinç ve huzur vakti eylesin. Gururlu düşmanı baş eğer vaziyete gelsin!)

Şûrunu def itti cihânın o şâh

Mevsim-i sûr eyleye vaktin ilâ (Vehbî 229b)

(Dünyanın şurunu/kargaşasını defetti o şah. Allah onun dönemini sevinç mevsimi eylesin!)

Eyleye şehzâdelerin müsteân

Zıllı zâlilinde ânın kâmrân

(Şehzâdeleri kendinden yardım diler/dua eder hale gelsin. Onun sayesinde, arzusuna, isteğine kavuşsunlar.)

Haşre degin o şâh-ı rûy-ı zemîn

Ola hataların ilahi emin (Vehbî 230)

(Haşre kadar yer yüzünün şahı tehlikelerden emin olsun!)

Bu risale, görüldüğü gibi Karahan'ın *İslâm Ansiklopedisinde* belirttiği gibi “ehemmiyetsiz” değildir. Sulhiyye risâlesinin, şekil bakımından farklılık arzettiği gibi, tarihi gerçeğin arkasını görmek ve bunun edebî esere aktarılması bakımından da önemlidir. Vehbî, Karlofça dönemini de gördüğü için ve bundan sonra aynı hezimete uğramak istemeyen toplumun şarkısı olan şiiriyle, döneminin “acı gerçek”lerini duyabilmesi ve duyurabilmesi açısından, onun eserinin “ehemmiyetli” olduğunu düşünüyoruz.

B. İstanbul (İran) Antlaşması Üzerine

Karlofça Antlaşması'ndan sonraki barış sürecinde, kaynaklarda hem İran hem de İstanbul Antlaşması (1724) adıyla geçen bir antlaşma vardır ki; Karlofça ve Pasarofça'dan ayrılan yanı sıra savaş sonrası olmayıp, toprak taksimi için imzalanmış olmasıdır. Seyyid Vehbî (1674?-1736) Pasarofça üzerine kaleme aldığı manzum ve mensur karışık risalesinden başka, İstanbul Antlaşması üzerine de bir Sulhiyye kaleme almıştır. Bu antlaşma toprak paylaşımı ve daha çok stratejik ve siyasî antlaşma olduğu için, metnin de bir vakanüvislik edasıyla ele alınması en belirgin özelliğidir. Savaş sonrası imzalanmış antlaşma olmaması şiirin ele alınış tarzını ve üslubunu farklı kılmıştır. Şiir, üstün bir eda ile söylenmiştir. Ayrıca, Seyyid Vehbî'nin eseri, Nâbi ve Sâbit'in Sulhiyyeler'i kadar başarılı değildir. Yapı

bakımından da farklılık arzeden bu metin, onar beyitlik yedi bölümden oluşur. III. Ahmed (1703-1730) için kaleme alındığı anlaşılan kasidenin padişahı övmekten başka bir amacının olmadığı anlaşılıyor. Zira Karlofça üzerine yazılan kasidelerde, Osmanlı'nın durumu bütün taraflarıyla ele alınırken, sadece yüceltmek amacı ile yazılan bu kasidede vakalar sırasıyla anlatılır ve içinde bulunulan dönemin aksi, tarih kaynaklarından farklılık arz etmez.

“Kaside-i Bi-Hemtâ Der-Zımn-ı Sulh-i Eşref Hân Der-Zemân-ı Ahmed Han Aleyhi'r Rahme” diye başlayan Terci-i Bend'in ilk iki on beyti övgüyle başlar:

Bâreka'llah ey cihânın dâveri

Âlemin sâhib-kıran-ı saf-deri

(Barekallah ey cihanın doğru, insafı olan hükümdarı. Alemin çok talihli ve kuvvetli hükümdarı, düşmanın saflarını yaran yiğit.)

Gelmedi evreng-i şân u şevkete

Mislün İskender zemânından beri

(İskender'den beri şân ve şevkat tahtına senin gibisi gelmedi.)

İşte Eşref Hân ki Efgânilerin

Olmuş iken eşher-i nâm averi

(Eşref Han Afganilerin adlı/şöhretli kişisi olduğu zaman.)

Sana serkeşlik murâd etmekle ol

Kıldı Mevlâ kahr u hizlan mazharı

(O sana baş kaldırmakla Allah'ın kahrına ve zelilliğine uğradı.)

Eşref-i şâhan benem dirken sana

İde 'arz-ı nükeri vü çâkeri (Vehbî 450)

(Eşref Han bana diye düşünürken, nökerlerin ve çâkerlerin arzı sanadır)

Da'vî-i sâhib-kırânî eylesen

Hüccet-i isbat besdür savletün

(Çok güçlü hükümdar olarak hakkını arasan/iddiada bulunsan, ettiğin hücum ispat senedi olarak yeterlidir.)

Oldu Eşref Hân-ı Efgânî-nijâd

Şâhidem mazmunına bu hüccetin (451)

(Eşref, Afganlılar'ın şahı oldu, ödenmesi gereken şey için bu yeterlidir.)

Üçüncü onluğun başında ise yine İran, dolayısıyla Şehnâme kahramanlarına bir gönderme ile karşılarız:

Ey şeh-i Cem-çâker ü Dârâ-gulâm

Bad-ı kahrın Rüstem-i destâne Sam

(Ey İskender'in (Cem) ve Keykubat'ın (Dara) kölesi şah, kahır rüzgarın destansı Rüstem'in hikayesine ve Sam yeline benzer.)

Eşref itmekle tecâvüz haddini

İttigünde seyf ile harbe kıyâm

(Eşref haddini aşarak kılıç ile harbe niyet ettiğinde...)

İtti fermânunla sadr-ı a'zâmun

Şol kadar techiz-i ceyşe ihtimam (451)

(Senin fermanınla Sadr-ı âzâmın (Damat İbrahim Paşa) askerinin donanımını o kadar özenle yaptı.)

Bundan sonraki olayların anlatıldığı dördüncü bent ise, tamamen kronolojik vakaları içerir. Mir Üveys oğlu Mir Mahmud, Şah Hüseyin'den taç giyerek İran hükümdarlığını ilan eder. Ordusunun mağlubiyetini hazmedemeyen Hüseyin cinnet geçirir ve yerine Eşref Han (1723) geçer.

Mir Mahmud eyleyüp şedd-i visak

Çözmedi râh-ı tagallübde kuşak

(Mir Mahmud çok sıkı antlaşma yaptı, zorbalık yolunda kuşak çözmedi.)

Aldı Mahmud ana da hayr etmedi

Düşdi sevda ile ma-beyne firak

(Mahmud aldı ama ona da hayrı dokunmadı, sevda ile padişah sarayına ayrılık düştü.)

Ba'd-ez-în idüp tâvassut Şeh Hüseyin

İtdi ol delleye Eşref i'tinâk

(Şah Hüseyin hemen aracılık etti. Bu arabuluculukla Eşref Han ile bir birinin boynuna sarıldılar.)

Ana magrur evveli bagy eyleyüp

İtmiş iken devlete teklif-i şakk

(Devlete ayrılma teklifi vermişken, önceden büyüklük taslayan ve azgınlık eden.)

Gördü kahrın bildi haddin eyledi

Ger dinine sulh için bend-i visâk (453)

(Kahrını görerek haddini bildi, dinine barış/sulh için antlaşma bağı yaptı.)

Beşinci bentte ise, Nâbî ve Sâbit'in Sulhiyelerinde karşılaştığımız gibi, barış öncesi ve barış sonrası durumun karşılaştırmasını görebiliriz. Karşılaştırmalar, bir öncekini çürütmek şeklinde sıralanmıştır. Böylece, eskiden nasıl olduğunu, şimdi ne duruma düştüğünü dile getirir. Dikkati çeken bir diğer taraf ise, karşıdakinin alçaltılarak, padişahın konumlandırılmasıdır:

Allah Allah neydi evvelki gurur

Şimdi 'arz-ı ma'zeret terk-i gurur

(Allah Allah neydi o önceki gurur, gururunu terkederek mazeretini ifade eder.)

Neydi evvel da'vi-i İskenderi

Şimdi ta bu mertebe ‘acz u fütur

(Eskiden İskender gibi iddialılık ne idi, şimdi ise bu kadar acizlik ve zayıflık var.)

Neydi evvelki sebât-ı makdemi

Şimdi tâ bu resme pâ-lâgzi-i kûr

(Eskiden ne ayak diremeler vardı, şimdi ise ayağı sürçmüş fil gibi.)

Neydi evvel fil-i mest-âsâ hucûm

Şimdi ‘arz-ı meskenet mânend-i mûr

(Eskiden sarhoş fil gibi hücumlar, şimdi ise miskinlik yeri beceriksiz karınca gibi.)

Nâgehân koptu kıyâmet başına

Sandı bang-ı kürre nâyı nefh-i sûr (453)

(Ansızın kıyamet koptu başına, yer küre yarıldı ve sûr üflendi zannetti.)

Altıncı onluk Padişahın yüceltilmesine, övülmesine ayrılmıştır. Hükümdarın Allah’ın elçisi olduğu, İslam’ın koruyucusu olduğu ve kendisinin seçilmiş birisi olduğu sık sık vurgulanır:

Ey şehenşâh-ı kerâmet-destgâh

Hem veliyyu’llâhsın hem padişah

(Ey keramet zenginliğinin şahının şahı, hem Allah’ın velisisin hem padişah.)

Dâmen-i mülkûn ‘adû-yı devlete

Öpmeğe virmez Hudâ bi-iştibâh

(Allah şüphesiz ki senin devletinin eteğini düşmana öpmek için [bile] vermez.)

Hâzin-i gencine-i kabr-i Nebî

Hâmî-i din hafız-ı beyt-i ilâh

(Yüce peygamberin hanesinin bekçisi, Allah evinin ve dinin koruyucusu.)

Sende iken râyet-i fahr-i cihân

Cünd-i gaybi sana olmaz mı sipâh (454)

(Cihanın gururunun bayrağı sende iken, görünmeyen ordu [Bedir savaşındaki yardıma gelen asker melekler] sana asker olmaz mı?)

Son on beyitlik bölüm ise dua ve gelinen son durum hakkında bilgi vererek biter.

Yıllarca süren savaştan usanmış olacak ki, savaşız ve kayıpsız imzalanan antlaşma için Allah'a şükür eder:

Hak mu'ammer ede Sultân Ahmedî

Lütf u kahrın hükmin icrâ eyledi

(Allah Sultan Ahmedî ömür süren etsin, lütüf ve kahrın hakkını verdi.)

Düşmene bildürdi hem mikdârını

Hem suçın 'afv itdi ısrâr itmedi

(Hem düşmana mikdarını bildirdi, hem ısrar etmeden suçlarını affetti.)

Ebher ü Sincan ü Sultaniyye'yi

Virdi hem çekdi Hüveyze'den yedi

(Ebher, Sincan ve Sultaniyye'yi verdi. Hem Hüveyze'den el çekti.)

Vehbîya sad-şükür bi-sefk-i dimâ'

Hâsıl oldu cânibinun maksadı

(Ey Vehbî, yüz şükür kan dökülmeden, tarafların maksadı hasıl oldu.)

Bundan a'lâ ola mı fevz ü felâh

Gâlibâne olasın sulh u salah

(Bundan üstün zafer ve kurtuluş olur mu, galip sıfatıyla iyilik ve barış olasın.)

1718 Pasarofça Antlaşmasından 1730 Patrona Halil isyanına kadar olan dönem, barış dönemi olarak adlandırılır. Bu süre, daha sonra "Lâle Devri" olarak tarihe geçecektir. Uzun süren yorucu savaşlar sonrası, halk huzuru kavuşmuştur.

Daha da ötesi, devlet erkânı başta olmak üzere eğlencelere teşvik olmuştur. Öyle

görünüyor ki, Seyyid Vehbi İstanbul Antlaşmasını sadece padişaha ve onun sadrâzamına kaside sunmak için ele almıştır. Doğrusu Karlofça ya da Pasarofça Antlaşmasıyla, İstanbul Antlaşmasını kıyaslamak doğru olmaz. On iki yıllık barış sürecinin ortasına denk gelen bu antlaşma için kaside yazılması, Sulhiyye geleneğinin devamı niteliğindedir. Osmanzâde Taib'den sonra, III. Ahmed tarafından *reis-i şairân* konumuna gelen Seyyid Vehbi'nin bu kasidesi Nâbî ve Sâbit'in eserleri kadar kaliteli olmasa da, Sulhiyye örneği olması açısından önemlidir.

SONUÇ

Bu çalışmamızda, Sulhiyeleri bir kaside türü olarak irdelemeye çalıştık. Bu edebî türün ne zaman ve nasıl ortaya çıktığı bizim için önemlidir. Zira ilk Sulhiyye örneklerinin, Nâbî ve Sâbit tarafından Karlofça Antlaşması üzerine kaleme alındığını görürüz. Herşeyden önce, bu eserlerin bir tarihi gerçek üzerine kaleme alınması ve bir tür olarak ortaya çıkması, bizi tarihle doğrudan ilişki kurmaya itmiştir. Divan edebiyatına ait bazı şiirleri, Fleisher'in deyişiyle bir "yumuşak" kanıt olarak değerlendirmeye ve ele almaya çalıştık. Nitekim Sabri Ülgener'in de bu konudaki tespitleri, konuyu bu şekilde ele almamız için destekler mahiyettedir. Ülgener, zihniyet araştırmalarında, Divan edebiyatını "gerçek ve paha biçilmez bir belge ve hazine kaynağı" (Ülgener 12) olarak değerlendirir. Toplumun saygın kesiminden olan ve Andrews'in deyimiyle "toplumun şarkısı" niteliğindeki şiirleriyle bizi, o dönemin zihniyet dünyasına götüren şairler, 17. ve 18. yüzyıllardan itibaren, eserlerinde daha çok sosyal konulara yer vermeye başlamışlardır.

Edebiyattaki bu değişim/dönüşüm, Osmanlı yönetimindeki gibi seri geçiş yapmamıştır. 1699 Karlofça Antlaşması ile birlikte Osmanlı ilk kez Avrupa karşısında, yani "Kafiristan" karşısında yenilgisini ispatlayan antlaşmayı da imzalamıştır. Bu tarihten itibaren, Devlet-i Aliyye'nin yönetim şeklinde ve Avrupa'ya karşı tutumunda büyük bir değişim görülmüştür. Halil İnalıcık bu değişimleri birkaç madde altında toplamıştır. Kültürden ilime, teknolojiden devlet yönetimine birçok düzende, dönüşüm görülmüştür. Daha doğrusu İnalıcık'ın

değişiyse, tamamen yeniden kurma manasına gelen “devrim” sözkonusu olmuştur. Elbette kültür veya diğer alandaki değişimlerin kaynağı ve bu yola iten sebep, Osmanlı İmparatorluğu’nun Karlofça Antlaşması ile birlikte kaybettiği topraklar; toprakla birlikte kaybettiği otorite ve değeridir. Bu dönemden sonra Osmanlı’nın dışa dönük politikayı benimsemesi ve Avrupa karşısında taklitten yana olması kaçınılmaz olmuştur.

Bu değişim aynı dönemde olmasa da, edebiyat alanına da sıçramıştır. 17. yüzyılda başlayan yeni arayışlar, 18. yüzyılda büyük artış göstermiştir. Şekilden üslûba, kullanılan imaj dünyasından içeriğe kadar birçok şeyin değiştiği gözlemlenen Divan şiirinde, gündelik hayattan kesitler ve zihniyet çözümlemesine veri olabilecek birçok unsur bulunmaktadır. Çalışmamızda yaptığımız incelemeler sonucu, Sulhiyye türünün de bu kategori içinde olduğunu gördük. Tarihi bir dönüşüm olan Karlofça Antlaşması sonrası, dönüşümlerin ötesinde, doğrudan bu antlaşma üzerine kaleme alınması bakımından Sulhiyyelerin ayrı bir yeri vardır. Tarihi bir gerçeğin edebî bir türe yansması; ya da hangi şekilde yansıdığını izlemek için elverişli bir veri olan Sulhiyyeler, Osmanlı şiirinin geçirdiği değişimi gözlemlemek için de iyi bir malzeme olduğunu söyleyebiliriz. Zira tarih kaynaklarında gördüğümüz antlaşma öncesini ve sonrasını anlatan bilgilerin, edebî metne yansıma biçiminin farklı olduğunu görmüş olduk. Tarih araştırmacıları, 1699 Karlofça ve ardından gelen, Osmanlı’nın ikinci defa toprak ve değer kaybettiği 1718 Pasarofça Antlaşması hakkında “feci” sıfatını kullanırken; ya da Osmanlı’nın bu zamana kadar imzaladığı en kaybı çok antlaşma şeklinde, adetâ üzümlere anlattığı gerçekler, bu şiirlerde farklı şekillerde yansmıştır. Nâbi’nin ve Sâbit’in Sulhiyyelerinin “hamd” ile başlaması buna örnek olarak gösterilebilir.

Elbette sarayda görev yapan ya da doğrudan bu antlaşma sürecini anlatmak için emir alan şairlerin, içinde buldukları durumu aynen anlatması beklenemezdi. Onların yaptığı bir bakıma “teselli şarkısı”dır. Karlofça’da görevlendirilen sadrâzam Amcazâde Hüseyin Paşa ve Pasarofça’da görevli olan Dâmâd Nevşehirli İbrahim Paşa için bu süreç kolay olmamıştır. Buna rağmen onları övmek amacıyla kaleme alınan kasidelerde, dönemin sosyal durumunu ve toplumsal zihniyetini çözümlememiz için yeterli veriler bulunmaktadır. Tezde irdelediğimiz dört Sulhiyye örneğinde de bunu gözlemlene imkânımız olmuştur.

Nâbî ve Sâbit’in Karlofça üzerine kaleme aldığı Sulhiyyeler, bu türün tartışılmaz en iyi örnekleridir. Kaside olmakla birlikte, satır aralarından gözlemlediğimiz veriler, bizi o dönemin “toplumuna” götürmüştür. Anlatılan olayın tarihi bir gerçek olması, bulduğumuz bu kanıtlara güvenimizi arttırmıştır. Ayrıca şekil ve mana bakımından da diğer kaside türlerinden farklılık arzemesi, bizi bu çalışmayı daha detaylı incelemeye zorlamıştır. Klasik kaside başlangıcının dışında bir yapısı görülen Sulhiyyelerin, konuya doğrudan girmesi oldukça ilginçtir. İmaj dünyasındaki zenginlik ise bu eserlere ayrı bir zenginlik katmıştır. Zira savaş aletlerinin eğlence malzemelerine dönüşmesi, adetâ onların asıl işlevlerinin üzerinin örtülmeye çalışılması bizi farklı boyutlara götürmüştür. Bunlar, yıllarca süren savaşın getirdiği yorgunluk ve halkın barışa susamış olduğunu görmemiz için önemli bir veridir. Çünkü sadrazâmlar başta olmak üzere bütün halk biliyordur ki, ordunun içinde bulunduğu durum savaşmak için elverişli değildir. Bu yüzden, halkın eğlenceye ve dinlenmeye ihtiyacı vardır. Şairin halkı eğlence yerlerine ve yemek meclislerine davet etmesi bu yüzdendir. Bu da, uzun süren savaş yıllarının ve ardından gelen “huzur dolu” barış günlerinin, o günün şiirine nasıl aksettini görmemize yardımcı olmuştur.

Seyyid Vehbî'nin Damad İbrahim Paşa için kaleme aldığı Pasarofça Antlaşması'nı (1718) anlatan Sulhiyesi nesir ve nazım karışık bir risaledir. Nesir kısmında barış öncesi ve anlaşmaların imzalandığı dönemi anlatan şair, şiir yoluyla da duygu dolu övgülerini, III. Ahmed'e ve İbrahim Paşa'ya sunmuştur. İkinci sulhiye örneği ise, 1724'te imzalanan İstanbul (İran) Antlaşmasıdır. Bu antlaşma İran, Osmanlı ve Rusya arasında toprak taksimi için yapılmıştır. Bu antlaşmayı anlatan kaside de, şekil bakımından farklıdır. Vehbî, on beyitlik yedi bölümden oluşan kasideyi, III. Ahmed övgüsüne yazmıştır. Her iki Sulhiye örneği de, Nâbî ve Sâbit'in eserleri kadar başarılı sayılamaz. Sâbit'i, Nâbî'nin takipçisi şeklinde görerek, eserini bir nazire gibi algılasak da, yazdığı kaside hem içerik hem de şekil bakımından oldukça başarılıdır.

Sonuç olarak: incelediğimiz dört Sulhiye örneği ile, tarihin edebiyattaki izdüşümlerini gözlemledik. Bu şiirlerin, gerçekler üzerine kaleme alınması ve bunların şiire nasıl yansıdığını görmek, bizim için önemlidir. Tarihi dönüşümün yanında, edebî dönüşümün örneği olan Sulhiyelerin, hem edebî eser olarak, hem de zihniyet araştırmalarında kullanılabilecek bir veri olarak çok mühim olduğunu gördük. Böylece sadece "hayal ürünü sevgililerden" oluştuğu sanılan Divan şiirinin, aslında ne kadar da hayatî gerçeklerle içiçe olduğunu ve yazıldığı dönemin düşünce dünyasını yansıtması bakımından ne denli önemli olduğunu ortaya koymuş olduk.

EKLER

EK A:

KASİDE-İ SULHİYYE ENDER SİTÂYİŞ-İ SADR-İA'ZAM 'AMUCA-ZÂDE HÜSEYİN PAŞA RAHMETU'LLÂHİ 'ALEYH⁴

Li'llahi'l-hamd olup ma'reke-i ceng tamâm
Buldı 'âlem yeniden sulh u salâh ile nizâm

Geçdi sermâ-yı sitem geldi bahâr-ı râhat
İ'tidâl itdi çemen-suffa-i eyyâma hırâm

Giydi feyyâze-i eltâf-ı hudâvendi ile
Âteş-i harb ü vegâ pîrehen-i "*Berd-i Selâm*"

Surta-i lutf ile tûfân-ı fiten buldı sükûn
Keşti-i emn ü emân buldı muvâfık eyyâm

Şarktan garba tolup 'arbede-i ceng – cidâl
Kimse bilemezdi ne yüzden bulacagın encâm

Hâtıra gelmez idi bir dahı fikr-i sıhhat
Mübtelâ-yı maraz olmışdı mizâc-ı eyyâm

Nice imdâd u fûrû' u teba'ından gayrı
Çâr çâsâr-ı yesâr itmiş iken harbe kıyâm

Garka yaklaşmış iken keşti-i bî-lenger-i mülk
Bâd-ı tevfiik irüşüp eyledi tefrîk-i gamâm

Virdi müşkil görinen da'vî-i dehr-âşûba
Kâdî-i mahkeme-pîrây-ı kader faysal-ı tâm

Nâ-gehân eyledi dûşîze-i hoş-çihre-i sulh
Mâ-verâ-yı harem-i gaybdan ızhâr-ı hırâm

Hüccet-i 'ıtk gibi itdi 'ibâdı âzâd
Nâme-i 'ahd-ı hümâyun-ı mübârek-fercâm

Geldi eczâ-yı be-hem ber-zede-i devrânun
Sûzen-i sulh ile şîrâzesine kuvvet-i tâm

⁴ Ali Fuat Bilkan. *Nâbî Divânı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1997. 85-96.

Tab'ı mi'mârî-i takdîre hezârân tahsîn
Ki idüp hedm-i mebânî-i feleksâ-yı hısâm

İdüp anun yerine vaz'-ı esâs-ı ülfet
İtdi lafz u kelimât ile binâsın ihkâm

Pîç-i seyl-âb-ı hurûşânun arasında kazâ
Âştî seddine virdi ne güzel istihkâm

Oldı yek-reng mey-i ülfet ile düşmen ü dost
İtdi ma'cûn-ı vefâ ref'-i küdürât-ı hısâm

Girih-i cebhe leb-i handeye oldı tebdîl
Bezmden çıkdı yirin virdi selâma düşünâm

Hâk-i cenge ekilen tohmdan itdi giderek
Feyz-i Rabbânî ile sünbüle-i sulh kıyâm

Eyledi halka ifâze semerât-ı râhat
Mezra'-ı 'âleme gark-ı gil iden ebr-i zalâm

Mestî-i ceng tamâm oldı yiter ehl-i neşât
Ser-penâhın virüp alsun yirine câm-ı müdâm

Âb u âteşlik ider kalmadı 'âlemde n'ola
Bir zamân da cereyân itse mey-i âteş-fâm

Pây-ı gavgâ çekilüp geldi dem-i âsâyiş
H'âb için sukkaların çâr-şeb itdi a'lâm

Oldı efsûn-ı muşâfât ile hayyât-ı süyûf
Ser fûrû-bürde-i sûrâh-ı siyehfâm-ı niyâm

Sipere oldı bedel dâ'ire-i bezm-i sürûr
Nîseler nâyılara eyledi teslîm-i makâm

Tabl-bâz itdi elin sînesini dögmekten
Eyledi dest-i kader kûfte tabl-ı ârâm

Çilleden çıkdı kemân itdi du'â-yı te'sîr
Âşînâ-yı hedef-i hüsn-i kabûl oldı sihâm

Gezmeden saçı sakalı agarup tûglarun
İtdi pîrâne-ser âsâyiş için meyl-i menâm

Halka-ı zırh-ı girân ile olundu tebdîl
Halka-i gîsû-yı hûbân-ı mülâyim-endâm

Müşterî oldı harîdâr-ı metâ'ı Nâhîd
Oldı der-beste-i idbâr dükân-ı Behrâm

Kan yalaşmak revîşî olmadı zâyi' âhir
Tîgle eylediler 'akd-ı uhuvvet escâm

Söyünüp nâr-ı vegâ döndi tüfek sakbesine
Haymezâr içre tüfek hîme yıkılmış hammâm

Döşenip bezme bisât-ı tarab-endûz-ı neşât
İtdi ahmâl-i vegâ rihlet için şedd-i hırâm

Cânib-i sûk-ı silâha dökilüp gerd-i kesâd
Sâha-i kûçe-i 'ıyş u taraba düşdi ruhâm

Çıkdı üsrüb aradan top u tüfeng itdi sükût
Oldı âmed-şûde âmâde sefir u peygâm

Tâbe-key 'azm-i vegâ fasl-ı bahâr irdükçe
İtsün ashâb-ı safâ semt-i gülistâna hırâm

Yitişür hasma nişângâh-ı tüfekden bakdun
Dûr-bîn al ele gör kanda ider dost hırâm

Mahv olup defter-i dilden eser-i havf u hatar
Düşdi peygûle-i idbâra gumûm u âlâm

Allâh Allâh ne bu şâdî bu meserret bu neşât
Bunı ru'yâda hayâl eylemez idi evhâm

Kimse bu zelzele-i hâ'ileden ummaz idi
Ki bula bir dahı erkân-ı umûr istihkâm

Çekmemişdi dahı bu dagdagayı devlet ü dîn
Görmemişdi bu perişânlığı mülk-i İslâm

Böyle meydân-ı hatarda kim ümîd eyler idi
Eşheb-i mülk tekerlenmiş iken ide kıyâm

Kimün eylerdi güzer dâ're-i hâtırına
Ki cihân-ı maraz-âlûde bula sıhhat-ı tâm

Tayy-ı meydân-ı ümîd itmege az kalmış idi
Tevsen-i ye's o kadar itmiş idi bast-ı licâm

Matbah-ı lutf-ı İlâhîde meger muzmer imiş
Ki ziyâfetgeh-i âfâka çeke ni'met-i 'âm

Nâ-gehân cûşa gelüp lücce-i 'avn-i ezeli
Eyledi bendelerin tâbe-gelû garka-i kâm

Evvelîn cilve-i tevfik-i İlâhî bu idi
Ki bulup ehlini şâyeste-i itmâm-ı mehâm

Bir vezîr-i hîred-efrûz-ı umûr-endûzûn
İtdiler destine teslîm umûr-ı ihkâm

Tonadup sadr-ı semâvât-res-i iclâli
Didiler hükm-i verâsetle senündür bu makâm

Sâhib-i devlet ü hâmi-i hilâfet sensin
Sadr itlâkı duruken sen olur gayre harâm

Cüst-cûdesini âvâre idi mühr-i şerîf
Nâ-il oldu hele maksûdına ey fahr-ı kirâm

Ehline şimdi olunmakla emânet teslîm
Eyledi sâye-i hak mühr-i şerîfe ikrâm

Vâkı'â görmedi şâyeste hakîm-i mutlak
Nâ-sezâ ma'rifetiyle bu unûr ola tamâm

Vâris-i sadr tururken meger insâf mıdır
Ecnebî maslahat-ı saltanata vire nizâm

Yâ kimün kevkeb-i bahtında liyâkat vardır
Ki bu emre ide tahşîş Hudâyı 'allâm

Kimden ümmîd olunur menfa'at-i rûhânî
Ki anun vasıtasıyla ide Bârî in'âm

Kimde vardır o liyâkat o kadar isti'dâd
Ki yüzinden bula bu vak'a-i 'uzmâ encâm

Bu celî menkabete hayf degül mi ki yaza
Gayrının nâmına târîh-nüvîs-i eyyâm

Olamaz lâyıkı bu menkabet-i 'ulyânun
Meger ol âsaf-ı meh-kevlkebe hurşîd-gulâm

Heykel-i bâzû-yı ikbâl Hüseyin Pâşâ kim
Süllem-i kasr-ı celâli olamaz heft-ecrâm

O güzîde halef-i dûde-i 'izzet kim olur
Nâ-resâ nîm reh-i câhına sıfır-ı erkâm

Sadr-ı a'zam güher-i kân-ı kerem kim nâmın

Bulsa hurşîdine eylerdi felek nakş-ı hitâm

Nûr-ı çeşm-i vüzerâ kuvvet-i kald-i 'ulemâ
Tâc-ı fark-ı vükelâ kurra-i 'ayn-ı hükkâm

Mesned-ârâ-yı vezâret küleh-efrâz-ı şeref
Revnk-efzâ-yı sadâret edeb-âmûz-ı kirâm

Pertev-i şem'-i hüner ebr-i semâvât-ı kerem
Ahter-i burc-ı edeb mîve-i şâh-ı ikrâm

Nûsha-i hurz-ı emân heykel-i ta'viz-i zamân
Nokta-i merkez-i dîn kutb-ı medâr-ı İslâm

Kâmil-i zinde-kün-i şöhre-i âbâ-yı kerîm
'Âkıl-ı tâze-kün-i şîme-i eslâf-ı kirâm

Neyyir-i re'yine ikrâma şafakdan gerdûn
Döşedür cânib-i bâlâsına mihrün ihrâm

İsm-i sâmisî semâvâtın güzâr itmişdür
Ki tevâzu'la ide cevher-i evvel ikrâm

Kalbi ol tekve-i pür-feyz-i hidâyetdür kim
Gökden âvîhte kandîlidür anûn ilhâm

Eyledi meymenet-i makdem-i sa'd-encâmı
Bâg-ı pür-müjde-i İslâmı nemâ-yâb-ı kıvâm

Oldı hak-i kadem-i sürme-siriştinden bâz
Perde-i çeşm-i remed-dîde-i baht-ı İslâm

Mihr-i ikbâli tulû' itdüği sâ'at oldı
Dest-ber-dest-i tesâlüh sipeh-i nûr u zalâm

Buldu teşrîfi ile sadr-ı refî'ü'l-kadre
Şeref-i tâze makâm-ı eb u cedd ü a'mâm

Hasr-ı evsâfı ne mümkün o kerîmün ki ola
Hadd-i ahlâkı verâ-yı kelîmât u erkâm

O velîyyü'n-ni'âm-ı kubbe-nişînân kim anun
Kâridur terbiyet-i sadr-nişînân-ı 'izâm

Her kimi gördüm ise dâ'ire-i devletde
Olmamış yokdur anun devha-i câhında gulâm

Öpmemiş kimdür anun dâmen-i 'alî-câhın
İşte evvâh-ı havâş işte şifâh-ı a'lam

Değül ahlâkına tahrîre münâsib Cem ü Key
Değül akdâmına teşbîhe sezâ Rüstem ü Sâm

Kimden irişdi velî-ni' metine böyle meded
Kimün oldı kademi nâsa meh-i 'îd-i şıyâm

Katı hâyîdedür âsâr-ı Ferîdûn u Peşeng
Katı pejmürdedür ahvâl-i Kubâd u Behrâm

Kim ola Hüsrev ü Kâvûs u Cem ü Keyûmers
Kim ola Gîv ü Ferâmez ü Nerîmân u Ruhâm

Ki idüp anlara teşbîh o sadr-ârâyı
Eyleyem bîhude tazyî'-i midâd u erkâm

Sürmege vâdi-i meslûke kümeyt-i kalemi
'Âr ider 'ârîf ü sâhib-dil ü sencîde kelâm

Medhe muhtâc mı ol âsaf-ı dehr-ârâ kim
Ola perverde-i dergâhı meşâhîr-i enâm

Medhe muhtâc olan oldur ki olup tâze-zuhûr
Nâm u şânı ola minnet-keş-i ta'rif-i enâm

Medhden kevkebe-i şöhreti müstagnîdür
Elli yıldan berü memdûhdur ol fahr-i kirâm

Âsafâ sâf-dilâ pâk-tebârâ sadrâ
Ey olan nâmı terakkî-dih-i ecdâd-ı 'izâm

Sensin ol müntehab-ı nüsha-i himmet kim olur
Harf-ı vasfunla varak mest ü kalem şîrîn-kâm

O suhan kim olan mazmûnı tehî medhünden
Hâmenün pâyna terkîbi olur halka-i dâm

Öyle hıdmetde bulundun ki sefîrân-ı bihişt
Müjdesiz birbirine nâmını itmez i'lâm

Yümn-i evsâfun ile olmada sükkân-ı felek
Halka-ber-halka dehen-ber-dehen-i zikr-i müdâm

Kudsiyân zümresine zâviyedâr-ı melekût
Feyz-i hâsiyyet-i eyyâmını eyler ifhâm

Birbirinden kapışurlar nefesin ehl-i na'îm
Gül-i ahlâk-ı kerîmün idenün istişmâm

Anlamışdı nazar ashâbı Sakız fethinden
Yine sensin idecek çâre-i mülke ikdâm

Li'llâhi'l-hamd ki bervefk-i tasavvur bu umûr
Hüsn-i tedbîrün ile oldı karîn-i itmâm

Hall-i işkâl-i tılısmât-ı umûr-ı mülke
İtmiş üstâd-ı ezel lutfunı miftâh-ı merâm

Sadre teşrifüne vâ-beste imiş devletle
Bu kühen-hâne-i vîrânedede âsâr-ı nizâm

Bulmadı kimse bu tensîk-i umûra tevffîk
Dahı bir ferde nâsib olmadı bu şân u bu nâm

Dahme-i sulh senün nâmunâ bağlanmışdur
Fethine kimdür iden böyle tılısmun ikdâm

Oldı tedbîr-i cihân-gîrün ile âsûde
Kâfiristân u müselmân u bilâd-ı A'cam

Cümleye dâr ü diyârın senün ikbalun ile
Yeniden virdi hudâvend-i 'Azîz ü 'Allâm

Yitmeyeydi sipeh-i meymenetün imdâda
Sâha-i memleketün olmuş idi hâli tamâm

Bu dahı kuvvet-i te'yîd-i İlâhî'den idi
Eylemek ehlini bu maslahata istihdâm

İsminün nisbet-i terkîb-i hurûfândur
K'oldu cümle firak-ı muhtelifre re'yine râm

İşte Allâh murâd eyleyicek böyle olur
Sa'b olan emri ider ahsen-i hâl ile tamâm

Yalnız sen degül etbâ'unâ da kâfidür
Çekdügün pîşgeh-i ümmete bu ni'met-i 'âm

İftihâr eyler ise mahşere dek lâyıkdur
Hânedânundaki evlâd u 'abîd u huddâm

Hazret-i Hak seni bu maslahata saklar imiş
Bu perîşânlığa tâ sen viresin hüsn-i nizâm

Beni de saklar imiş Hak ki idem menkabetün
Böyle bir nazm ile ârâyiş-i tâk-ı eyyâm

Sâhibâ Nâbî-i dâ'î-i kadîm olmuşdur
Sadre teşrîfün ile gûş-nih-i pâ-y-ı peyâm

Gûş idüp düşdi hevâ-yı tama'-ı ihsâna
Herkesi itdügünü lâyıkı üzre in'âm

Galib olmuşdır ümîdi senün eyyâmunda
Kâm-yâb olmağa ber-ragm-ı sipihr-i hod-kâm

Pîrlik vakti ta'ayyüş gamını çekmededür
Dest-i cûdundan umar şânuna lâyıık ikrâm

İltifât-ı kudemâ görmüş iken lâyıık mı
Kala gird-âb-ı zarûretde hazîn u nâ-kâm

Var zamîrinde sana niyyet-i lutf ey Nâbî
Eylere hengâm-ı du'a eyleme tatvîl-i kelâm

Tâ ki bu bârgeh-i çâr sûtûn-ı 'âlem
Zabt-ı evtâd-ı ricâl ile bula istihkâm

Eylesin lücce-i mevvâc-ı cihânda edebî
Lenger-i bahtı ile keşti-i devlet-ârâm

Çerhi döndükçe ola pîre-zen-i devrânun
Rişte-i devleti pîçîde-i minvâl-i devâm

Nagme-i sûr zuhûr eyleyecek demlere dek
Sît-i ikbâli ola zîver-i gûş-ı eyyâm

Eyleye kubbe-i dîvân-ı felek durdukça
Kalem-i ma'daleti 'âleme neşr-i ahkâm

EK B:

MEDH-İ HÜSEYİN PAŞA BERÂ-Y-İ SULH-İ NEMÇE (1110)⁵

Şükr-i Bârî ki be-fetvâ-yı imâm-ı İslâm
Şerbet-i sulh helâl oldu mey-i ceng harâm

Mihr sanman ref-i gerdûnda fülkesini
Kaldırıp çetr-i hümâyûnı seferden 'akkâm

Asdılar çenber-i kandîline humbâraları
Câmi'i sulh ü musâfâta virüp zînet-i tâm

⁵ Turgut Karacan. *Bosnalı Alaeddin Sâbit*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1991. 284-91.

Buk'a-ı 'ahde tûfeng nâmlısını lûle idüp
Eyledi kayyimi itfâ-ı kanâdîl-i hısâm

Tôblardan döşenüp mihr ü vefâ râhına küng
Geldi tâ kasr-ı dile âb-ı safâ-bahş-ı merâm

Hân çeküp âş-peş-i matbâh-ı tevfik yine
Kûs kazanlarını eyledi kazan-ı ta'âm

Nîzenün sîh-i kebâba dönecek hâleti var
Migfer-i rezm olup encümen-i bezmde câm

Tabak-ı şehd-i musaffâ mı degül sûret-i zîl
Zarf-ı helvâ mı degül hey'et-i tabl-ı ârâm

Leb-i âlûdesini şerbet-i kırmızıyla yudu
Nâvek-i ceng-nigeh menkabet-i hûn-âşâm

Şahne-i 'ismet idüp sefk-i dimâdan tahzîr
Kimseden kân alamaz şimdi fuzûlî haccâm

Âlet-i harb eser itmemek için min ba'd
Bagladı gerden-i ecsâma hamâ'il samsâm

Câmekân soffa-i 'işretde sezâdur olsa
Sukka-i ra'yet-i zer-bâfte raht-ı hammâm

Kavs-i ebrû vü hadeng-i nigh olsun der-kâr
Yayını yasdı kemân okını atdı sehhâm

Zîver-i hacle-geh-i vuslat için sâlihdür
Habl-i esvâb-ı cihâz olmaga atnâb-ı hiyâm

İtdünüz mûy-ı miyândan diyü kat'-ı peyvend
Gamzeler tıglara şimdi keserler endâm

Âteş-i aşfî ile nâme-nüvis-i 'ahde
Hokka-i mihberedür humbâra-i âteş-fâm

Bir yire geldi iki zıdd-ı muhâlif terkîb
Hüsn-i tevfik ile âmîziş idüp nûr u zalâm

Kaddini lâm iderek râh-ı dürûd üstinde
Turdu ecnâd-ı tahiyyât ü selâma düşnâm

Talgalık kalmadı lîmân emândur şimdi
Rûzgâr-ı sitemün dadını alsun eyyâm

Legen-i sâgara gül-rîz-i rü'âf oldu sebû

Misket-i sulh ü salâh itdi meger istişmâm

Ben de bu neş'e-i feyz ile olurken gûyâ
Bir gazel geldi lisâna be-tarîk-i ilhâm

Kâfir-i gamzen ile itmiş iken harbe kıyâm
Sulha çekdi dili zülf-i siyeh-i 'anber-fâm

'İddür sulh olalum tîg-i nigâhunla didüm
Didi ey dil-şude sag olana her gün bayrâm

Sulh idüp 'âşık ü ma'şûkı öpüşdürmişler
Bûselikdür çalınan meclis-i ülfetde makâm

Gel fireng-i hat-ı pür-şûr ile sulh ol dir idüm
Nevk-i gamzen gibi geçse dil-i mecrûha recâm

Akl ü 'şkı getirüp bir yire ıslâh idemez
Ham-ı mergûle-i zülf itmesün endîşe-i hâm

Şâne-i mâşita-ı şîve girüp mâ-beyne
Fitne-i zülf ü hatun hayr ile buldı encâm

Zabt idüp fitne-i Ye'cüc-i şıkâkı virdi
Âştî seddine İskender-i 'ahd istihkâm

Mefhar-ı sadr-ı güzînân-ı serâ-perde-i câh
Server-i kubbe-nişînân ü ser-efrâz-ı 'izâm

Hâl-i vech-i 'azamet nûr-ı cemâl-i devlet
Saykal-ı saltanat âyîne-i hüsn-i İslâm

Zîb-i dûşîze-i şân mâşita-ı hüsn-i zamân
Maslahat-sâz-ı cihân şâne-zen-i zülf-i mehâm

Âsaf-ı mühr-be-kef dürre-i iclâl-sadef
Kurretü'l-'ayn-i şeref gurre-i baht-ı eyyam

Vefk-i dîhîm-i sadâret Hüseyin Paşa kim
Çarh bilmez nicedür şânına lâyık ikrâm

Tâ'irân-ı melekût ile degül tâk-ı sipih
Cennet eyvân-ı celâlinde meger büre-i hamâm

Rişte-i pür-ham-ı gîsûyı da peyvend itse
Nâ-resâdur kemer-i câhına hâm-ı evhâm

Çâşnî-gir-i kader-hâmına cesbân görse
Pîş-gîr-i şafakı serer idi her ahşâm

Kâtib-i masrafı sîm-i mehi hal itse ider
Encüm-i çarh 'Utârid gibi sıfr-ı erkâm

Cephe-i rahşına hôrşîd şu'â'ndan çarh
'Arz ider şemse-i zerrin ile som sırmalı licâm

Sînesi ravza-i envâr ü dil-i derrâkî
Kevser-i feyz ile pür maşraba-i müşg-hitâm

Dûş-ı ta'zîme alup vâlid-i pîr-i gerdûn
Hacr-ı tekrîme koyınca anı ümm-i eyyâm

Nice dem gâh dolup gâh olındı tefrîg
Lûle-i kırba-ı aslâb ü zurûf-ı erhâm

Silk-i manzûme-i eyyâmına bu destûrun
Nice teşbih olunur 'ahd-i perişân-nizâm

Bulsalar na'lçe-i mûzesini Bermekiyân
İdeler şöhret için mehçe-i fark-ı a'lâm

Ra'de teşbih idüp velvele-i nevbetini
İtmesün evc-i felekde tob atanlık Behrâm

Âteşi div-güdâzı gazabı hâlinde
Çıkmasun karşısına yohsa çalar Rüstemi Sâm

Mevkeb-i pür-haşeminde n'ola olsa cerrâr
Pây-ı çübîn ile Behrâm idüp âheste hırâm

Hıfzı bir mertebe kim oldı megâk-ı zeh ü zâd
Reme-i kûr ü gazâlâna künâm-ı zırgâm

Besleyüp beççe-i ceyrâmı süd oğlu idünür
Mâde-i şîr olup dây-i re'fet-fercâm

Kürke tazmîn olunur şer' ile kânûn üzre
'Ahd-i hıfzında giderse ser-i mûy-ı agnâm

Tâyı'en ribka-ı teslîme boyun egmeyeneni
Hüccet-i kâtı'a-ı tîg ile eyler ilzâm

Sadr-ı 'Îsî-nefesâ Âsaf-ı Hızr-âsârâ
Ey tabîb-i maraz-ı 'âm ü mizâc-ı eyyâm

İnhirâf üzre idi nâz-ı mizâc-ı devlet
Olup âzürde-i hummâ-yı gumûm ü âlâm

Gerçi âmâde idi şerbet-i sıhhat ammâ
Derd bunda yog idi nabz-şinâs-ı eskâm

Habt-1 ‘aşvâ-yı felekden mütezelzil idi mülk
Şîve-i üştür idüp sahtî-i baht-1 hûd-kâm

Tâk-1 iclâl ki meyl itmiş idi dîvârı
Hazretün Hızır irişüp itdi esâsın ihkâm

Pîr-i ümmîd tahiyâyâta ku’ûd itmiş iken
Sehv ile belki sücûd itmiş iken kıldı kıyâm

Çâk-ber-çâk olup pîrehen-i sabr ü şigîb
Dest-i hayretde iken ceyb ü girîbân-1 enâm

Bâg-1 eltâf-1 İlâhîden olundu teslîm
Dest-i tedbîrüne gül-deste-i miftâh-1 mehâm

Anlayup mertebe-i ‘âlîyeni zıllu’llah
Eyledi hâtem-i zî-şân ile ikrâm-1 temâm

Eser-i mihr-i girân-mâye degül sînende
Kaldı Hakk-1 nazar-1 hûr-1 behiştî-endâm

Ne mülûkîdür o gül-penbe kumâş-1 ‘izzet
Ki ana mühr-i vekâlet ola tamgâ-yı benâm

Fass-1 mey-gûmı ki yâkût-1 müdevverdendür
Getirür âdeme gül-nâr-1 cihândan peygâm

Hâsılı nâhun-1 ikdâmın ile hal oldu
Rişte-i pür-girih-i maslahat-1 hâss ü avâm

Kavs-i tedbîrün ile râmî-i himmet nâ-gâh
Remy-i maksûdı idüp vâsıl-1 ehdâf-1 merâm

Bâd-1 tevfiik musâdif getirüp takdîre
Taş dikdi virüp ahvâl-i perîşâna nizâm

Böyle bir hıdmeti mahdûmuna kim itmişdür
İşte hüddâm-1 enâm işte mehâdîm-i kirâm

Hârikü’l-‘âde bu u’cûbe-i hayret-zâyı
Getirür miydi ‘aceb fikr ü hayâle evhâm

Hâk-i ‘udvân bitürür mihr-i giyâh-1 sulhı
Dûd-1 âşûb olup cevvi-i semâvâta gamâm

Şöyle mahdûm-1 ferîşte-şiyeme lâyıkdur
Olsa ecsâm-1 latîfeyle melâ’ik hüddâm

Kani her cânibi ma’mûr senün gibi vücûd

Ehl-i ‘ilm ehl-i fazl ehl-i hüner mîr-i kelâm

Mâlikânen mi degül memleket-i istiklâl
İntikâl itmedi mi irs ile bu şân ü bu nâm

İtdi ahrâr-ı kirâmı keremün istirkak
Muntazır pîr ü cevânı idesin istihdâm

Âyet-i secde işitmiş gibi âşûb kopar
‘Âzim-i cum’a iken virsen eger halka selâm

Tavf-ı dergâhuna ‘azm eylese ber-dûş eyler
Çarh kirbâs-ı sefid-i sheherinden ihrâm

Nahl-ı bend-i çemen-i huld Cenâb-ı Rıdvân
Ol kadar itdi gül-i menkabetün istişmâm

Yakdı kırtâs-ı kebûd-ı felegi nâr-ı şafak
Hiss idüp ya’ni dimâgında emârât-ı zükâm

Sâbitâ fasl-ı temâm ü varak-ı digerdür
Tab’-ı memdûh gibi nâzüg ü terdür hengâm

Kürsî-i nâtıkada nakl-i menâkıb iderek
Vâ’ız-ı şehri gibi cerre çeker sevk-i kelâm

Cerri sevmem kıyamam da kala nâ-müsta’mel
Sevdigüm kâfiyedür lafz-ı şerîf-i en’âm

Getürür ol sadede şâhid-i lutfun ammâ
Ganzelerle iderek ‘arz-ı merâma ibrâm

Biz du’â niyyetine el açaruz hâlisce
Ne tekellüf ne tasannu’ ne garaz ne iyhâm

Kizb ile tâcir-i endîşe ‘iyâzen bi’llâh
Kârına hîle katup mâlını eyler mi harâm

Mütemessil olup ervâh-ı nihân-hâne-i kuds
Sahn-ı penhâ-yı du’â oldı pezîrâ-yı zihâm

Hilye-i sıdk ile ihlâs ile pür-zîver idüp
Virelüm şâhid-i endîşemüze hüsn-i hitâm

Nitekim üstür-i zerrîne-derâ-yı gerdûn
Hüsn-i tedbîr-i mehâr ile ola ehline râm

Nitekim seb’a-i seyyâre-i dîvân-ı sipihr
Olalar kubbe-i nişîn-i felek-i heft-ecrâm

Şark ü garb ehli katâr ile mehâr ile ide
Südde-i kadrüne yüz sürmek için şedd-i hırâm

Bu tokuz kubbeli dîvân-ı felek turdukça
Nakş-ı sahhun ola tamgâ-yı perend-i ahkâm

İde dûşîze-i pâkîze tebâr-ı devlet
'Anberîn-çâr-şeb-i ma' deletünde ârâm

EK C:

**KASİDE-İ BÎ-HEMTÂ DER-ZIMN-I SULH-İ EŞREF HÂN
DER-ZEMAN-I AHMED HÂN 'ALEYHİ'R-RAHME'⁶**

Bâreka'llâh ey cehânun dâveri
'Âlemün sâhib-kırân-ı saf-deri

Gelmedi evreng-i şan ve şevkete
Mislün İskender zemânından beri

Gâlibâ ser virmek ister eyleyen
Sen dururken iddi'â-yı serveri

İşte Eşref Han ki Efganilerün
Olmış iken esher-i nâm-âveri

Sana serkeşlik murâd itmekle ol
Kıldı Mevlâ kahr u hizlân mazharı

İbtidâ bâlâda pervâz eyledi
Sonra oldu rihte bâl ü peri

Sana baş egmezken itdi mültecâ
Üstine ta'yin olan ser-'askeri

Hûn-ı nâ-pâk ile öyle düşmenün
İtmeden alûde tîg u hançeri

Eşref-i şâhan benem dirken sana
İde 'arz-ı nûkerî vü çâkeri

Bundan a'la ola mı fevz ü felâh
Gâlibâne olasın sulh ve salâh

⁶ Hamit Dikmen. *Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*. Ankara, 1991. Basılmamış Doktora Tezi. 450-5.

Pâdişahum şükürin it bu ni'metün
Hak füzûn itsün şükûh u şevketün

Düşmenün kûh olsa kal'u kâm' ider
Kuvvet-i bâzû-yı baht ü himmetün

Çün meges eyler perişân hasmını
Cünbiş itdükçe livâ-yı nusrâtun

İtdi Hak tûgûn megesrân-ı zafer
Mirvaha bâl-i hümâdan râ' yetün

Düşmenün ye'cûc-i pür-şur olsa da
Sedd-i İskenderdür ana satvetün

Da'vi-i sâhib-kirâmı eylesen
Hüccet-i isbât besdür savletün

Oldı Eşref Han-ı Efgânî-nijâd
Şâhidem mazmûnına bu hüccetin

Kim idüp izhâr-ı tugyan ba'd-ez-în
İtdi sulh için tazarru' şefkatün

Fâ'iz-i gencine-i nasr oldugun
Remz ider bu beyti sâhib-devletün

Bundan a'la ola mı fevz ü felâh
Gâlibâne olasın sulh ve salâh

Ey şeh-i Cem-çâker ü Dârâ-gulâm
Bâd-ı kahrûn Rüstem-i destâne Sâm

Eşref itmekle tecâvüz haddini
İtdigünde seyf ile harbe kıyâm

İtdi fermânunla sadr-ı a'zamun
Şol kadar techîz-i ceyşe ihtimâm

Yir götürmez 'asker irsâl eyleyüp
İtdi her menzilde a'dâd-ı mehâmm

Hâriku'l-'âde idüp tayy-i mekân
Çâr-mâha râhdan ceyş-i be-nâm

Mevc-i deryâ gibi akdı fevc fevc
Düşmene itdürdi nâ-çâr iltiyâm

Garka-i girdâb-ı hayret oldılar
Ey kerâmet gördi a'dâ-yı li'âm

Kahramanlık ancak olur eyledün
Bi-te'ab düşmenden ahz-ı intikâm

Sulha baş egdi efendüm sen dahı
El-amaan şemşîrün eyle der-niyâm

Bundan a'la ola mı fevz ü felâh
Gâlibâne olasın sulh ve salâh

Mîr Mahmâd eyleyüp şedd-i visâk
Çözmedi râh-ı tagallübde kuşak

Şâh Mansûr olmayup Dâvûd idüp
Nây-i nîze ile ser-âgâz şikâk

Şu'be-i Kürdî iken cây-i karâr
Oldı Mahmûd'a Sıfahân u 'Irak

Şeh Hüseyün hanları beyinde hem
Olmamak ile o esnâda vifâk

Hil'at-i ikbâl andan hal'olup
'Arş-ı mülke hal' ile virdi talâk

Aldı Mahmud ana da hayr itmedi
Düşdi sevdâ ile mâ-beyne firâk

Ba'd-ez-in idüp tevassut Şeh Hüseyin
İtdi ol delleye Eşref i'tinâk

Ana magrur evveli bagy eyleyüp
İtmiş iken devlete teklîf-i şâkk

Gördi kahrın bildi haddin eyledi
Ger dinine sulh için bend-i visâk

Bundan a'la ola mı fevz ü felâh
Gâlibâne olasın sulh ve salâh

Allah Allah neydi evvelki gurûr
Şimdi 'arz-ı ma'zeret terk-i gurûr

Hırkaya çekdi serin hem-çün keşef
Devlete kasd eylemişken şer ü şûr
Çıkdı ma'nâ-yı "asâ en tekrahû"

Şûr-ı sûr olup sürur oldu sürur

Neydi evvel da'vi-i İskenderî
Şimdi tâ bu mertebe 'aciz ü fütûr

Neydi evvel fîl-i mest-âsâ hücum
Şimdi 'arz-ı meskenet mânen-i mûr

Neydi istid'â-yı tevsî'-i hudûd
Şimdi kasr-ı yed ile tezyîk sanur

Nâgehân kopdı kıyâmet başına
Sandı bang-ı kürre nâyi nefh-i sûr

Pâdişahûm bildi haddin ba'd-ez-în
Lâzım oldu eylemek 'avf-ı kusûr

Bundan a'la ola mı fevz ü felâh
Gâlibâne olasin sulh ve salâh

Ey şehensâh-ı kerâmet-detsgâh
Hem veliyyu'llâhsın hem padişah

Hırka-i fahr-i cehânun damenin
Komayup elden iderken bûsegâh

Dâmen-i mülkün 'adû-yı devlete
Öpmege virmez Hudâ bî-istibâh

Ol hümâ-yı Hak'da mahfûz u emîn
Çünkü esnsin ey şeh-i 'âlem-penâh

Hâzin-i gencîne-i kabr-i Nebî
Hâmi-i din hâfız-ı beyt-i İlâh

Olur Allah u Resûlün düşmeni
Kim olursa sana hasm-ı kine-hâh

Hakk olur mânen-i a'câm-ı galat
Sana bir merdüm ki ola kec nigâh

Sende iken râyet-i fahr-i cehân
Cünd-i gaybî sana olmaz mı sipâh

İdesin te'yîd-i Rabbânî ile
Gâh istisâl-i düşmen gâh gâh

Bundan a'la ola mı fevz ü felâh
Gâlibâne olasin sulh ve salâh

Hak mu'ammer ide Sultan Ahmedî
Lutf u kahrın hükmin icra eyledi

Düşmene bildürdi hem mikdarını
Hem suçın 'avf itdi ısrâr itmedi

Kevkeb-i şimşîri itdi devrden
Ehl-i bagyi râh-ı Hakka mühtedî

İtdürüp ahkâm-ı şer'a ittibâ'
Hem imâm-ı 'asra kıldı müktedî

Ebher ü Sincan ü Sultaniyyeyi
Virdi hem çekdi Huveyzeden yedi

Pes o şâhenşâh-ı Keyhüsrev-gulâm
Kim mülûke kiblegehdür mesnedi

Buldu Eşref Hâmı server-pîş-i 'acz
Hem edâ-yı meskenetle mürtedi

Tâc-ı şâhiyle ser-efrâz eyleyüp
Isfehan mülkin ana bağışladı

Vehbiyâ sad-şükür bî-sefk-i dimâ'
Hâsıl oldu cânibinün maksadı

Bundan a'la ola mı fevz ü felâh
Gâlibâne olasın sulh ve salâh

SEÇİLMİŞ BİBLİYOGRAFYA

Aktepe, Münir. *1720-1724 Osmanlı-İran Münasebetleri ve Silahşör Kemani Mustafa Ağa'nın Revan Fetihnâmesi*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, 1970.

Andrews, Walter. G. *Şiirin Sesi Toplumun Şarkısı*. Çev. Tansel Güney. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.

Bilkan, Ali Fuat. *Nâbî Divânı*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı, 1997.

———. “Nâbî'nin Sanat Çevresi ve Sanatçı Dostları”. *Nâbî Hikmet Şair Tarih*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1998. 28-56.

———. “Tarih Araştırmalarında Edebî Metnin Değeri”. *Osmanlı Şiirine Modern Yaklaşımlar*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık, 2006. 97-104.

———. “İki Sulhiyye ve Osmanlı Toplumunda Barış Özlemi”. Bilkan 2006. 55-96.

Danişmend, İsmail Hami. *Kronolojik Osmanlı Tarihi*. Cilt IV. Ankara: Türkiye Yayınevi, 1961.

Dikmen, Hamit. *Seyyid Vehbî Divanının Karşılaştırmalı Metni*. Ankara, 1991. Basılmamış Doktora Tezi.

———. “Seyyid Vehbî'nin Hayatı, Eserleri ve Sanatçı Kişiliği”. *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.3, Sayı 1, Ocak-Haziran 2003.

———. “Seyyid Vehbî Divanı'nın Şekil ve İfade Özellikleri Yönünden Analizi”. *Ç.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, C.4, Sayı 1, Ocak-Haziran 2004.

Fleischer, Cornell H. *Tarihçi Mustafa Âli: Bir Osmanlı Aydını ve Bürokrati*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.

Göçgün, Önder. “Ahvâl-i Şu'arâ-yı Rum”. *Ziya Paşa'nın hayatı, Eserleri, Edebi Şahsiyeti ve Bütün Şiirleri*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987. 79-91.

İnalcık, Halil. *Osmanlı Uygarlığı*. Yay. Haz. H. İnalcık ve G. Renda. Ankara, Kültür Bakanlığı, 2002. 30-235.

———. “Siyaset, Ticaret, Kültür Etkileşimi”. İnalcık 2002. 1048-89.

İsen, Mustafa. *Ötelerden Bir Ses*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1997.

———. “Başlangıçtan 18. Yüzyıla Kadar Türk Edebiyatı”. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara, 2002. 532-72.

Quataert, Donald. “Osmanlı İmparatorluğu, 1683-1798”. *Osmanlı İmparatorluğu 1700-1922*. Çev. Ayşe Berktaş. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002. 73-94.

Karacan, Turgut. *Bosnalı Alaeddin Sâbit*. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, 1991. 284-91.

Karahan, Abdulkadir. “Seyyid Vehbî”. *İslâm Ansiklopedisi*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi GSF, 1997. 543-7.

———. “Nâbî'nin Çağı ve Çağdaşları Hakkında Duygu ve Düşünceleri”. *Nâbî*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı, 1987. 72-8.

———. “Hayatı”. Karahan 1987. 1-26.

Kortantemer, Tunca. “Nâbî'nin Osmanlı İmparatorluğunu Eleştirisi”. *Eski Türk Edebiyatı Makaleler*. Ankara: Akçağ Yayınları, 1993. 151-92.

Krenkow, F. “Kaside” maddesi. *İslâm Ansiklopedisi*. 6. Cilt. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi GSF. 1997. 388-9.

Mazıoğlu, Hasibe. “Eski Türk Edebiyatı”. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: 2002. 80-134.

Mengi, Mine. *Divan Şiirinde Hikemi Tarzın Büyük Temsilcisi Nâbî*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 1991.

Ortaylı, İlber. “Hilâfet ve Türkiye İslâm Devletinde Hilâfet”. *Osmanlı İmparatorluğu'nda İktisadî ve Sosyal Değişim. Makaleler 1*. Ankara: Turhan Kitabevi Yayınları, 2004. 257-65.

———. “18. Yüzyıl Türk-Rus İlişkileri”. Ortaylı 2004. 377-86.

Öztuna, Yılmaz. *Osmanlı Devleti Tarihi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1998. 1.Cilt.

- Levend, Agâh Sırrı. *Divan Edebiyatı Kelimeler ve Remizler. Mazmunlar ve Mefhumlar*. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1943.
- Horata, Osman. “Zihniyet Çözülüşünden Edebî Çözülüşe: Lâle Devri’nden Tanzimat’a Türk Edebiyatı”. *Türkler Ansiklopedisi*. Ankara: 2002. 573-92.
- Pala, İskender. “Ekmel-i Şuarâ-yı Rum: Nâbî”. *Divân-ı Muhabbet*. İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık, 2002. 47-51.
- Purgstall, Baron Joseph von Hammer. *Osmanlı Devleti Tarihi*. Çev. Mehmet Atâ. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1983.
- Özgül, Kayahan. “Şark Ekspresi İle Garb’a Sefer”. *Türk Edebiyatı Tarihi*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2006.
- Tanpınar, Ahmed Hamdi. *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi, 1982.
- Tökel, Dursun Ali. *Divan Şiirinde Mitolojik Unsurlar*. Ankara: Akçağ Yayınları, 2000.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. V.cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Ülgener, Sabri F. “Giriş”. *İktisadî Çözülmenin Ahlâk ve Zihniyet Dünyası*. İstanbul: Derin Yayınları, 2006. 3-16
- Vehbî, Seyyid. “Berayı Sulhiyye-i Vehbî Efendi der-zaman-ı Damat İbrahim Paşa” İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi. Nr. TY. 2711. 220b-229b.
- Yöntem, Ali Canib. “Seyyid Vehbî”. *Hayat Mecmuası*. 1926: Sayı 16. 305-307.
- Yücel, Hasan Âli. “Tarihimizde bir Fecr-i Kâzip ve Nedîm”. *Osmanlı Divan Şiiri Üzerine Metinler*. Haz. Mehmet Kalpaklı. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1999. 96-8.

ÖZGEÇMİŞ

Bayram Rahimguliyev Türkmenistan'ın Lebap Vilayeti'ne bağlı Atamirat Ertap, Astanababa köyünde 1982 yılında doğdu. Orta okulu köyünde bitirdikten sonra, Atamirat Türkmen-Türk Lisesi'ne girdi. 2000 yılında Uluslararası Türkmen-Türk Üniversitesi, Türk-Türkmen Dili ve Edebiyatı bölümünü kazandı. 2004 yılında üniversiteden lisans derecesini aldıktan sonra, aynı yıl, Bilkent Üniversitesi Türk Edebiyat Bölümü yüksek lisans programına başladı. Divan Edebiyatı alanında çalışmalarını sürdürmektedir.